

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

РИБНІКОВА Еліна Юріївна

УДК 346.7:620.91 (477)

ДИСЕРТАЦІЯ

**ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВЕ СТИМУЛЮВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ
ВІДНОВЛЮВАНИХ ДЖЕРЕЛ ЕНЕРГІЇ В УКРАЇНІ**

Спеціальність 12.00.04 – господарське право; господарсько-процесуальне
право

«081» Право

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

Е. Ю. Рибнікова

Науковий керівник:
ПОДЦЕРКОВНИЙ Олег Петрович,
доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України

Одеса – 2018

АНОТАЦІЯ

***Рибнікова Е. Ю.* Господарсько-правове стимулювання використання відновлюваних джерел енергії в Україні.** – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.04 – господарське право; господарсько-процесуальне право (081 – Право). – Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2018.

Дисертація є першим у вітчизняній науці спеціальним комплексним дослідженням господарсько-правового стимулювання використання відновлюваних джерел енергії (далі – ВДЕ) в Україні.

Аналіз сучасних тенденцій в енергетичному світовому секторі дозволив зробити висновок стосовно того, що ВДЕ стали важливим елементом концепції сталого розвитку суспільства, а також важливою передумовою енергетичної безпеки країн, яку автором запропоновано розглядати у широкому та вузькому значенні.

Обґрунтовано тезу стосовно того, що відносини з приводу використання ВДЕ у своєму кількісному та якісному вимірах переважно є господарськими і, відповідно, повинні регулюватися нормами ГК України і господарського законодавства в цілому.

На основі аналізу вітчизняного законодавства у галузі відновлюваної енергетики обґрунтована необхідність узагальнення термінів «нетрадиційні та поновлювані джерела енергії» та «альтернативні джерела енергії» під єдиним терміном «ВДЕ» та запропоновано авторське визначення останніх. Внесено пропозиції щодо напрямків розширення співпраці України з міжнародними урядовими і неурядовими організаціями у галузі відновлюваної енергетики.

Зазначено, що галузь відновлюваної енергетики є однією з таких сфер матеріального виробництва, що не може самостійно розвиватися в рамках ринкового механізму і потребує державного втручання. Об'єктивними

чинниками, що визначають потребу у державному регулюванні сектора відновлюваної енергетики, є неспроможність ринкових механізмів забезпечити конкурентоспроможність ВДЕ поряд із традиційними джерелами енергії.

Розкрито сутність господарсько-правового стимулювання використання ВДЕ, надано його визначення та запропоновано систематизацію етапів його здійснення. Обґрунтовано доцільність запровадження в Україні системи квотування та пов'язаної з нею системи «зелених» сертифікатів у якості ефективного інструменту обліку відновлюваної електроенергії та стабілізації попиту на неї серед населення. Розширено перелік позитивних інструментів господарсько-правового стимулювання використання ВДЕ, передбачених Законом України «Про альтернативні джерела енергії», шляхом виділення фінансово-господарських, організаційно-правових, інформаційно-психологічних засобів спонукання.

Запропоновано напрямки вдосконалення дозвільної системи у сфері відновлюваної енергетики, зокрема шляхом надання власникам об'єктів ВДЕ першочергового права на відведення земельних ділянок для розміщення своїх генеруючих потужностей, а також шляхом звільнення власників об'єктів відновлюваної електроенергетики від сплати за приєднання електроустановок до електричних мереж

Розроблено та обґрунтовано авторську класифікацію договорів у галузі відновлюваної енергетики залежно від форми волевиявлення сторін та залежно від предмета. Зроблено висновок, що розбудова мережі бізнес-інкубаторів, діяльність яких буде направлена на підтримку як наявних, так і потенційних виробників енергії на основі ВДЕ, є перспективним засобом господарсько-правового стимулювання використання ВДЕ в Україні.

Надані рекомендації щодо підвищення ефективності господарсько-правового стимулювання використання ВДЕ у житлово-комунальній сфері, зокрема шляхом розробки методики розрахунку фіксованих тарифів на теплову енергію на основі ВДЕ, суть якої полягає у визначенні величини

економічно обґрунтованих тарифів на основі врахування питомих витрат на генерацію теплової енергії на основі кожного з можливих видів ВДЕ.

Крім того, на основі аналізу досвіду таких країн, як Данія, Швеція, Фінляндія, Німеччина, зроблено висновок щодо доцільності встановлення екологічного податку за використання природного газу для опалення в Україні у якості ефективного господарсько-правового стимулу до використання ВДЕ для генерації теплової енергії. Значні теплові втрати в Україні призводять до не обґрунтовано великих обсягів використання природного газу, а тому оподаткування його використання для опалення має стати вагомим стимулом до його заміщення на ВДЕ. При цьому встановлено, що зазначене нововведення має супроводжуватися державними субсидіями на придбання та встановлення систем теплопостачання на основі ВДЕ.

У напрямку господарсько-правового стимулювання виробництва та використання біологічних видів палива (далі – біопалива) обґрунтовано необхідність виведення біоетанолу із групи підакцизних товарів та встановлення нульової ставки акцизного податку на біодизель та паливо моторне альтернативне до моменту, коли частка альтернативних видів палива у загальному балансі палива в Україні не досягне 20%.

Встановлено, що важливим елементом господарсько-правового стимулювання розвитку ринку біопалива в Україні є збереження сировинної бази для його виробництва, зокрема ріпаку. Зроблено висновок, що з метою обмеження експорту ріпаку з України, натомість скасування експортного відшкодування ПДВ, доцільніше встановити вивізні мито на нього. Зазначено, що запровадження вимоги щодо суміщення традиційного палива з біокомпонентами є реальною можливістю забезпечення стабільного попиту на біопаливо. При цьому Уряду, з метою стимулювання вітчизняного виробництва біопалива, необхідно обмежити його імпорт за допомогою тарифних або нетарифних методів регулювання зовнішньоекономічної діяльності.

Ключові слова: відновлювані джерела енергії, альтернативні джерела енергії, нетрадиційні та поновлювані джерела енергії, відновлювана

енергетика, господарсько-правове стимулювання, «зелений» тариф, «зелений» сертифікат, квотування, бізнес-інкубатор, біологічні види палива.

Список публікацій здобувача:

1. Рибнікова Е. Ю. Поняття нетрадиційних та відновлюваних джерел енергії за законодавством України. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2017. № 2 С. 74-77.

2. Рибнікова Е. Ю. Окремі проблеми імплементації європейського досвіду використання нетрадиційних та відновлюваних джерел енергії в Україні. *Актуальні проблеми держави та права*. 2017. № 78. С. 135-142.

3. Рибнікова Е. Ю. Економіко-правовий механізм стимулювання виробництва та використання альтернативної енергії в Україні. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2017. № 3-4. С. 94-97.

4. Рибнікова Е. Ю. Договірне забезпечення використання відновлюваних джерел енергії в Україні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 6. Т. 3. С. 48-52.

5. Рибнікова Е. Ю. Економіко-правове стимулювання використання альтернативних джерел енергії для виробництва теплової енергії. *Visegrad journal of human rights*. 2017. № 6. С. 151-156.

6. Рибнікова Е. Ю. Необхідність державного регулювання розвитку відновлюваної енергетики. *Сучасний вимір держави і права* : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф., 19-20 трав. 2017 р., Львів : Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2017. С. 95-97.

7. Рибнікова Е. Ю. Бізнес-інкубація у галузі відновлюваної енергетики. *Актуальні питання взаємодії інститутів громадянського суспільства та органів публічного адміністрування у напрямку розвитку правової системи України* : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф., 8-9 вересня 2017 р. Київ : Центр правових наукових досліджень, 2017. С. 23-27

8. Рибнікова Е. Ю. Господарсько-правове стимулювання використання біологічних видів палива в Україні. *Правове забезпечення політики держави на сучасному етапі її розвитку* : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф., 3-4

берез. 2017 р. Харків : Східноукраїнська наукова юридична організація, 2017. С. 52-56.

SUMMARY

Rybnikova E. Y. Economic and legal stimulation of renewable energy sources usage in Ukraine. – Manuscript.

Thesis for obtaining scientific degree of Candidate of Juridical Science, speciality 12.00.04 – Economic Law; Economic and Procedural Law. – National University “Odessa Law Academy”, Odessa, 2018.

In the national economic science the thesis is the first special comprehensive study of the economic and legal stimulation of renewable energy source usage (hereinafter – RES) in Ukraine.

The modern trends analysis within global energy sector has allowed us to conclude that RES have become exceptionally important element in the conception of sustainable development, and besides, they became essential prerequisite to the countries’ energy security, which the author has suggested to consider in both broad and narrow sense. The entire thesis is built on the fact that relations regarding the use of RES in their quantitative and qualitative dimensions are mainly economic, and accordingly, they should be regulated by the norms of the economic code of Ukraine and economic legislation as a whole.

On the basis of analysis of current national legislation in the renewable energy sector the conclusion is made that it necessary to generalize the terms “non-traditional and renewable energy sources” and “alternative energy sources” under single term “RES”, also the author’s definition to it is suggested. Scientifically grounded proposals for the ways of expanding the Ukraine’s cooperation with international both government-related and non-governmental organizations in the renewable energy sector are developed.

It is worth noting, that the renewable energy sector is one of those spheres of material production, that isn’t able to develop by itself within the context of market mechanism and requires state intervention. Thus, the objective factors, which

determine the necessity of the state regulation within the renewable energy sector is inability of the market mechanisms to ensure the competitiveness of the RES themselves along with the traditional energy sources.

This thesis unveils the essence of the economic and legal stimulation of the RES usage and gives its definition along with its implementation stages systemizing into certain road-map. The list of positive tools of stimulation of the RES usage has been expanded with the new edition of the Law of Ukraine “On alternative energy sources”, giving the possibility to access to financial, economical, organizational, legal, informational and psychological ways of promotion. The expediency of implementation of Renewable energy quota and Green certificate schemes in Ukraine as the effective instrument of the renewable energy accounting and demand stabilization on it among the population of the country is substantiated.

Besides, certain directions of the licensing system improvement in the sphere of the renewable energy, namely by giving the owners of the renewable plants the priority right to purchase the land to allocate their generative capacities from the one hand, and from the other, giving free access to the generating power plants owners to integrate their system to electrical installations or electric networks are proposed.

Author’s classification of contracts in the renewable energy sector according to the form of the parties’ expression and to the subject is developed. It is concluded that the development of the business-incubators network, which activity will be directed on both existing and potential energy manufacturers based on RES is the promising method of stimulation of the RES usage in Ukraine.

The recommendations on efficiency improving within economic and legal stimulation of the RES usage in our country housing and communal sector are suggested, especially by the way of certain methodology development in fixed tariffs calculation for the heated energy utilization, produced by using RES. This means, that it should be determine the value of economically feasible tariffs, based on taking into account the specific costs of the energy produced, which depend on the RES type themselves.

Besides, great deal of interest is given to the analysis of the experience of such countries as Denmark, Sweden, Finland, Germany in the renewable energy sector, and it is concluded that introduction of the environmental tax for the natural gas being used for heating in Ukraine would be an effective incentive to use more RES instead of natural gas for generation of heating energy. Along with this fact it is stated, that this initiative should be accompanied by the state subsidies for the purchase and installation of the heating systems based on RES. Significant heat losses in Ukraine result unreasonably large usage of the natural gas, and thus, the tax for its usage for heating should become significant incentive to prioritize the RES usage instead. Along with this fact it is stated, that this initiative should be accompanied by the state subsidies for the purchase and installation of the various heating systems based on RES energy production.

In the context of economic and legal stimulating the use of biofuels it is substantiated the necessity to exclude bioethanol from the group of excisable products, and to apply zero excise tax rate to biodiesel and alternative motor fuel up to the moment, when the share of the RES energy in the transport sector arrives to the 20% figure.

Other important thing that is shown in the thesis is that exceptionally important element of economic and legal stimulation of the biofuels market development in Ukraine is to preserve the raw material for its production, namely rapeseed. It is concluded, that in order to restrict rape exportation from Ukraine, instead of abolishing export refund of value added tax it is necessary to apply the export duty to it. It is indicated that setting up the requirement regarding the blending of the traditional fuel with bio components – it is real opportunity to ensure stable demand for the biofuels. But at the same time, the Government, in order to stimulate the national biofuel production should restrict its export with the help of tariff or non-tariff measures of trade.

Key words: renewable energy sources, alternative energy sources, non-traditional and renewable energy sources, renewable energy, economic and legal stimulation, “green tariff”, “green” certificate, quoting, business-incubator, biofuels.

Список публікацій здобувача:

1. Рибнікова Е. Ю. Поняття нетрадиційних та відновлюваних джерел енергії за законодавством України. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2017. № 2 С. 74-77.
2. Рибнікова Е. Ю. Окремі проблеми імплементації європейського досвіду використання нетрадиційних та відновлюваних джерел енергії в Україні. *Актуальні проблеми держави та права*. 2017. № 78. С. 135-142
3. Рибнікова Е. Ю. Економіко-правовий механізм стимулювання виробництва та використання альтернативної енергії в Україні. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2017. № 3-4. С. 94-97.
4. Рибнікова Е. Ю. Договірне забезпечення використання відновлюваних джерел енергії в Україні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 6. Т. 3. С. 48-52
5. Рибнікова Е. Ю. Економіко-правове стимулювання використання альтернативних джерел енергії для виробництва теплової енергії. *Visegrad journal of human rights*. 2017. № 6. С. 151-156.
6. Рибнікова Е. Ю. Необхідність державного регулювання розвитку відновлюваної енергетики. *Сучасний вимір держави і права* : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф., 19-20 трав. 2017 р., Львів : Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2017. С. 95-97.
7. Рибнікова Е. Ю. Бізнес-інкубація у галузі відновлюваної енергетики. *Актуальні питання взаємодії інститутів громадянського суспільства та органів публічного адміністрування у напрямку розвитку правової системи України* : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф., 8-9 вересня 2017 р. Київ : Центр правових наукових досліджень, 2017. С. 23-27.
8. Рибнікова Е. Ю. Господарсько-правове стимулювання використання біологічних видів палива в Україні. *Правове забезпечення політики держави на сучасному етапі її розвитку* : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф., 3-4 берез. 2017 р. Харків : Східноукраїнська наукова юридична організація, 2017. С. 52-56.

ЗМІСТ

Перелік умовних скорочень.....	11
ВСТУП.....	13
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ВІДНОВЛЮВАНИХ ДЖЕРЕЛ ЕНЕРГІЇ.....	22
1.1. Поняття відновлюваних джерел енергії за законодавством України та їх значення для забезпечення енергетичної безпеки країн.....	22
1.2. Відновлювані джерела енергії в контексті міжнародного законодавства...	43
1.3. Сучасний стан правового регулювання використання відновлюваних джерел енергії в Україні.....	71
РОЗДІЛ 2. ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ СТИМУЛЮВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ВІДНОВЛЮВАНИХ ДЖЕРЕЛ ЕНЕРГІЇ В УКРАЇНІ.....	97
2.1 Господарсько-правове стимулювання як елемент державної економічної політики у галузі відновлюваної енергетики в Україні.....	97
2.2. Суб'єкти реалізації господарсько-правового стимулювання використання відновлюваних джерел енергії в Україні та їх повноваження.....	119
2.3. Договірне забезпечення використання відновлюваних джерел енергії в Україні.....	140
РОЗДІЛ 3. ОПТИМІЗАЦІЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ВІДНОВЛЮВАНИХ ДЖЕРЕЛ ЕНЕРГІЇ В ОКРЕМИХ СФЕРАХ ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ	157
3.1 Правове забезпечення ефективного використання відновлюваних джерел енергії для надання житлово-комунальних послуг з теплопостачання.....	157
3.2. Правове стимулювання використання відновлюваних джерел енергії у сфері транспорту.....	170
ВИСНОВКИ.....	190
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	196
ДОДАТКИ.....	220

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ВДЕ – відновлювані джерела енергії.

НПДЕ – нетрадиційні та поновлювані джерела енергії.

ОАПЕК – Організація арабських країн – експортерів нафти.

ОПЕК – Організація країн-експортерів нафти.

ЄС – Європейський союз.

ООН – Організація об'єднаних націй.

ГК України – Господарський кодекс України.

ЦК України – Цивільний кодекс України

ПК України – Податковий кодекс України.

МК України – Митний кодекс України.

УКТЗЕД – Українська класифікація товарів зовнішньоекономічної діяльності.

МЕА – Міжнародне енергетичне агентство.

ЕС – Енергетичне співтовариство.

ЕКОСОР – Економічна і соціальна рада ООН.

Технологічна платформа – Міжнародна технологічна платформа низьковуглецевої енергетики.

МНО – Міжнародна неурядова організація.

Держенергоефективності – Державне агентство з енергоефективності та енергозбереження України.

Держстат – Державна статистична служба України.

ПДВ – податок на додану вартість.

ЄБРР – Європейський банк реконструкції та розвитку.

ЄІБ – Європейський інвестиційний банк

НКРЕКП – Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг

Мінрегіон – Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України.

Міненерговугілля – Міністерство енергетики та вугільної промисловості України.

Мінприроди – Міністерство екології та природних ресурсів України.

УАВЕ – Українська асоціація відновлюваної енергетики.

ЄУЕА – Європейсько-українське енергетичне агентство.

БАУ – Біоенергетична асоціація України.

ЖКГ – житлово-комунальне господарство.

Біопаливо – біологічні види палива.

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Соціально-економічний розвиток суспільства не стоїть на місці, у зв'язку із чим потреби людства як в електричній, так і тепловій енергії з кожним роком неухильно зростають. Наразі основою енергетики будь-якої країни світу є такі традиційні енергетичні ресурси, як вугілля, нафта та природний газ. Враховуючи їхню вичерпність, вони не можуть розглядатися як надійне джерело енергії у довгостроковій перспективі. До того ж їхнє розміщення у світі досить нерівномірне і більшість країн вже відчують їхній дефіцит. Залежність від зовнішніх постачань енергетичної сировини, непрогнозованість цін не неї, негативні екологічні наслідки від її використання зумовили вектор розвитку національних енергетичних систем, у якому важливе місце відведено використанню відновлюваних джерел енергії (далі – ВДЕ), які на відміну від традиційних енергетичних ресурсів характеризуються невичерпністю, доступністю та меншою екологічною шкодою. Щороку інвестиції у галузь відновлюваної енергетики зростають і, за умови запровадження зваженої державної політики підтримки виробників відновлюваної енергії, поступово перетворюються із високо ризикованих капіталовкладень у надійне джерело прибутку. Підтримуючи енергетичну безпеку країни і виступаючи рентабельним об'єктом для інвестування, використання ВДЕ сприяє гармонійному поєднанню публічних і приватних інтересів.

Передумовою збільшення обсягів використання ВДЕ для генерації енергії у будь-якій країні світу є наявність необхідного правового поля для виробників і споживачів відновлюваної енергії. В Україні більшість нормативно-правових актів у досліджуваному секторі енергетики носить переважно рамковий характер і лише визначає концептуальні засади та напрямки регулювання використання ВДЕ в країні. Недостатньо системно на законодавчому рівні вибудовані засоби господарсько-правового стимулювання використання ВДЕ, що перешкоджає реалізації усього їх потенціалу в Україні.

Окремі проблеми державного регулювання використання ВДЕ та міжнародного співробітництва у галузі відновлюваної енергетики розглядалися такими зарубіжними вченими, як С. Брейєр, Р. Гаас, І. Л. Зерчанінова, Н. Клейн, А. Є. Копилов, К. Корі, Т. Кутюр, М. Метайєр, А. Свінбанк, Дж. Твайделл, А. Уейр, Е. Уільямс.

Серед вітчизняних вчених слід відзначити наукові праці В. Б. Агєєва, А. В. Башун, Я. С. Бенедик, О. Л. Волошина, М. О. Герасименко, Г. Д. Джумагельдієвої, Г. М. Калетніка, М. М. Кузьміної, Т. О. Курбатової, Н. М. Мхітаряна, О. О. Прутської, М. Д. Рабіновича, Б. С. Серебреннікова, М. В. Чіпко. Втім у відповідних роботах розглядаються лише загальні аспекти державного регулювання використання ВДЕ і не розкриті питання щодо створення ефективних механізмів господарсько-правового стимулювання використання ВДЕ.

У зв'язку із чим виникає нагальна потреба у переосмисленні на науковому рівні механізму господарсько-правового стимулювання використання ВДЕ в Україні з виробленням відповідних пропозицій щодо його вдосконалення.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана на кафедрі господарського права та процесу Національного університету «Одеська юридична академія» відповідно до плану наукових досліджень «Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку української державності та права» (державний реєстраційний номер 011U0006H) на 2011-2015 рр. та «Стратегія інтеграційного розвитку України: правовий та культурний вимір» (державний реєстраційний номер 0116 U001842) на 2016-2020рр.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є визначення напрямків, вдосконалення існуючих та впровадження нових засобів господарсько-правового стимулювання використання ВДЕ в Україні. Для досягнення зазначеної мети було визначено такі **завдання:**

з'ясувати співвідношення понять «нетрадиційні та поновлювані джерела енергії» та «альтернативні джерела енергії»;

обґрунтувати доцільність переведення вітчизняного енергетичного сектора на використання ВДЕ;

визначити правову природу відносин щодо стимулювання використання ВДЕ;

охарактеризувати сучасний стан міжнародно-правового регулювання використання ВДЕ та визначити роль міжнародних організацій у господарсько-правовому стимулюванні використання ВДЕ;

визначити поняття, ознаки, функціональне призначення, етапи здійснення господарсько-правового стимулювання використання ВДЕ та встановити необхідні кроки щодо підвищення його ефективності в Україні;

окреслити систему органів, уповноважених здійснювати господарсько-правове стимулювання використання ВДЕ, з розробленням пропозицій з її вдосконалення;

розкрити сутність договірного забезпечення використання ВДЕ в Україні та надати класифікацію відповідних договорів;

сформулювати практичні рекомендації щодо господарсько-правового стимулювання генерації та споживання електричної та теплової енергії, отриманої з ВДЕ, з урахуванням позитивного зарубіжного досвіду;

визначити специфіку правового регулювання використання ВДЕ у сфері транспорту та розробити рекомендації щодо господарсько-правового стимулювання розвитку ринку біологічних видів палива в Україні.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у процесі господарсько-правового стимулювання використання ВДЕ в Україні.

Предметом дослідження є господарсько-правове стимулювання використання ВДЕ в Україні.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження складають загальнонаукові та спеціальні методи: діалектичний, формально-юридичний, формально-логічний, історичний, системно-структурний, аналітико-

синтетичний та порівняльно-правовий. За допомогою діалектичного методу було розглянуто правову природу господарсько-правового стимулювання використання ВДЕ в Україні та світі (підрозділи 1.1, 1.3, 2.1, 3.1, 3.2.). Формально-юридичний метод дозволив здійснити аналіз правових джерел, якими регулюється використання ВДЕ в Україні та за кордоном (підрозділи 1.2, 1.3, 2.1, 2.3, 3.1, 3.2). Формально-логічний метод був застосований для уточнення змісту окремих правових понять та положень (1.1, 2.1, 3.1, 3.2). Історико-правовий метод дозволив проаналізувати положення законодавства з питань господарсько-правового стимулювання в історичній ретроспективі (1.1, 1.2, 1.3, 2.3, 3.1, 3.2). За допомогою системно-структурного методу досліджувались господарські відносини щодо використання ВДЕ та ефективність господарсько-правових засобів стимулювання використання ВДЕ (підрозділ 1.3, 2.1, 2.2, 2.3, 3.1, 3.2). При формулюванні пропозиції щодо перспектив розвитку господарсько-правового стимулювання ВДЕ в Україні та пропозицій, щодо його удосконалення було використано порівняльно-правовий та аналітико-синтетичний методи (підрозділ 1.3, 2.1, 2.2, 2.3, 3.1, 3.2).

Науково-теоретичну основу дисертаційного дослідження становлять наукові праці таких провідних вітчизняних та зарубіжних фахівців у галузі господарського права та міжнародного права, як: В. Б. Агеев, О. А. Беяневич, Я. С. Бенедик, С. Д. Білоцький, С. Брейер, О. Л. Волошин, Р. Гаас, М. О. Герасименко, Г. Д. Джумагельдієва, Д. В. Зятіна, Г. М. Калетнік, Н. Клейн, А. Є. Копилов, К. Корі, М. М. Кузьміна, Т. О. Курбатова, М. Метайєр, В. С. Мілаш, Д. М. Міхальов, Н. М. Мхітарян, О. П. Подцерковний, В. В. Поєдинок, О. О. Прутська, М. Д. Рабінович, А. Свінбанк, Б. С. Серебренніков, Дж. Твайделл, Т. А. Тормишева, А. Уейр, Е. Уільямс, В. С. Устименко, М. В. Чіпко.

Нормативно-правовою основою дослідження є законодавство України та міжнародні нормативно-правові акти, що регулюють суспільні відносини щодо використання ВДЕ.

Емпіричну основу дослідження склали статистичні дані, зокрема Державної служби статистики України та Державного агентства з енергоефективності та енергозбереження України.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що пропонована дисертація є першим комплексним дослідженням засобів господарсько-правового стимулювання використання ВДЕ в Україні, на підставі якого отримані такі результати:

уперше:

доведено необхідність узагальнення у нормативно-правових актах термінів «нетрадиційні та поновлювані джерела енергії» та «альтернативні джерела енергії» під єдиним терміном «відновлювані джерела енергії», що дозволить уніфікувати термінологію у галузі відновлюваної енергетики з міжнародно-правовими актами та сприятиме однаковому тлумаченню правових приписів щодо стимулювання використання відповідних джерел енергії;

визначено поняття господарсько-правового стимулювання використання ВДЕ як процесу цілеспрямованого впливу органів державної влади, органів місцевого самоврядування, профільних організацій, фінансових установ на господарюючих і негосподарюючих суб'єктів з метою активізації виробництва та споживання енергії, виробленої на основі ВДЕ, шляхом закладення в господарському законодавстві як позитивних, так і негативних засобів спонукання;

класифіковано засоби позитивного господарсько-правового стимулювання використання ВДЕ шляхом виокремлення фінансово-господарських, організаційно-правових та інформаційно-психологічних засобів;

обґрунтовано напрямки скорочення строків окупності та підвищення інвестиційної привабливості проектів у галузі відновлюваної теплової енергетики, на підставі розрахунку економічно обґрунтованих тарифів на

відновлювану теплову енергію, що передбачає врахування питомих витрат на її генерацію на основі кожного з можливих видів ВДЕ;

удосконалено:

визначення поняття ВДЕ як предмета господарського правового регулювання, під якими запропоновано розуміти відтворювані біосферою невикопні джерела енергії, які забезпечують якомога дешевий та локальний спосіб отримання енергії, що гарантує енергетичну безпеку України;

класифікацію договорів у галузі відновлюваної енергетики залежно від форми волевиявлення сторін та залежно від предмета;

обґрунтування господарсько-правової природи стимулювання використання ВДЕ з урахуванням того, що саме господарські відносини як найбільш енергетично залежні піддані першочерговому правовому впливу у цій сфері, а підвищення ефективності механізму стимулювання використання ВДЕ потребує залучення підприємницького сектора та активізації усієї сукупності господарських відносин у напрямку якомога повнішого використання ВДЕ;

підходи до напрямків розвитку законодавства щодо перспективи «зеленого» тарифу з огляду на його строковість, що передбачають поступову переорієнтацію суб'єктів господарювання на стимулюючі засоби, які стабілізують попит на ВДЕ, зокрема систему квотування, яка набула поширення у Швеції, Бельгії, Великобританії, шляхом зобов'язання власників генеруючих потужностей на основі ВДЕ реалізовувати 50 % виробленої відновлюваної енергії до 2030 року за «зеленим» тарифом, у той час як інші 50 % мають бути реалізовані у рамках системи квотування;

обґрунтування механізму впровадження в Україні системи бізнес-інкубаторів в якості інфраструктурного механізму підтримки господарюючих суб'єктів у галузі відновлюваної енергетики, зокрема шляхом не лише спеціального фінансування відповідних заходів, але й закріплення на законодавчому рівні послуг, що мають надаватися в цих бізнес-інкубаторах за державний кошт (технологічних, бухгалтерських, юридичних тощо);

підходи до розуміння поняття енергетичної безпеки у вузькому значенні як стану енергетичної галузі, за якого підприємства виробники енергії спроможні забезпечити поточні та потенційні побутові енергетичні потреби країни шляхом безперебійної подачі як теплової, так і електричної енергії належної якості за розумними цінами, а також у широкому значенні як складової національної безпеки, яка являє собою здатність енергетичної галузі забезпечувати гідні умови життя і розвитку особистості, стабільні умови для розвитку економіки країни, здатність держави до захисту своїх енергетичних інтересів як на державному, так і на міжнародному рівні;

дістали подальшого розвитку:

положення щодо нагальної потреби модернізації податкового режиму господарської діяльності у контексті господарсько-правового стимулювання використання ВДЕ у сфері транспорту, зокрема шляхом:

- виведення біоетанолу із групи підакцизних товарів та встановлення нульової ставки акцизного податку на біодизель та паливо моторне альтернативне до моменту, коли частка альтернативних видів палива у загальному балансі палива в Україні не досягне 20%;
- деталізації положень МК України щодо звільнення від оподаткування операцій із ввезення на митну територію України товарів, зазначених у п. 17 ч. 1 ст. 282 та підп. 5 п. 4 розділу Перехідних положень МК України за умови, що ідентичні товари з аналогічними якісними показниками не виробляються в Україні, шляхом розробки і затвердження переліку відповідних товарів вітчизняного виробництва;

підходи щодо вдосконалення дозвільної системи у сфері відновлюваної енергетики, зокрема шляхом надання власникам об'єктів ВДЕ першочергового права на відведення земельних ділянок для розміщення своїх генеруючих потужностей, а також шляхом звільнення власників об'єктів відновлюваної електроенергетики від сплати за приєднання електроустановок до електричних мереж;

обґрунтування ефективних механізмів заохочення використання ВДЕ з урахуванням передового іноземного досвіду таких країн, як Німеччина, Австрія, Данія, Швеція, Фінляндія, та можливостей їхньої адаптації до українських реалій, зокрема шляхом запровадження екологічного податку за використання природного газу для опалення та вимоги щодо обов'язкового суміщення традиційного палива з біокомпонентами.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані в дисертації теоретичні положення, висновки і рекомендації можуть бути використані:

у науково-дослідній роботі – з метою подальшого дослідження засобів господарсько-правового стимулювання використання ВДЕ;

у навчальному процесі – для викладання курсів «Господарське право», «Міжнародне право», «Екологічне право», при розробці методичних рекомендацій, коментарів, навчальних посібників;

у нормотворчій та правозастосовній діяльності – для вдосконалення чинного законодавства у галузі відновлюваної енергетики, зокрема для внесення змін та доповнень до законів України «Про альтернативні джерела енергії», «Про альтернативні види палива», «Про енергозбереження» тощо (Акт впровадження результатів дисертаційного дослідження у Миколаївській митниці ДФС від 14 березня 2018 року).

Апробація результатів дослідження. Положення і висновки дисертаційного дослідження доповідалися й обговорювалися на засіданнях кафедри господарського права і процесу Національного університету «Одеська юридична академія». Одержані у процесі дослідження висновки, узагальнення та пропозиції висвітлені на таких науково-практичних конференціях: «Правове забезпечення політики держави на сучасному етапі її розвитку» (м. Харків, 3-4 березня 2017 р.), «Сучасний вимір держави і права» (м. Львів, 19-20 травня 2017 р.), «Актуальні питання взаємодії інститутів громадянського суспільства та органів публічного адміністрування у напрямку розвитку правової системи України» (м. Київ, 8-9 вересня 2017 р.).

Публікації. Основні наукові положення дисертаційного дослідження відображені у 8 наукових публікаціях, 4 з яких опубліковані у наукових фахових виданнях, перелік яких затверджено МОН України, 1 – у зарубіжному виданні та у 3 тезах доповідей на конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, що містять вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (242 найменування), додатків. Загальний обсяг роботи становить 222 сторінки, з яких список використаних джерел – 24 сторінки.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ВІДНОВЛЮВАНИХ ДЖЕРЕЛ ЕНЕРГІЇ

1.1. Поняття відновлюваних джерел енергії за законодавством України та їх значення для забезпечення енергетичної безпеки країни

Забезпечення надійності та безпечності постачання енергії в обсязі, необхідному для забезпечення належного функціонування економіки, стало однією з найбільш актуальних проблем ХХІ століття як на державному, так і на міжнародному рівні. На фоні зростаючих хвилювань суспільства щодо обмеженості запасів традиційних енергетичних ресурсів поглиблюються процеси енергетичної диверсифікації і, як наслідок, підвищується інтерес до ВДЕ.

Сьогодні галузь відновлюваної енергетики вважається відносно новою, проте в усьому світі використанню ВДЕ почали приділяти увагу ще з 70-х років минулого століття після першої енергетичної кризи, відомої під назвою «нафтове ембарго». Найбільш масштабна в історії нафтова криза розпочалась 17 жовтня 1973 року, коли Організація арабських країн – експортерів нафти, до складу якої входили всі арабські країни-члени ОПЕК, а також Єгипет і Сирія, заявила в ході Жовтневої війни, що вона не буде поставляти нафту країнам, що підтримали Ізраїль у цьому конфлікті з Сирією та Єгиптом. Це стосувалось передусім США та їхніх союзників у Західній Європі. Упродовж наступного року ціна на нафту збільшилась із трьох до дванадцяти доларів за барель [1]. Нафтова криза 1973 року вперше показала, наскільки сильно економіка країн, що не мають власних достатніх запасів нафти, залежить від її стабільного постачання, і стала поштовхом до активного пошуку ВДЕ в усьому світі. З цього часу ВДЕ розглядаються

світовою спільнотою як основний спосіб подолання залежності країн від імпортової енергетичної сировини і, відповідно, як крок на шляху до енергетичної безпеки.

Попри визнання виключної важливості енергетичної безпеки усіма країнами світу, наразі відсутній єдиний підхід до її визначення. На думку Філіпа Мюллера, енергетична безпека – це система, яка задовольняє потреби людей та організацій в енергетичних послугах, таких як опалення, освітлення, що живлять роботу приладів і транспортування, у надійний та недорогий спосіб і зараз, і в майбутньому [2, с. 4].

Вчені Оксфордського університету Барі Бартон, Кетрін Редгвелл, Аніта Ронн, Дональда Зіллман визначають енергетичну безпеку як стан, в якому весь народ або більшість громадян та представники бізнесу мають достатній доступ до енергоресурсів за розумними цінами, і в осяжному майбутньому будуть вільно їх використовувати без ризику порушення надання таких послуг [3]. Недоліком зазначених визначень є те, що їхні автори роблять акцент тільки на безперебійності подачі енергії, проте ними не враховується екологічна складова енергетичної безпеки, яка є надзвичайно важливою у сучасних реаліях.

В. В. Микитенко розглядає енергетичну безпеку як комплексне явище, яке має багато складових і визначає її як систему поєднання потенціалів – економічного, політичного, техніко-технологічного, ресурсного і, власне, енергетичного, а також факторів наукового, географічного, організаційного, управлінського тощо, без урахування яких аналіз будь-якої безпеки неможливий [4, с. 42].

Є. І. Сухін під енергетичною безпекою розуміє спроможність держави забезпечити максимально надійне, технічно безпечне, екологічно прийнятне та обґрунтовано достатнє енергозабезпечення економіки й населення, а також гарантоване забезпечення можливостей керівництва держави у формуванні і здійсненні політики захисту національних інтересів у сфері енергетики без надмірного зовнішнього та внутрішнього тиску в сучасних та прогнозованих

умовах [5, с. 9]. В даному визначенні, на відміну від інших, наголошується на тому, що саме на уряд країни покладається обов'язок із забезпечення енергетичної безпеки шляхом проведення відповідної політики.

Привертає увагу думка А. М. Криволапова, який пропонує розглядати енергетичну безпеку як стан електроенергетичної галузі, який дає змогу забезпечити захищеність енергетичних інтересів особистості, регіону та держави, базуючись при цьому на таких чинниках: забезпечення безперебійного постачання споживачам енергоресурсів стандартизованої якості за економічно обумовленими тарифами; гарантовані поставки мінімально необхідних обсягів енергоресурсів для задоволення життєво важливих потреб у надзвичайних ситуаціях; створення передумов для ефективного використання енергоресурсів; обмеження енергетичної складової в собівартості виробництва продукції; відповідність умовам виробничої та екологічної безпеки тощо [6, с. 10 – 11].

Отже, думки науковців щодо визначення енергетичної безпеки різняться, кожний з них робить акцент на різних складових цього поняття, що стало причиною неоднозначного його розуміння. Сказати, що якийсь підхід є хибним не видається можливим, адже дійсно, феномен енергетичної безпеки не обмежується лише здатністю енергетичного сектора забезпечувати поточні і потенційні потреби населення в енергії, він є набагато ширшим і включає широке коло аспектів: від забезпечення енергетичної незалежності країни до запровадження доступних тарифів на енергію для населення.

Така багатогранність явища енергетичної безпеки дозволяє розглядати її в широкому і вузькому значенні. На нашу думку, в широкому значенні енергетична безпека є складовою національної безпеки, яка являє собою здатність енергетичної галузі забезпечувати гідні умови життя і розвитку особистості, стабільні умови для розвитку економіки країни, здатність держави до захисту своїх енергетичних інтересів як на державному, так і на міжнародному рівні. У вузькому значенні енергетична безпека є станом енергетичної галузі, за якого підприємства виробники енергії спроможні

забезпечити поточні та потенційні побутові енергетичні потреби країни шляхом безперебійної подачі як теплової, так і електричної енергії належної якості за розумними цінами.

На сучасному етапі розвитку суспільства стає все важче підтримувати енергетичну безпеку. Технічний прогрес не стоїть на місці, всі сфери промисловості активно розвиваються і з кожним роком потреби в енергії постійно зростають, а отже, і збільшуються потреби в енергетичних ресурсах. Найбільше навантаження щодо забезпечення енергією припадає на такі невідновлювані паливно-енергетичні ресурси, як вугілля, нафта та природний газ. Високі темпи приросту їхнього споживання через декілька десятиліть призведуть до їхнього повного виснаження. До того ж розміщення світових запасів енергоносіїв дуже нерівномірне і наразі лише деякі країни світу спроможні забезпечити свої енергетичні потреби власними енергетичними ресурсами, у той час як інші не мають достатнього енергетичного потенціалу і потребують постачання сировини з-за кордону. Ситуація ускладнюється тим, що через залежність цін на енергоносії від багатьох економічних, політичних та природних факторів ринок енергетичних ресурсів з кожним роком стає все менш прогнозованим.

До економічних факторів можна віднести відсутність належного рівня фінансування галузі енергетики, нераціональне використання паливно-енергетичних ресурсів через застарілість обладнання та технологій, монополії на ринку енергетичних ресурсів. Останні мають найбільш вагомий вплив на ціноутворення енергетичних ресурсів, оскільки саме маніпуляція з боку країн-монополістів призводить до різких перепадів цін на енергетичну сировину відповідно до попиту на них, а також створює бар'єри для вступу на ринок нових постачальників. Наприклад, майже 2/3 світових запасів нафти зосереджені в країнах-членах ОПЕК: Алжирі, Анголі, Індонезії, Іраку, Ірані, Катарі, Кувейті, Лівії, Об'єднаних Арабських Еміратах, Саудівській Аравії, Нігерії, Еквадорі, Габоні, Венесуелі [7]. Ці країни безпосередньо впливають на світовий ринок нафти. Регуляторна політика ОПЕК ураховує кінцівку запасів

копалин, тому для збереження свого впливу на енергетичному ринку поступово вводяться в ринковий обіг сорти нафти, переробка яких має високу собівартість, шляхом підняття вартості нафти. Цьому також сприяють сучасні екологічні вимоги, які змінюють структуру попиту в бік переробленої нафти [8, с. 22].

До політичних факторів належать рівень політичної та законодавчої стабільності у країнах-експортерах, їхня зовнішньоекономічна політика, антимонопольне та податкове законодавство, наявність неврегульованих політичних конфліктів між країнами, тероризм, збройні конфлікти у місцях видобутку сировини тощо.

Найбільш не передбачувано на ціноутворення енергоносіїв впливають природні чинники. Такі природні аномалії, як землетруси, повені, оповзні, снігопади, постійно нагадують про себе, і ступінь їхнього негативного впливу на енергетичну безпеку важко переоцінити. Природні катастрофи перешкоджають видобутку енергетичних ресурсів і виводять із ладу системи енергопостачання.

Високий рівень волатильності енергетичних ресурсів спричиняє багато ризиків для їх імпортерів. Залежність від зовнішнього постачання енергетичної сировини ускладнює процес планування державних бюджетів і, як наслідок, перешкоджає стабільному розвитку економіки країни. Останніми роками все більше посилюється тенденція до розгляду енергетичної безпеки не тільки у межах окремих держав, але і у світовому масштабі, що обумовлено глобалізацією ринку енергетичних ресурсів через неспроможність більшості країн світу власними зусиллями забезпечити національну енергетичну безпеку.

ЄС зробив багато кроків на шляху наднаціонального регулювання енергетичної безпеки. Європейським парламентом сумісно з Радою ЄС створено нормативне підґрунтя, направлене на створення сприятливих умов для безпечного та безперебійного постачання енергетичної сировини на міжнародному ринку.

Зокрема, у п. 22 Директиві Європейського парламенту та Ради 2009/73/ЄС від 13 липня 2009 року про спільні правила внутрішнього ринку природного газу та про скасування Директиви 2003/55/ЄС [9] та у п. 25 Директиві Європейського парламенту та Ради 2009/72/ЄС від 13 липня 2009 року про спільні правила внутрішнього ринку електроенергії та про скасування Директиви 2003/54/ЄС [10] зазначається, що безпека постачання енергії є суттєвим компонентом громадської безпеки.

У Регламенті № 715/2009 Європейського парламенту та Ради від 13 липня 2009 року про умови доступу до мереж транспортування природного газу та яким скасовується Регламент (ЄС) № 1775/2005 та у Регламенті (ЄС) № 714/2009 Європейського парламенту та Ради від 13 липня 2009 року про умови доступу до мережі для транскордонного обміну електроенергією та скасування Регламенту (ЄС) №1228/2003 також наголошується на необхідності підвищення ефективності, конкурентних цін, покращення якості обслуговування, а також сприянні безпеці постачання і стабільності на ринку природного газу та на ринку електроенергії [11, 12].

Важливого значення для забезпечення енергетичної безпеки має Директива Ради 2009/119/ЄС від 14 вересня 2009 року про зобов'язання держав-членів підтримувати мінімальний рівень резервів сирої нафти та/або нафтопродуктів. Згідно із п. 8 Директиви наявність резервів нафти та заходи з безпеки енергопостачання є основними складовими суспільної безпеки держав-членів та Співтовариства [13].

Поряд із нормативною базою важливу роль в забезпеченні світової енергетичної безпеки відіграють такі міжнародні інституції, як ОПЕК, яка захищає інтереси експортерів нафти, і Міжнародне енергетичне агентство (далі – МЕА), яке, у свою чергу, відстоює інтереси імпортерів нафти. Загалом діяльність цих організацій направлена на узгодження інтересів усіх учасників нафтового ринку.

Проблема взаємовідносин між виробниками і споживачами енергетичних ресурсів також перебуває в центрі уваги Міжнародного енергетичного

форуму як неформального міжнародного інституту, в межах якого один раз на два роки проводяться міністерські зустрічі. Проблеми глобальної енергетичної безпеки регулярно обговорюються «групою восьми» і «групою двадцяти», які є впливовими неформальними клубами провідних країн світу [14, с. 153].

З огляду на те, що енергетична безпека поряд із забезпеченістю енергетичними ресурсами передбачає мінімізацію негативного впливу від їхнього використання на довкілля, вона є категорією не тільки енергетичного права, але і екологічного.

Одним із основних міжнародно-правових актів, направлених на охорону навколишнього середовища, є Рамкова конвенція ООН про зміну клімату, яка була прийнята 9 травня 1992 року і набрала чинності 21 березня 1994 року, та Кіотський протокол до неї, який був прийнятий 11 грудня 1997 року і почав діяти з 16 лютого 2005 року. Метою Конвенції та Протоколу є зобов'язання країн, що їх ратифікували, скоротити та стабілізувати викиди шкідливих сполук в атмосферне повітря [15, 16]. Усі сторони Протоколу мають розробляти та виконувати національні і, у відповідних випадках, регіональні програми, що передбачають заходи, спрямовані на пом'якшення наслідків змін клімату, та заходи сприяння адекватній адаптації до змін клімату у секторі енергетики [16]. Оскільки саме використання традиційних енергетичних ресурсів є одним із основних джерел емісії шкідливих сполук у навколишнє середовище, скорочення обсягів їх споживання є запорукою досягнення цілей, зазначених у Конвенції і Протоколі. Україна ратифікувала обидва документи, тож на неї також поширюються зазначені зобов'язання.

Для України, як і для усіх енергозалежних країн, енергетична безпека є запорукою стабільного соціального та економічного розвитку. Наявний рівень імпортозалежності становить ризик для енергетичної безпеки країни, оскільки у 2015 році її показник становив, з урахуванням постачання ядерного палива, 51,6% [17]. Така ситуація спонукає Уряд проводити активну роботу з формування політики, направленої на гарантування енергетичної безпеки в країні.

19 січня 1998 року Кабінетом Міністрів України було прийнято Постанову «Про концепцію діяльності органів виконавчої влади у забезпеченні енергетичної безпеки України». Згідно із Постановою енергетична безпека – своєчасне, повне і безперебійне забезпечення якісним паливом та енергією матеріального виробництва, невиробничої сфери, населення, комунально-побутових та інших споживачів, запобігання шкідливому впливові на довкілля транспортування, перетворення і споживання паливно-енергетичних ресурсів в умовах сучасних ринкових відносин, тенденцій та показників світового ринку енергоносіїв [18]. Таке визначення започаткувало подальше законодавче закріплення цілей, основних засад та шляхів забезпечення енергетичної безпеки в Україні.

Відтак 12 червня 2001 року було прийнято Закон України «Про нафту і газ», який визначає основні правові, економічні та організаційні засади діяльності нафтогазової галузі України та регулює відносини, пов'язані з особливостями користування нафтогазоносними надрами, видобутком, транспортуванням, зберіганням та використанням нафти, газу та продуктів їх переробки з метою забезпечення енергетичної безпеки України. Також серед принципів державної політики в нафтогазовій галузі Закон визначає забезпечення екологічно безпечного функціонування об'єктів нафтогазової галузі [19].

У подальшому з метою забезпечення належного захисту прав споживачів та безпеки постачання природного газу було прийнято Закон України «Про ринок природного газу» від 9 квітня 2015 року. Згідно із п. 1 ч. 1 ст. 1 Закону безпека постачання природного газу – надійне та безперебійне постачання необхідних обсягів природного газу споживачам, що забезпечується наявними джерелами надходження природного газу, а також належним технічним станом газотранспортних та газорозподільних систем, газосховищ та установки LNG [20].

Також з метою підвищення рівня енергетичної безпеки в країні Кабінет Міністрів України схвалив Енергетичну стратегію України на період до 2035

року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність». Стратегія спрямована на вирішення проблем енергетичної безпеки та пропонує механізми зменшення імпортозалежності енергетичного комплексу. У Стратегії зазначається, що зниження енергоємності економіки, а також диверсифікація джерел і шляхів постачання енергоресурсів, нарощування вітчизняного виробництва сприятимуть підвищенню економічної, енергетичної та екологічної безпеки, що приведе до оптимізації енергетичного балансу та дозволить створити міцне підґрунтя для сталого енергетичного майбутнього країни [17].

Для стабілізації енергетичної ситуації в країнах урядами країн запроваджуються заходи щодо державної підтримки енергоефективності та енергозбереження, диверсифікації генерації і постачання енергетичних ресурсів, а також щодо мінімізації негативного впливу енергетичної галузі на довкілля.

Останніми роками енергозаощадження стало ключовим напрямком енергетичної політики України, оскільки зменшення обсягів споживання енергії дозволить зменшити обсяги використання паливно-енергетичних ресурсів, а отже, і знизити кількість їхнього зовнішнього постачання. Втім в умовах постійного збільшення потреб населення в енергії політика енергозаощадження не дозволяє суттєво знизити обсяги використання енергетичних ресурсів, через що в усьому світі, і Україні зокрема, все більше уваги приділяється пошуку шляхів відмови від використання традиційних енергетичних ресурсів на користь ВДЕ. Переоцінити їхні переваги дуже важко, оскільки ВДЕ характеризуються невичерпністю, значною поширеністю та здебільше є безкоштовними ресурсами, що знаходяться у вільному доступі.

В нашій країні використання ВДЕ сприймається як тенденція, що прийшла к нам з-за кордону, втім вітчизняна історія генерації відновлюваної енергії на території сучасної України бере свій початок ще з минулого століття. Вже на початку XX століття у Росії також був підвищений інтерес до вироблення електроенергії за допомогою вітроустановок. У 1918 році вітряками займався

професор Ст. Залевський, який створив теорію вітряка та сформулював кілька принципів, яким повинна відповідати вітроустановка. У 1925 році професор М. Є. Жуковський розробив теорію вітродвигуна і організував відділ вітряних двигунів у Центральному аерогідродинамічному інституті. Галузь почала стрімко розвиватися і в 1930-х роках Радянський Союз був «попереду планети всієї» у використанні енергії вітру. Тоді було освоєно виробництво різноманітних вітроустановок потужністю 3-4 кіловата, які випускалися цілими серіями. Так, у 1931 році в СРСР, в районі Балаклави, запрацювала найбільша на той момент у світі мережева вітроенергетична установка. А з 1950 по 1955 рік країна встановлювала до дев'яти тисяч вітроустановок на рік одиничною потужністю до 30 кВт. У 60-70 роки широкомасштабне використання енергії вітру зупинилося і енергетична галузь СРСР була орієнтована на будівництво великих ТЕС, ГЕС та АЕС [21].

Проте наукові розробки у галузі відновлюваної енергетики не зупинялися. Під керівництвом ректора, професора, члена-кореспондента АН СРСР Г. І. Денисенка в Київському політехнічному інституті виконувався великий обсяг науково-дослідних та проектно-конструкторських робіт з комплексного використання ВДЕ. Уперше в Україні було побудовано випробувальний полігон з ВДЕ. Саме при Г. І. Денисенкові в 1986 році у Київському політехнічному інституті була відкрита перша в Україні кафедра ВДЕ [22].

У 80-ті роки практичному використанню ВДЕ знову почали приділяти багато уваги. У 1986 році постановою ЦК КПРС і СМ СРСР Держплану СРСР та іншим міністерствам і відомствам доручалося розробити «Заходи по збільшенню використання в 1987-1990 роках нетрадиційних джерел енергії в народному господарстві», в 1987 році була прийнята Державна науково-технічна програма «Екологічно чиста енергетика», а в 1988 році було прийнято постанову Ради Міністрів СРСР «Про прискорений розвиток вітроенергетичної техніки в 1988-1995 роках» [23]. 27 листопада 1989 року Верховною Радою СРСР була прийнята Постанова «Про невідкладні заходи екологічного оздоровлення країни», відповідно до якої у 1990 році Державна

енергетична програма повинна була бути розроблена з урахуванням використання нетрадиційних та екологічно чистих джерел енергії [21].

Тож попри те, що ставлення до ВДЕ з боку органів влади змінювалося, позитивний досвід їхнього використання на території України відомий ще з 30-х років минулого століття.

На сучасному етапі у світі найбільшого розвитку набуло використання таких ВДЕ, як сонячна енергія, енергія вітру, геотермальна енергія, енергія хвиль та приливів та енергія біомаси. В Україні наявний значний потенціал для отримання енергії з усіх перелічених ВДЕ. Через велику територію у різних кутках країни вони різняться, так, наприклад, у гірських та степових районах, у причорноморському та приазовському районах перспективним є використання енергії вітру, на Донбасі та у гірських районах – геотермальної енергії, у західних районах через наявність великої кількості річок – енергії хвиль та приливів, у свою чергу, біомаса є перспективним джерелом енергії на всій території України, тому що кожна область має значну кількість відходів аграрної, лісової або рибної промисловості.

З самого початку становлення незалежної України ВДЕ стали предметом дослідження не тільки економістів та екологів, але і правознавців, оскільки будь-які суспільні відносини, у тому числі у галузі відновлюваної енергетики, потребують нормативного підґрунтя. Без належного правового забезпечення цієї галузі не можливе ефективне використання усього потенціалу ВДЕ в країні.

Ключовим елементом будь-якої галузі права є її понятійно-категоріальний апарат, який О. Ф. Скакун визначає як систему погоджених та взаємозалежних понять і категорій (позначених словами і словосполученнями), необхідних для теоретичного пізнання праводержавних явищ і процесів [24, с. 20].

Першим кроком на шляху нормативного визначення термінології у галузі відновлюваної енергетики у незалежній Україні стало прийняття Закону України «Про енергозбереження» 1 липня 1994 року, яким було введено поняття нетрадиційних та поновлюваних джерел енергії (далі – НПДЕ). Згідно

із преамбулою Закону НПДЕ – це джерела, що постійно існують або періодично з'являються у навколишньому природному середовищі у вигляді потоків енергії Сонця, вітру, тепла Землі, енергії морів, океанів, річок, біомаси [25]. Закон заклав лише рамкові умови для використання ВДЕ в Україні, і декларативний характер його приписів обумовив необхідність прийняття більш деталізованих нормативно-правових актів, які би не тільки наголошували на необхідності використання ВДЕ, але і передбачали конкретні заходи у напрямку збільшення обсягів виробництва і споживання енергії на основі ВДЕ.

Крім того, людство, усвідомлюючи вичерпність нафти та нафтопродуктів, які є основною сировиною для виробництва автомобільних палив, почали активно працювати над можливістю використання ВДЕ на транспорті. Зазначені чинники зумовили прийняття Закону України «Про альтернативні види палива» від 24 листопада 2000 року, який визначив правові, соціальні, економічні, екологічні та організаційні засади виробництва (видобутку) і використання альтернативних видів палива, а також стимулювання збільшення частки їх використання до 20 відсотків від загального обсягу споживання палива в Україні до 2020 року. Згідно із Законом, альтернативні види палива – тверде, рідке та газове паливо, яке є альтернативою відповідним традиційним видам палива і яке виробляється (видобувається) з нетрадиційних джерел та видів енергетичної сировини. Паливо визначається альтернативним, якщо воно: повністю виготовлене (видобуте) з нетрадиційних та поновлювальних джерел і видів енергетичної сировини (включаючи біомасу) або є сумішшю традиційного палива з альтернативним, вміст якого має відповідати технічним нормативам моторного палива [26].

Згодом важливим кроком на шляху розбудови відновлюваної енергетики в Україні стало прийняття Закону України «Про альтернативні джерела енергії» від 20 лютого 2003 року, який визначає правові, економічні, екологічні та організаційні засади використання альтернативних джерел енергії та сприяння

розширенню їх використання у паливно-енергетичному комплексі. Законом було введено поняття «альтернативні джерела енергії» – відновлювані джерела енергії, до яких належать енергія сонячна, вітрова, геотермальна, гідротермальна, аеротермальна, енергія хвиль та припливів, гідроенергія, енергія біомаси, газу з органічних відходів, газу каналізаційно-очисних станцій, біогазів, та вторинні енергетичні ресурси, до яких належать доменний та коксівний газ, газ метан дегазації вугільних родовищ, перетворення скидного енергопотенціалу технологічних процесів [27].

Із прийняттям останніх двох законів [26, 27] виникла невизначеність у співвідношенні термінів «поновлювані» та «відновлювані», а також «нетрадиційні» та «альтернативні» стосовно джерел енергії та палива. Неоднозначність у тлумаченні базових понять створює перешкоди для належної реалізації нормативно-правових актів, у яких вони використовуються, позбавляє їх чіткості, призводить до суперечностей і неузгодженості в юридичній діяльності, через що потребує усунення шляхом внесення відповідних законодавчих змін [28, с. 75].

Що стосується визначення «поновлюваних» та «відновлюваних» джерел енергії, то їхнє розуміння ускладнюється ще і тим, що у законах [26, 27] вживаються такі морфологічні форми цих слів, як «поновлювальні» та «відновлювальні». Якщо проаналізувати положення законів [25, 26, 27], можна зробити висновок, що законодавець вживає терміни «поновлювані» та «відновлювані» як синоніми, оскільки наповнює їх однаковим змістом: здатністю енергетичних ресурсів до відтворення. При цьому використання слів «поновлювальні» та «відновлювальні» відносно джерел енергії вбачається некоректним, оскільки за такої характеристики змінюється їхній зміст: слова «поновлювальний» та «відновлювальний» надають забарвлення того, що енергетичні джерела не можуть самостійно відновлюватися і процес їхнього відтворення залежить від впливу зовнішніх факторів.

Тож для запобігання розбіжностям у розумінні одного й того ж джерела енергії, вважаємо необхідним замінити слова «поновлювані»,

«поновлювальні», «відновлювальні» у законах України «Про альтернативні види палива» та «Про енергозбереження» на слово «відновлювані».

Відносно співвідношення термінів «НПДЕ» і «альтернативні джерела енергії» позиція законодавця залишається незрозумілою, чи він ототожнює їх, чи наповнює різним змістом? Для того щоб відповісти на це питання, необхідно дослідити такі складові цих термінів, як «відновлюване джерело енергії», «невідновлюване джерело енергії», «традиційне джерело енергії», «нетрадиційне джерело енергії», «первинний енергетичний ресурс», «вторинний енергетичний ресурс».

У науковій літературі усі джерела енергії розділяють на групи за різними критеріями. Це надає можливість індивідуального підходу до правового регулювання тієї чи іншої категорії джерел енергії із урахуванням їхніх особливостей. Зазвичай, усі енергетичні ресурси поділяють на відновлювані і невідновлювані, традиційні і нетрадиційні.

Щодо визначення відновлюваних і невідновлюваних джерел енергії думки авторів здебільше збігаються і критерієм їхнього розмежування виступає здатність до відновлення. Так, Н. М. Мхітарян визначає поняття «відновлювані енергетичні ресурси» як періодичні або постійні потоки енергії, які розповсюджуються в природі й обмежуються лише стабільністю Землі як космопланетарного елемента: променева енергія сонця, вітру, гідроенергія, природна теплова енергія тощо, а поняття «невідновлювані енергетичні ресурси» як енергоресурси з фактичним й потенційно обмеженим ресурсом, а саме: вугілля, нафта, газ, торф, ядерне паливо [29, с. 56].

Л. О. Батурін, В. Г. Ігнатов, О. В. Кокін під відновлюваними енергетичними ресурсами розуміють енергетичні ресурси, що є відтворюваними біосферою (за допомогою кругообігу речовин: водні, біотичні, для яких не досягнуто поріг виродження) або за допомогою господарської діяльності людини (виготовлення ядерного палива, створення штучних ізотопів, синтез органічних речовин тощо), а під невідновлюваними – ресурси неперервного використання людиною без поповнення їх запасів

унаслідок господарської діяльності людини та в кругообігу речовин у природі [30, с. 122].

На переконання Дж. Твайделла та А. Уейра, відновлювані енергетичні ресурси – це джерела на основі енергетичних потоків, які існують постійно або періодично виникають у природі, а невідновлювані – природні запаси речовин і матеріалів, які може використати людина для отримання енергії. При цьому автори наголошують на тому, що відмітною ознакою відновлюваної енергії виступає те, що в навколишньому середовищі вона виступає у вигляді енергії, яка не є наслідком цілеспрямованої діяльності людини [31, с. 12]. У свою чергу енергія невідновлюваних джерел знаходиться в природі у зв'язаному стані й вивільняється в результаті цілеспрямованих дій людини [32, с.12-13]. Схожого погляду дотримується О. І. Руда, яка відзначає, що енергія відновлюваних джерел, за винятком біомаси, не є наслідком цілеспрямованої діяльності людини [33, с. 47].

Дійсно, здатність до відновлення є однією з найбільш суттєвих ознак енергетичних ресурсів, тому зазначені підходи до розуміння відновлюваних і невідновлюваних джерел енергії є обґрунтованими. Але разом із тим спільним недоліком наведених визначень є те, що серед характерних ознак ВДЕ не відзначається їх виключне значення для забезпечення енергетичної безпеки країни.

Закон України «Про альтернативні джерела енергії» визначає ВДЕ як відновлювані невикопні джерела енергії, а саме енергія сонячна, вітрова, аеротермальна, геотермальна, гідротермальна, енергія хвиль та припливів, гідроенергія, енергія біомаси, газу з органічних відходів, газу каналізаційно-очисних станцій, біогазів [27]. Тим часом Закон не надає визначення невідновлюваних джерел енергії. Лише у ДСТУ 2420-94, який вступив у дію 1 січня 1995 року міститься визначення «непоновлюваного енергетичного ресурсу» – природний енергетичний ресурс, який створений внаслідок геологічного розвитку Землі та інших природних процесів і який не поповнюється (вичерпується) в нинішню геологічну епоху [34].

Далі у роботі буде проаналізоване визначення альтернативних джерел енергії, на основі чого стане зрозумілим, що до альтернативних джерел енергії поряд із відновлюваними належать деякі види невідновлюваних джерел енергії. У зв'язку із чим наведення визначення невідновлюваних джерел енергії у Законі України «Про альтернативні джерела енергії» зробило би його більш повним та комплексним нормативно-правовим актом у досліджуваній галузі.

На відміну від критерію відновлюваності, щодо критерію традиційності серед науковців виникає багато дискусій через невизначеність ознак, за якими те чи інше джерело енергії можна віднести до традиційного чи нетрадиційного. Найчастіше традиційність пов'язана зі звичаєвим аспектом у конкретній країні. Так, тлумачний словник сучасної української мови визначає традиційний як такий, що відповідає усталеним нормам, зразкам, звичаям і т. ін., а традиційність як наслідування попередніх зразків [35, с. 1260]. Якщо керуватись цими визначеннями, то до традиційних джерел енергії належать біомаса, енергія сонця, вітру, досвід використання яких бере свій початок ще з давніх часів. У той час як атомна енергія та енергія ТЕЦ будуть нетрадиційними, оскільки їх почали використовувати лише у минулому столітті.

Однак, виходячи з норм законів України «Про енергозбереження» та «Про альтернативні джерела енергії», стає зрозумілим, що на практиці ситуація склалася з точністю навпаки: біомасу, енергію сонця, вітру законодавець відносить до нетрадиційних джерел енергії, тож він не керується звичаєвим аспектом.

Відносно критерію традиційності М. Д. Рабінович та Н. М. Мхітарян дотримуються підходу, за яким до нетрадиційних (нових) енергоресурсів належать всі види ВДЕ: біомаса (за виключенням дров), сонячна енергія, вітрова енергія, геотермальна, теплова енергія океану, гідроенергія припливів, хвиль, водотоків (за виключенням гідроенергії великих водотоків), а також такі невідновлювані енергоресурси, як природний газ малих газових,

газоконденсатних, нафтогазоконденсатних родовищ, попутний нафтовий газ, промислові гази, метан вугільних родовищ, а до традиційних належать усі невідновлювані енергетичні ресурси, а саме вичерпні копалини, такі як вугілля, нафта, природний газ, балансові родовища, ядерне паливо [36, 37].

Віднесення до традиційних джерел енергії лише невідновлюваних ресурсів не викликає впевненості. Більш обґрунтованою вбачається класифікація джерел енергії, яка була надана Світовою енергетичною радою і, відповідно до якої, до традиційних джерел енергії відносяться не тільки невідновлювані ресурси, але й деякі види відновлюваних, такі як торф, дрова, гідроенергія та енергія мускульної сили тварин та людей [38, с. 228-229]. Віднесення торфу та дров до традиційних джерел енергії має місце бути, адже, не зважаючи на їхню приналежність до відновлюваних ресурсів, сучасні технології їхнього використання відомі ще з минулого століття. За такого підходу віднесення того чи іншого джерела енергії до традиційного або нетрадиційного проводиться з урахуванням ступеня освоєння технологій його використання.

Окрім поділу джерел енергії на відновлювані та невідновлювані, традиційні та нетрадиційні М. Д. Рабінович розділяє їх ще на первинні та вторинні. На його переконання, первинними є енергоресурси природного походження, це всі види викопного палива (традиційні енергетики) та відновлювальних енергоресурсів; вторинні – енергоресурси техногенного походження [36, с. 31].

Такого ж підходу дотримується законодавець у Законі України «Про енергозбереження» і визначає вторинні ресурси як енергетичний потенціал продукції, відходів, побічних і проміжних продуктів, який утворюється в технологічних агрегатах (установках, процесах) і не використовується в самому агрегаті, але може бути частково або повністю використаний для енергопостачання інших агрегатів (процесів) [25]. У Законі України «Про альтернативні джерела енергії» не надається визначення вторинних ресурсів, проте міститься їхній перелік: доменний та коксівний гази, газ метан дегазації

вугільних родовищ, перетворення скидного енергопотенціалу технологічних процесів [27].

Якщо керуватись визначенням вторинних ресурсів, яке надається у Законі України «Про енергозбереження», то не зрозуміла позиція законодавця у Законі України «Про альтернативні джерела енергії» щодо відокремлення біомаси, газу каналізаційно-очисних станцій, біогазів від вторинних ресурсів. Згідно із Законом України «Про альтернативні джерела енергії» біомаса – невикопна біологічно відновлювана речовина органічного походження, здатна до біологічного розкладу, у вигляді продуктів, відходів та залишків лісового та сільського господарства (рослинництва і тваринництва), рибного господарства і технологічно пов'язаних з ними галузей промисловості, а також складова промислових або побутових відходів, здатна до біологічного розкладу. В цьому ж Законі надано визначення відходів – це шлаки та відходи промисловості, сільського господарства, комунально-побутових та інших підприємств, які можуть бути джерелом або сировиною для видобутку чи виробництва альтернативних видів палива [27]. Беручи до уваги те, що промислові та побутові відходи є результатом техногенних процесів, то повне відокремлення біомаси від вторинних ресурсів викликає сумніви.

У свою чергу відокремлення біогазу від вторинних ресурсів – також дискусійне питання, адже згідно із нормами Закону України «Про альтернативні види палива», біогаз – газ, отриманий з біомаси, що використовується як паливо [26]. Тож якщо для виробництва біогазу використовувати біомасу, яка є вторинним ресурсом, то, відповідно, і отриманий біогаз буде вторинним ресурсом. Тим більше біогаз отримується шляхом водневого або метанового бродіння біомаси, тобто шляхом її техногенної обробки [39]. Через одне це, незалежно від походження ресурсу, з якого виробляється біогаз, доцільніше його відносити до вторинного ресурсу. Що ж до газу каналізаційно-очисних станцій, то він отримується у результаті очищення стічних вод механічними, фізико-хімічними, біологічними,

термічними методами, тобто є енергетичним потенціалом продукції, утвореної в технологічних агрегатах, тож він також належить до вторинних ресурсів.

Спираючись на вищезазначене, біомасу, біогаз, газ каналізаційно-очисних станцій можна одночасно віднести як до ВДЕ, так і до вторинних енергетичних ресурсів. У такому разі вторинні ресурси включають у себе деякі види ВДЕ. Втім законодавець до вторинних ресурсів відносить лише невідновлювані джерела енергії.

Дослідивши базову термінологію у галузі відновлюваної енергетики, спробуємо визначити, як співвідносяться поняття «НПДЕ» та «альтернативні джерела енергії». На перший погляд, можна дійти висновку, що ці поняття є синонімами, але якщо детальніше проаналізувати положення законів України «Про енергозбереження» та «Про альтернативні джерела енергії» стає зрозумілим, що досліджувані поняття не є тотожними і термін «альтернативні джерела енергії» є ширшим за термін «НПДЕ» і включає в себе останні.

З метою уникнення невизначеності у розумінні зазначених термінів із прийняттям Закону України «Про альтернативні джерела енергії» одразу ж було необхідно на законодавчому рівні залишити лише термін «альтернативні джерела енергії». Останнє пояснюється тим, що, характеризуючи досліджувані у роботі джерела енергії, доцільніше говорити про їхню альтернативність, а не нетрадиційність, оскільки така ознака, як альтернативний більш влучно передає сутність таких джерел енергії, а саме їхню здатність бути альтернативою вже існуючим джерелам енергії, що набули широкого використання.

Але разом із тим, беручи до уваги проведений аналіз понятійно-категоріального апарату у досліджуваному секторі енергетики до визначення поняття «альтернативні джерела енергії», що надається у однойменному Законі, також виникають запитання. Відтак вбачається недоцільним виділення у складі альтернативних джерел енергії вторинних енергетичних ресурсів, оскільки, як вже зазначалося, відокремлення деяких ВДЕ від вторинних енергетичних ресурсів є необґрунтованим.

Крім того, якщо звернутися до світової практики, стає зрозумілим, що провідні країни ЄС роблять упор на стимулювання лише ВДЕ і саме цей термін використовується у більшості міжнародно-правових актів, багато з яких Україна зобов'язалася імплементувати у вітчизняне законодавство. З огляду на обраний Україною курс на євроінтеграцію та успіхи європейських країн у відновлюваній енергетиці уніфікація вітчизняної термінології у досліджуваній галузі до термінології ЄС є як ніколи актуальною. Уніфікація термінології нормативних правових актів – це не лише прагнення досягти єдиного значення терміна або слова і адекватне співвідношення його з терміном, який міститься в інших нормативних актах відповідної галузі, – це, насамперед, однозначна відповідність, однакове сприйняття і однакове тлумачення юридичної термінології, яка використовується при оформленні і застосуванні нормативно-правових актів [40, с. 381].

Більше того, не зважаючи на включення вторинних ресурсів до складу альтернативних джерел енергії, більшість стимулів до розвитку відновлюваної енергетики в Україні направлені лише на заохочення використання ВДЕ, зокрема найбільш вагомий на сьогодні вітчизняний інструмент підтримки виробників відновлюваної енергії – «зелений» тариф застосовується тільки для об'єктів ВДЕ. Крім того, Енергетична стратегія України до 2035 року серед своїх завдань у галузі відновлюваної енергетики також називає розширення використання лише ВДЕ. Тож можна зробити висновок, що попри виділення вторинних ресурсів у складі альтернативних джерел енергії на практиці інтерес викликають лише ВДЕ. Тобто така деталізація у тлумаченні поняття «альтернативні джерела енергії» носить суто формальний характер і не містить під собою змістовного навантаження. У зв'язку із цим вважаємо, що виділення вторинних енергетичних ресурсів у складі альтернативних джерел енергії лише ускладнює розуміння сутності останніх.

Якщо відмовитися від виділення вторинних енергетичних ресурсів у складі альтернативних джерел енергії, останні будуть включати у себе лише ВДЕ, що надасть змогу говорити про тотожність поняття альтернативні

джерела енергії і ВДЕ. Враховуючи те, що гармонізація законодавства України до законодавства ЄС є важливою передумовою поглиблення співпраці нашої країни з державами-членами ЄС і їхніми урядовими організаціями у галузі відновлюваної енергетики, у вітчизняних нормативно-правових актах слід залишити лише термін ВДЕ. Відповідні зміни необхідно внести в усі нормативно-правові акти України, зокрема необхідно перейменувати Закон України «Про альтернативні джерела енергії» на Закон України «Про відновлювані джерела енергії».

Крім того, слід допрацювати визначення терміна ВДЕ, яке наразі надає лише вичерпний перелік останніх. Надання вичерпного переліку ВДЕ є недоречним, оскільки цивілізація не стоїть на місці, згодом можуть бути винайдені нові ВДЕ. У такому випадку незрозуміло, чи будуть новознайдені ВДЕ підпадати під дію нормативно-правових актів у галузі відновлюваної енергетики або якою буде процедура віднесення новознайденого джерела енергії до ВДЕ?

З огляду на вищезазначене, з метою найбільш точного відтворення сутності ВДЕ, а саме позитивних економічних наслідків від їхнього використання і їхньої важливості для енергетичної безпеки країни, пропонуємо наступне визначення ВДЕ – відтворювані біосферою невикопні джерела енергії, які забезпечують якомога дешевий та локальний спосіб отримання енергії, що гарантує енергетичну безпеку України. Водночас Закон України «Про альтернативні джерела енергії» необхідно доповнити статтею наступного змісту: «До складу ВДЕ входять енергія сонячна, вітрова, аеротермальна, геотермальна, гідротермальна, енергія хвиль та припливів, гідроенергія, енергія біомаси, газу з органічних відходів, газу каналізаційно-очисних станцій, біогазів. Зазначений перелік не є вичерпним і може бути доповнений».

1.2. Відновлювані джерела енергії в контексті міжнародного законодавства

На сучасному етапі розвитку суспільства відбувається поглиблення інтеграційних процесів в усіх сферах господарського життя. З кожним роком стає все важче навести приклад економічно ізольованої країни, оскільки планування національної економічної політики залежить від таких зовнішніх факторів, як стабільність дипломатичних зв'язків між державами, структура світового ринку, експортна і імпортна політика країн, валютна політика країн-експортерів та інвесторів тощо. Зростання світових економічних зв'язків обумовлюють глобалізаційні процеси у стратегічно важливих галузях світового господарства. Однією з таких галузей є енергетична, саме її стабільність є запорукою сталого розвитку світового господарства в цілому.

Проблема забезпеченості енергетичними ресурсами набула глобального характеру, для вирішення якої лише національних зусиль виявилось недостатньо. Енергетична забезпеченість вийшла за межі державних кордонів, посилилася тенденція до постійного збільшення обсягів міжнародної торгівлі енергетичними ресурсами, наслідком чого стало виникнення світового енергетичного ринку. Належне функціонування світового енергетичного ринку спрямоване, в першу чергу, на узгодження відносин між його учасниками і забезпечення їх енергетичних потреб. Для досягнення цих цілей необхідне наднаціональне регулювання процесів, що мають місце на світовому енергетичному ринку. З цією метою була прийнята низка міжнародно-правових актів у галузі енергетики та було створено міжнародні інституції, діяльність яких направлена на регулювання міжнародних енергетичних відносин.

Основним предметом звернення на світовому ринку енергетичних ресурсів є вуглеводна сировина, а саме нафта та природний газ. На фоні збільшення потреб суспільства в енергії темпи зростання споживання енергетичних ресурсів випереджають темпи знаходження нових родовищ

вуглеводної сировини. Така кон'юнктура світового ринку енергетичних ресурсів не дозволяє забезпечити стабільні умови ведення торгівлі на ньому.

Надійне, безперебійне, безпечне енергопостачання стало ключовим фактором, що впливає на планування національної енергетичної політики. В багатьох країнах вже прийнято нормативно-правові акти, в яких наголошується на необхідності використання ВДЕ. А в останні десятиліття посилюється тенденція до міжнародної співпраці у напрямку створення наднаціонального нормативного підґрунтя у галузі відновлюваної енергетики.

З огляду на те, що використання ВДЕ покликане вирішити декілька глобальних світових проблем, а саме: проблему дефіциту енергетичних ресурсів та проблему забруднення навколишнього середовища, відносини, пов'язані з їхнім застосуванням, регулюються актами міжнародного екологічного та міжнародного енергетичного законодавства.

Початковий інтерес до ВДЕ був продиктований глобальними змінами клімату. Питання переорієнтації енергетичних систем країн на використання екологічно чистих джерел енергії розглядалося у рамках міжнародних конференцій та програм з питань охорони довкілля. Так, наприклад, на Конференції ООН з навколишнього середовища 16 червня 1972 року у Стокгольмі [41] було визнано глобальний характер екологічних проблем у світі та було наголошено на необхідності створення дієвих міжнародних механізмів покращення екологічного стану. Результатом Конференції стало прийняття Стокгольмської декларації з навколишнього середовища, у якій робився акцент на тісному зв'язку між охороною довкілля та соціально-економічним розвитком суспільства [42].

У подальшому важливим поштовхом до розвитку відновлюваної енергетики в усьому світі стала розробка концепції сталого розвитку в рамках Всесвітньої стратегії охорони природи у 1980 році. У своїй доповіді «Наше спільне майбутнє» голова Міжнародної (Світової) Комісії з навколишнього середовища і розвитку Гро Харлем Брутланд у 1987 році зазначила: «Сталий розвиток» – це такий розвиток суспільства, який задовольняє потреби

нинішніх поколінь і не ставить під загрозу можливості наступних поколінь задовольняти свої потреби» [43, с. 41]. Розглядаючи використання традиційних енергетичних ресурсів як одне з основних джерел забруднення довкілля, переведення енергетичного сектора на ВДЕ є необхідною умовою сталого розвитку.

Ця концепція набула подальшого розвитку під час Конференції ООН з навколишнього середовища і розвитку (ЮНСЕД) у Ріо-де-Жанейро у червні 1992 року. За підсумками Конференції була схвалена Декларація, у якій наголошувалося на тому, що для досягнення сталого розвитку захист навколишнього середовища повинен складати невід'ємну частину процесу розвитку і не може розглядатися у відриві від нього [44]. Підсумком Конференції також стало заснування Комісії ООН з питань сталого розвитку.

Якщо дослідити генезу міжнародного співробітництва щодо пошуку екологічно чистих джерел енергії, стає зрозумілим, що усвідомлення світовою спільнотою необхідності переходу на ВДЕ є не новою тенденцією у суспільстві, але у різні періоди підвищений інтерес до їхнього використання був продиктований різними факторами: якщо нині – здебільше дефіцитом традиційних енергетичних ресурсів, то у XX столітті – ідеями щодо потреби комплексної охорони довкілля.

Розглядаючи динаміку поширення ідей стосовно важливості ВДЕ для забезпечення енергетичної безпеки у світі, цікавою видається думка М. В. Чіпко, яка вважає, що питання необхідності пошуку ВДЕ бере свій початок ще з 50-х років минулого століття. З урахуванням ролі, яку в процесі міждержавного співробітництва у сфері відновлювальної енергетики зіграла ООН, авторка виділяє п'ять етапів становлення: перший етап – збір інформації про існуючі види ВДЕ (переважно цим питанням займався ЕКОСОР) (1956-1967 рр.); другий етап характеризується проведенням перших конференцій, присвячених обговоренню питань впровадження нових видів енергії (1961-1977 рр.); третій етап включає в себе залучення одного з головних органів ООН – Генеральної Асамблеї – до пошуку нових шляхів використання ВДЕ

(1977-1992 рр.); четвертий етап охарактеризувався участю різних органів ООН в програмах з розвитку відновлювальної енергетики (1992-2010 рр.); п'ятий етап (з 2010 р. по сьогоднішній день) пов'язаний зі створенням спеціалізованої організації ІРЕНА [45, с. 7-8]. Така періодизація свідчить не тільки про поступове збільшення ролі ВДЕ у житті суспільства, але і демонструє еволюцію міжнародного співробітництва у галузі відновлюваної енергетики.

Незважаючи на те, що усвідомлення світовою спільнотою неспроможності окремої країни або групи країн самотійно вирішити існуючі глобальні енергетичні та екологічні проблеми має давню історію, наразі немає єдиного уніфікованого міжнародно-правового акта у галузі відновлюваної енергетики. Окремі аспекти використання ВДЕ розкриваються в міжнародно-правових актах, міжнародних договорах, рішеннях міжнародних організацій, неурядових організацій тощо.

Для подальшого дослідження міжнародного співробітництва у галузі відновлюваної енергетики слід зупинитися на аналізі термінів, що вживаються у міжнародному праві для позначення ВДЕ. Як і у вітчизняному праві, у міжнародному для позначення таких джерел енергії вживається широке коло термінів. Так, у науковій та правовій літературі, міжнародно-правових актах можна зустріти такі визначення, як «нетрадиційне», «відновлюване», «екологічно чисте», «зелене», «нове» джерело енергії. Разом із тим, попри таку різноманітність у термінології, у міжнародному праві просліджується єдиний підхід до розуміння сутності таких джерел енергії. Суб'єкти міжнародної правотворчості зосереджують свою увагу тільки на тих джерелах енергії, які здатні до відтворення, і не приділяють увагу невідновлюваним джерелам енергії, технології використання яких наразі є новими. З огляду на це, у міжнародних актах для позначення цих джерел енергії найчастіше використовується термін «ВДЕ». За такого підходу спрощується розуміння норм міжнародного права у досліджуваному секторі енергетики та спрощується процедура їхньої подальшої імплементації у національне законодавство.

Досліджуючи міжнародно-правову базу у галузі відновлюваної енергетики, слід зазначити, що багато її актів мають рекомендаційний характер і є нормами «м'якого права». Характерними ознаками актів «м'якого права» є наявність формулювань типу «застосовувати необхідні заходи», «сприяти розвитку або реалізації», «прагнути до реалізації» і так далі [46, с. 384].

Концепція м'якого права сформувалась в 70-х роках ХХ ст. переважно в західноєвропейській правовій доктрині. «М'яке право» не входить до системи міжнародного права – це самостійне явище, яке, однак, тісно з ним пов'язане. З моменту своєї появи воно використовувалось як спосіб регулювання міжнародних відносин, що дозволяв уникнути міжнародно-правової відповідальності [47, с. 46].

Попри те, що акти «м'якого права» набули широкого застосування, у доктрині міжнародного права і досі відсутній єдиний підхід у визначенні обов'язковості їхніх норм. Визначення поняття «м'якого права» є предметом пристрасних дискусій між тими, хто заперечує існування такого права, і тими, хто, навпаки, вважає це новим джерелом міжнародного права.

Так, Хартмут Хілленберг стверджує, що норми «м'якого права» мають власне юридичну природу, а не моральну чи політичну, і тому є загальнообов'язковими. До актів «м'якого права» він відносить: 1) міжнародні угоди, які були укладені не як договори і таким чином, не регулюються Віденською конвенцією про міжнародні договори, але відіграють значну роль у міжнародних відносинах; 2) резолюції міжнародних організацій [48, с. 505].

Р. Бекстер серед джерел «м'якого права» виділяє: 1) *actum de contrahendo*, тобто положення міжнародних договорів, які потребують уточнення в наступних угодах; 2) «несамовиконувані» положення міжнародного договору, які потребують наступного погодження для наділення їх силою, а також програмні положення договорів, що не створюють правових обов'язків, які підлягають обов'язковому виконанню; 3) декларації, заключні акти, резолюції та інші форми вираження згоди, котрі певною мірою можуть

впливати на поведінку держав та індивідів, навіть при тому, що їх норми не є формально обов'язковими [49, с. 549 – 566].

І. І. Лукашук зазначає, що як з точки зору науки, так і практики «існують два протилежні погляди» щодо даної проблеми. Неконкретизовані договірні норми, на думку деяких вчених, хоча за своєю формою і є обов'язковими, проте з огляду на те, що у їхньому змісті не деталізуються взаємні права та обов'язки сторін такого договору, не можуть вважатися міжнародно-правовими. Однак разом із тим неможливо заперечувати, що існування згаданих норм дозволяє визначити загальну спрямованість співпраці, цілі держав-учасниць тих чи інших договірних відносин, на підставі яких сторони повинні виконувати більш конкретні договірні положення [50, с.124-127].

Щодо обов'язковості норм «м'якого права» цікавою видається думка італійського вченого Френсіса Снайдера, який визначає акти «м'якого права» як правила поведінки, які, в принципі, не мають юридично обов'язкової сили, але які, незважаючи на це, мають практичний ефект [51, с. 2]. Це виражається в тому, що держави прагнуть створити такі умови взаємодії, коли невиконання норм «м'якого права» тягне несприятливі економічні, політичні наслідки, а їхнє виконання, навпаки, приносить користь.

Наприклад, більшість міжнародних актів з питань охорони навколишнього середовища є нормами «м'якого права» і їхнє невиконання не тягне юридичної відповідальності. Однак виконання їхніх приписів свідчить про сумлінність, добропорядність, прогресивність та соціальну орієнтованість країни, що в цілому робить їй репутацію потенційно надійного учасника міжнародних відносин.

Норми «м'якого права» можуть у подальшому набувати юридичної сили в актах як міжнародного, так і національного права. Яскравим прикладом цього є Загальна декларація з прав людини 1948 року [52], яка спочатку мала лише рекомендаційний характер, але у 1968 році Міжнародна конференція ООН з прав людини проголосила, що Декларація «являє собою зобов'язання для членів міжнародного співтовариства». У подальшому Декларація стала

основою для двох обов'язкових пактів ООН з прав людини: Міжнародного пакту про громадянські і політичні права та Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права. Акти «м'якого права» сприяють розвитку міжнародного права, збагачуючи його і розширюючи його рамки.

Останнім часом посилюється тенденція до затребуваності норм «м'якого права» у стратегічно важливих галузях господарства, де уряди прагнуть займати виключне право встановлення обов'язкових правил поведінки. Однією з таких галузей є енергетична галузь. Широке використання норм «м'якого права» саме у цій сфері пояснюється тим, що країни різняться за рівнем економічного розвитку, за рівнем забезпеченості енергетичними ресурсами, за станом навколишнього середовища тощо. Зважаючи на це, наднаціональне регулювання галузі енергетики є не доцільне, оскільки воно не спроможне враховувати особливості і потенціал національних енергетичних систем. Така ж ситуація склалася і у секторі відновлюваної енергетики, розвиток якої потребує залучення багатьох ресурсів, наявність яких у країнах неоднакова. З огляду на це, встановлення обов'язкових правил поведінки для суб'єктів у галузі відновлюваної енергетики має залишатися внутрідержавною компетенцією, у той час як міжнародні норми мають бути орієнтовані на створення сприятливих умов для міжнародного співробітництва щодо розширення використання ВДЕ.

Розгляд сучасної міжнародно-правової бази у галузі відновлюваної енергетики слід розпочати з її найбільш вагомому міжнародно-правового акта – Європейської енергетичної хартії 1991 року і Договору до неї. Прийняттю Хартії передувала ідея необхідності співпраці країн у галузі енергетики для досягнення надійних та безпечних умов енергопостачання. Хартія мала декларативний характер і лише свідчила про наміри країн Заходу та Сходу узгоджувати свої енергетичні стратегії для досягнення спільних інтересів. Згідно із Розділом 2 Заключного документа Гаазької конференції з Європейської енергетичної хартії, для досягнення цілей, зазначених у Хартії, сторони, що її підписали, у рамках державного суверенітету і суверенних прав

на енергетичні ресурси, розпочнуть скоординовані дії по забезпеченню більшої узгодженості їхньої енергетичної політики, яка повинна ґрунтуватися на принципі недискримінації і на орієнтованому на ринок ціноутворенні, враховуючи належним чином занепокоєність в галузі навколишнього середовища [53].

З метою надання Хартії юридичної сили 17 грудня 1994 року було підписано Договір до енергетичної хартії, який вступив у силу у квітні 1998 року. Серед основних обов'язків Сторін Договору можна виділити сприяння створенню єдиного енергетичного ринку на конкурентних засадах та неперешкоджання транзиту енергетичних ресурсів [54]. Останнє має важливе значення у сучасних умовах функціонування енергетичного ринку, оскільки місце видобутку ресурсів може знаходитися на значній відстані від місця їхнього збуту і без міжнародного транзиту не обійтися. Переоцінити важливість Договору для забезпечення міжнародної енергетичної безпеки дуже важко, оскільки він став першим багатостороннім міжнародним договором у галузі енергетики, який регулює відносини, по'язані з торгівлею енергетичними ресурсами, та заохочує інвестування на території інших країн-членів в енергетичній сфері.

Текст Хартії ратифікувало вже 70 країн, включно з Україною. Договір було модернізовано відповідно до сучасних реалій світового ринку енергетики. З Європейської енергетичної хартії угоду перейменовано на Міжнародну енергетичну хартію, затим що межі співпраці вже давно не обмежуються Євразійським ринком. Окрім Договору у грудні 1994 року було прийнято Протокол до енергетичної хартії з питань енергетичної ефективності і суміжних екологічних аспектів. Протокол визначає принципи політики сприяння підвищенню енергетичної ефективності як значного джерела енергії і зменшення несприятливого екологічного впливу енергетичних систем, що випливає з цього. Однією із цілей Протоколу є створення рамкових умов, що спонукають виробників і споживачів використовувати енергію якомога більш економно, ефективно та екологічно розумно, особливо шляхом організації

ефективних ринків енергії і більш повного відбиття екологічних витрат і вигод [55].

Прийняття Договору та Протоколу ознаменувало початок узгодження інтересів екологічної та енергетичної галузей. Їх норми відображають дійсні потреби суспільства, визнаючи, що покращення існуючого екологічного стану довкілля та подальший ефективний захист природного середовища для майбутніх поколінь неможливий без перегляду Сторонами своєї національної енергетичної політики та без плідної співпраці між їхніми урядами.

Незважаючи на те, що Договір і Протокол не є спеціалізованими актами у галузі відновлюваної енергетики, загальна їхня спрямованість щодо підвищення енергоефективності та екологічної чистоти енергетичних ресурсів стимулюють використання ВДЕ. Зокрема, деякі норми Договору та Протоколу безпосередньо наголошують на необхідності використання ВДЕ. Згідно із п. d. ч. 1 ст. 19 Договору Договірні Сторони приділяють особливу увагу підвищенню енергоефективності, розробці та використанню ВДЕ, заохоченню застосування більш чистих видів палива і використанню технологій і технологічних засобів, що зменшують забруднення [54]. Подальша співпраця між державами у рамках Договору сприятиме поступовій інтеграції їх енергетичних систем, а також об'єднає їх зусилля на шляху до скорішого запровадження використання ВДЕ.

Важливого значення для заохочення використання ВДЕ, окрім Хартії, має Рамкова конвенція ООН про зміну клімату, яка була підписана 4 червня 1992 року у Нью-Йорку 165 країнами світу, наразі Сторонами є 196 країн. Кінцева мета цієї Конвенції і усіх пов'язаних з нею правових документів, які може прийняти Конференція Сторін, полягає у тому, щоб досягти у виконанні відповідних положень Конвенції стабілізації концентрацій парникових газів в атмосфері на такому рівні, який не допускав би небезпечного антропогенного впливу на кліматичну систему. Такий рівень має бути досягнутий у строки, необхідні для природної адаптації екосистем до зміни клімату, що дасть можливість не ставити під загрозу виробництво продовольства і сприятиме

забезпеченню подальшого економічного розвитку на стійкій основі [15]. Конвенція стала одним із основних міжнародних інструментів захисту природного середовища.

З часом додатково до Рамкової конвенції ООН про зміну клімату було прийнято Кіотський протокол. В підп. 8 п. а ч. 1 ст. 2 Протоколу наголошується на необхідності обмеження та/або скорочення викидів метану шляхом рекуперації та його повторного використання у процесі видалення відходів, а також у виробництві, транспортуванні та розподілі енергії [16]. Також, згідно з підп. 1 та 4 п. а ч. 1 ст. 1 Протоколу, з метою сталого розвитку обов'язком кожної Сторони є підвищення ефективності використання енергії у відповідних секторах національної економіки та проведення досліджень, розробка, сприяння широкому використанню та впровадженню нових і відновлюваних видів енергії, технологій поглинання двоокису вуглецю та передових сучасних екологічно безпечних технологій [16].

В цілому Конвенція і Протокол також мають непрямий вплив на розвиток відновлюваної енергетики. Хоча їхні норми і не закликають до використання ВДЕ, уявити втілення їхніх ідей щодо сталого розвитку без заміни традиційних енергетичних джерел на ВДЕ дуже важко.

Загальна концепція Рамкової конвенції ООН про зміну клімату та Кіотського протоколу набула свого подальшого розвитку у Декларації тисячоліття ООН, яка була прийнята 189 країнами на Саміті ООН 8 вересня 2000 року. Прийняття Декларації започаткувало процес спрямування політики країн-учасниць на досягнення цілей, які відображають стратегічно важливі, глобальні проблеми людства. Всього Декларація містить вісім цілей, однією із яких є охорона навколишнього середовища [56].

В рамках Рамкової конвенції ООН про зміну клімату у 2015 році було прийнято Паризьку угоду щодо регулювання заходів зі зменшення викидів діоксиду вуглецю з 2020 року. Паризька угода прийде на зміну Кіотському протоколу, дія якого скінчиться у 2020 році, і на відміну від нього угода

передбачає, що обов'язок щодо скорочення обсягів викидів шкідливих сполук у довкілля покладається на всі Сторони, незалежно від ступеня їхнього економічного розвитку [57].

З зазначених документів випливає воля держав здійснювати міжнародну політику та господарську діяльність з обов'язковим урахуванням пріоритетів охорони навколишнього середовища. Також ці міжнародно-правові документи є доказом трансформації актів «м'якого права» у юридично обов'язкові норми.

Вагомий вплив на стимулювання використання ВДЕ мають акти, прийняті у рамках ЄС. На теперешній час саме країни ЄС є передовими країнами світу за обсягами виробництва енергії на основі ВДЕ. Як зазначає Г. Грозовський, у ЄС застосовується комплексний підхід до формування нормативно-правової бази у галузі енергетичної ефективності, у тому числі і в області ВДЕ. До основних видів нормативно-правових документів, що використовуються в ЄС, належать:

- регламенти, які є повністю обов'язковими і прямо застосовуються у всіх державах-членах;
- директиви, які є обов'язковими для держав-членів у частині результатів, які повинні бути досягнуті, і підлягають відображенню в національній правовій базі;
- рішення, які є обов'язковими тільки для тих суб'єктів, яким вони адресовані;
- рекомендації та висновки, які не мають обов'язкового характеру і є декларативними документами;
- стандарти, які застосовуються на добровільній основі, але ЄС стимулює їх застосування [58].

Наразі основу розвитку і використання ВДЕ в ЄС визначають директиви, які містять спільні цілі для країн-учасниць у галузі відновлюваної енергетики. 27 вересня 2001 року була затверджена Директива Ради 2001/77/ЄС Європейського Парламенту та Ради про створення сприятливих умов продажу електроенергії, виробленої з ВДЕ на внутрішньому ринку електроенергії.

Згідно із преамбулою Директиви потенціал для використання ВДЕ у Співтоваристві наразі використовується не повністю. Співтовариство визнає як пріоритетний захід потребу стимулювання ВДЕ, враховуючи, що їхнє використання сприяє захисту довкілля та самодостатньому розвитку. Крім того, це може також створювати робочі місця в регіонах, мати позитивний вплив на соціальну єдність, сприяти надійності енергопостачання та дати змогу швидше досягти цілей Кіотського протоколу [59].

У подальшому 8 травня 2003 року було прийнято Директиву Ради 2003/30/ЄС Європейського Парламенту та Ради про сприяння використанню біопалива або іншого відновлюваного палива для транспорту. Ця Директива спрямована на сприяння використанню біопалива або іншого відновлюваного палива для заміни дизеля або бензину для транспортних цілей у кожній державі-члені, з метою сприяння цілям, таким як виконання зобов'язань щодо зміни клімату, екологічна безпека постачання та сприяння ВДЕ [60]. Зазначений документ є одним із перших міжнародних актів, в якому було зроблено акцент на необхідності заохочення використання ВДЕ саме у сфері транспорту

23 квітня 2009 року була схвалена Директива Європейського Парламенту та Ради 2009/28/ЄС про заохочення до використання енергії, виробленої з відновлюваних джерел та якою вносяться зміни до, а в подальшому скасовуються Директиви 2001/77/ЄС та 2003/30/ЄС. Ця Директива стала ключовим документом у галузі відновлюваної енергетики ЄС, що визначає енергетичні стратегії країн-учасниць. Нею передбачаються обов'язкові національні цілі щодо частки енергії, що видобувається з ВДЕ, у сукупному кінцевому споживанні енергії, а також частки енергії, що видобувається з ВДЕ для споживання енергії у транспортному секторі. Також даною Директивою запроваджені правила щодо статистичних трансфертів між державами-членами, спільних проєктів між останніми з третіми країнами, гарантій походження, адміністративних процедур, інформації, підготовки кадрів та доступу до електромережі для енергії, що була видобута з ВДЕ. Нею

визначаються критерії стабільності для біопалива та біопаливних рідин [61, с. 39-85].

Директиву 2009/28/ЄС можна назвати комплексним нормативно-правовим актом ЄС у галузі відновлюваної енергетики, норми якої регулюють використання ВДЕ як у сфері електроенергетики, так і у сфері транспорту. Кожна країна-учасниця з метою належної реалізації положень Директиви має розробити національний план дії в галузі відновлюваної енергетики. На відміну від своїх попередниць Директива 2009/28/ЄС містить не лише цілі і принципи країн-учасниць щодо використання ВДЕ, але і надає конкретний механізм їхньої реалізації.

Однією із важливих новел Директиви стала можливість надання енергопостачальними організаціями гарантії походження виробленої енергії. Гарантії походження необхідні виключно для доведення кінцевому клієнту, що частка або визначена кількість енергії була видобута з ВДЕ [61, с. 45], що сприяє соціальній орієнтованості та обізнаності населення.

Міжнародні акти у галузі відновлюваної енергетики встановлюють загальні цілі і завдання для суб'єктів, яким вони адресуються, залишаючи вибір способу їхньої реалізації на розсуд держав. За такого підходу обмежується втручання у діяльність урядів щодо формування національної енергетичної політики.

Розуміючи виключне значення ВДЕ для сталого розвитку, уряди країн не обмежилися лише підписанням міжнародних багатосторонніх договорів у досліджуваній сфері. На сьогодні міжнародні та регіональні міжурядові організації займають чільне місце в механізмі міжнародного співробітництва у секторі відновлюваної енергетики. Їх робота, в першу чергу, покликана сприяти діалогу між країнами щодо стимулювання використання ВДЕ.

Серед міжнародних організацій особлива роль належить ООН, саме вона стояла біля витоків зародження відновлюваної енергетики у світі і саме її діяльність поклала початок розвитку ідей щодо необхідності використання ВДЕ. Первинна ініціатива щодо включення питань відновлюваної енергетики

до напрямків діяльності ООН та її спеціалізованих установ належала Економічній та соціальній раді ООН (ЕКОСОР). Саме скликана ЕКОСОР у 1961 році Римська конференція ООН щодо нових та відновлюваних джерел енергії вперше присвятила увагу цій тематиці, зосередившись на необхідності обміну ідеями та досвідом щодо використання сонячної, вітрової та геотермальної енергії [62, с. 123].

Вагомим поштовхом з боку ООН щодо стимулювання використання ВДЕ стало прийняття ЕКОСОР резолюції № 2119 «Нові та відновлювані енергетичні ресурси» 4 серпня 1977 року, у якій Економічна та соціальна рада висунула прохання до Генерального секретаря щодо проведення міжнародної конференції на тему нових та відновлюваних джерел енергії, таких як сонячна та геотермічна енергія, сила вітру, біогаз та енергія припливних хвиль, враховуючи при цьому становище країн, що розвиваються [63]. У результаті Конференція ООН щодо нових та відновлюваних джерел енергії відбулася у 1981 році в Найробі, за її результатами на підставі Резолюції ГА ООН 37/250 від 21 грудня 1982 році було створено Комітет з розвитку та використання нових і відновлюваних джерел енергії, а у 1983 році – Міжвідомчу групу щодо нових та відновлюваних джерел енергії, яка об'єднала представників Секретаріату ООН, Програми розвитку ООН, Університету ООН, ЮНІДО (Організація об'єднаних націй з промислового розвитку), Програми ООН з навколишнього середовища. Конференція у Найробі сприяла подальшому створенню Міжнародного агентства з відновлюваних джерел енергії [64, с. 1562].

Загалом ООН з самого свого заснування є ініціатором багатьох проектів, направлених на охорону довкілля. Під її егідою була створена Програма ООН з навколишнього середовища (ЮНЕП), призначенням якої є розробка глобальних екологічних програм, сприяння сталому розвитку та заохочення партнерства в області дбайливого ставлення до навколишнього середовища шляхом створення можливостей для поліпшення якості життя держав і народів без шкоди для майбутніх поколінь [65].

Програма реалізує діяльність за шістьма наскрізними тематичними пріоритетами: зміна клімату; стихійні лиха та конфлікти; управління екосистемами; екологічне управління; шкідливі речовини та небезпечні відходи; ефективність використання ресурсів – стале споживання та виробництво. У сфері пом'якшення змін клімату Програма надає підтримку державам щодо переходу до більш енергоефективних практик використання та збереження енергії, щодо експлуатації чистих енергетичних ресурсів, фокусуючись на відновлюваній енергетиці та оптимізованому управлінні земельними ресурсами [65].

Окрім природоохоронних заходів вагомий внесок у розвиток відновлюваної енергетики у рамках ООН має механізм «ООН – Енергетика», створений після Всесвітнього саміту зі сталого розвитку в Йоганнесбурзі у 2002 році. Його метою є забезпечення узгодженого підходу до створення стабільної енергетичної системи, особливо в країнах, що розвиваються, для досягнення цілей Конвенції тисячоліття [66]. Це завдання реалізується у межах трьох «кластерів» з трьома організаціями ООН на чолі: 1) доступ до енергії (Департамент економічних та соціальних відносин ООН та ПРООН за підтримки Світового банку); 2) відновлювана енергетика (ФАО та ЮНЕП за допомоги ЮНЕСКО); 3) енергоефективність (ЮНІДО та Міжнародна агенція з атомної енергетики) [62, с. 125].

Що стосується участі ЮНІДО (спеціальної установа ООН з питань промислового розвитку) у сприянні використання ВДЕ, важливого значення для нашої країни має проект «Підвищення енергоефективності та стимулювання використання відновлюваної енергії в агро харчових та інших малих та середніх підприємствах (МСП) України», який проводився до 2016 року. Цей проект було розроблено ЮНІДО за підтримки Глобального екологічного фонду, а провідною установою для реалізації проекту було обрано Інститут відновлюваної енергетики НАН України. Метою проекту став розвиток ринкових умов для підвищення енергоефективності та розширення використання технологій ВДЕ для заміни палива в енергоємних

виробничих малих і середніх підприємствах в Україні, як основа для підвищення їх конкурентоспроможності при забезпеченні комплексного підходу до зниження викидів вуглекислого газу та покращення стану довкілля [67].

Загалом ООН та її установи розглядають сучасні енергетичні проблеми через призму екологічних проблем, і хоча у більшості проектів ООН щодо охорони навколишнього середовища і немає прямих закликів стосовно відмови від традиційних енергетичних ресурсів на користь ВДЕ, досягнення стратегічних цілей організації без їхнього використання неможливо. Саме перехід на екологічно чисті джерела енергії є запорукою ощадливого та дбайливого ставлення до довкілля.

Поряд із ООН, вагомий внесок у стимулювання використання ВДЕ здійснює Міжнародне енергетичне агентство (МЕА), яке було засноване в Парижі в 1974 році рішенням Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) [68]. Створенню МЕА передувала світова нафтова криза 1973-1974 років, тому її стратегічною ціллю стало забезпечення енергетичної безпеки її країн-учасниць. Для досягнення цієї мети МЕА сприяє міжнародному співробітництву у галузі енергетики для своєчасного реагування на зміни на світовому енергетичному ринку.

Якщо спочатку в центрі уваги МЕА перебувало лише безперебійне постачання нафти, то згодом її пріоритети змінилися відповідно до сучасних тенденцій на світовому енергетичному ринку. Відтак керівництво МЕА своєю місією називає забезпечення надійної, доступної та чистої енергії для своїх 29 країн-членів та за її межами. МЕА приділяє значну увагу енергетичній безпеці, економічному розвитку та екологічній обізнаності в усьому світі [68].

Одним із пріоритетних напрямків діяльності МЕА стало стимулювання використання ВДЕ. У межах МЕА було створено відділ відновлюваної енергетики, який сприяє співпраці країн-учасниць у цій галузі шляхом обміну досвідом між ними. З метою заохочення розвитку партнерських відносин між країнами-учасницями у галузі відновлюваної енергетики МЕА розробляє й

запроваджує тематичні платформи та імплементаційні угоди, порядок реалізації яких регулюється Рамковими умовами для міжнародного співробітництва у сфері енергетичних технологій [69].

Сьогодні з загальної кількості діючих ініціатив десять імплементаційних угод і відповідних платформ МЕА спрямовані на розвиток відновлюваної енергетики, серед яких платформи, присвячені біоенергетиці (Bioenergy IA), сонячній енергії та хімічним енергетичним системам (SolarPACES IA), розповсюдженню відновлюваних енергетичних технологій (RETD IA), дослідженню геотермальної енергії та технологій (Geothermal IA), дослідженню та розвитку виробництва та використання водню (Hydrogen IA), гідроенергетичним технологіям та програмам (Hydropower IA), океанічним енергетичним системам (OES IA), фотоелектричним енергетичним системам (PVPS IA), дослідженню та розвитку сонячного опалення та охолодження (SHC IA) та вітровим енергетичним системам (Wind IA). Одночасно у межах платформ функціонує велика кількість окремих проектів, кожен з яких має на меті досягнення власних конкретних цілей.

Значимим проектом МЕА у напрямку стимулювання використання ВДЕ стала запроваджена в 2010 році Міжнародна технологічна платформа низьковуглецевої енергетики (далі – Технологічна платформа), яка стала головним інструментом організації для багатостороннього залучення екологічно чистих технологій серед країн-членів та партнерів, бізнес-спільноти та інших міжнародних організацій.

Основними напрямками діяльності Технологічної платформи є проведення семінарів, на яких країни-учасниці обмінюються кращою практикою з питань екологічно чистих енергетичних технологій, сприяння розробці та впровадженню дорожньої карти розвитку відновлюваної енергетики, надання консультацій щодо використання ВДЕ тощо. В рамках своєї діяльності Технологічна платформа має на меті запровадження технологій, що сприятимуть значному скороченню викидів діоксиду вуглецю, які є основною причиною глобального потепління [70].

Хоч МЕА і була заснована ОЕСР, вона є відкритою для вступу для широко кола суб'єктів, не залежно від їхнього членства в ОЕСР. Членами МЕА можуть стати уряди країн, міжнародні організації, громадські організації, приватні корпорації та інші організації, визначені урядами країн ОЕСР та третіх країн [69].

На даному етапі передбачити подальший вплив МЕА на розвиток відновлюваної енергетики досить складно. З одного боку її політика направлена на стимулювання використання ВДЕ, а з іншого – МЕА не надає їм перевагу поряд із традиційними енергетичними ресурсами. МЕА схильне до неточних прогнозів щодо темпів розвитку вугільної, заснованої на нафті та ядерної енергетики. У період з 2002 по 2006 роки прогнози завищували показники вироблення електроенергії з нафти. Аналогічно всупереч тривалому багаторічному спаду в ядерній енергетиці МЕА продовжує прогнозувати щорічне зростання її потужностей на близько 10 ГВт [71, с. 15].

Неточність прогнозів може бути пояснена не тільки хибністю наукових припущень, недосконалістю методологічної бази МЕА, але і її інституційними рамками. Як слушно зазначає Я. С. Бенедик, у цілому така якість прогнозування може бути пояснена не стільки помилковістю наукових припущень, недоліками аналізу чи дефіцитом методологічної бази, скільки інституційною обмеженістю МЕА. Справа в тому, що відповідні звіти МЕА повинні бути схвалені урядами країн-членів ОЕСР, національні бюджетні надходження яких тісно пов'язані з розвитком галузей традиційної енергетики. Цей факт робить можливим припущення про потенційну політичну й економічну залежність публікацій МЕА, якими МЕА значною мірою сприяло різкому збільшенню інвестицій у вугільну та нафтогазову промисловість, а тому «розділяє відповідальність за істотне та швидке зростання викидів парникових газів в останні десятиліття» [72, с. 175].

Ключове місце серед міжнародних організацій, діяльність яких направлена на стимулювання використання екологічно чистих джерел енергії займає Міжнародне агентство з відновлюваних джерел енергії (IRENA).

IRENA – це міжурядова організація, яка підтримує країни в процесі їх переходу на стійке енергетичне майбутнє та слугує основною платформою для міжнародного співробітництва у галузі відновлюваної енергетики, будучи центром передового досвіду, а також сховищем знань з питань політики, новітніх технологій, ресурсів і фінансового забезпечення впровадження та експлуатації ВДЕ [73].

Ідея створення IRENA була висунута у 1981 році на Конференції ООН з питань нових та відновлюваних джерел енергії, що відбулася в Найробі у Кенії та набула подальшого розвитку у наступні десятиліття під час зустрічей світових лідерів. Основні зустрічі включали Всесвітній саміт зі сталого розвитку 2002 року в Йоганнесбурзі у Південній Африці, щорічні зустрічі Великої вісімки, Пекінську міжнародну конференцію з відновлюваної енергетики 2005 року та конференцію з питань відновлюваної енергетики в Бонні у 2004 році [74].

У резолюції Боннської конференції було підтримано створення IRENA за підтримки Міжнародного парламентського форуму з питань ВДЕ. Кілька років по тому завдяки спільним зусиллям керівників держав ідея реалізувалася.

10-11 квітня 2008 року в Берліні проходила перша підготовча конференція по створенню IRENA. Швидко зростаючий попит на енергію, з одного боку, і зміни клімату, пов'язані з поточними моделями використання енергії, з іншого боку, зробили актуальним засідання «Ініціатива IRENA» за участю 170 представників з 60 країн, які висловили спільну підтримку створення спеціалізованого агентства якомога раніше. 23-24 жовтня 2008 року в Мадриді відбулася заключна підготовча конференція IRENA, яка була проведена вже через півроку після першої підготовчої конференції, що підтверджувало тверду прихильність урядів до теми ВДЕ. Більше 150 делегатів з 51 держави зібралися, щоб обговорити ключові питання, що дозволяють дати швидкий старт формуванню IRENA в січні 2009 року.

26 січня 2009 року в Бонні на установчій конференції 75 держав затвердили Статут IRENA. IRENA набуло офіційного статусу, що стало важливою віхою для світового розвитку відновлюваної енергетики і ознакою того, що глобальна парадигма енергетики змінюється в результаті прийнятих зобов'язань з боку урядів [74].

Відтепер IRENA виступає центром удосконалення технологій у галузі відновлюваної енергетики, сприяє взаємообміну знаннями, передачі відповідних технологій, поширенню практичних інструментів і рекомендацій, націлених на прискорення впровадження екологічно чистої, стійкої енергетики для зростаючих потреб населення. Рішення IRENA носять рекомендаційний характер і не мають юридичної сили, але це не применшує їхню важливість для сталого розвитку. IRENA стала не тільки осередком світового досвіду використання ВДЕ, але і стимулом до побудови міцних партнерських відносин у галузі відновлюваної енергетики.

Окрім діяльності ООН, MEA та IRENA у галузі відновлюваної енергетики слід виділити роботу Енергетичного співтовариства (далі – ЕС). Договір про його заснування було підписано 1 жовтня 2005 року в Афінах у Греції і він вступив у силу в липні 2006 року. Метою створення ЕС стало поширення правил та принципів внутрішнього енергетичного ринку ЄС на Південно-Східну Європу, Чорноморський регіон та інші країни [75].

ЕС серед своїх цілей називає створення стабільної ринкової структури, здатної залучати інвестиції у виробництво електроенергії та мереж, створення інтегрованого енергетичного ринку, що дозволить здійснювати транскордонну торгівлю енергією, забезпечення стабільного та безперервного енергопостачання, яке є необхідним для економічного розвитку та соціальної стабільності країн, поліпшення екологічної ситуації щодо енергопостачання в регіоні та сприяння використанню ВДЕ [75].

ЕС розглядає використання ВДЕ як один із шляхів досягнення енергетичної безпеки. Відтак норма п. d ч. 1 ст. 2 Договору про заснування ЕС одним із його завдань визначає заохочення використання

ВДЕ. Також, згідно із ст. 35 Договору, розуміючи переваги ВДЕ та енергоефективності з погляду безпеки енергопостачання, захисту навколишнього середовища, соціальної єдності й регіонального розвитку, ЕС може прийняти заходи, спрямовані на стимулювання розвитку в цій сфері. Заходи ЕС можуть мати форму рішення або рекомендації. Рішення є юридичне зобов'язуючим у своїй цілісності для тих, кому воно призначене. Рекомендація не має обов'язкового характеру. Сторони роблять усе, що від них залежить, для виконання рекомендацій [75].

Загальна спрямованість роботи ЕС сприяє зближенню законодавчих баз Договірних Сторін у галузі енергетики, а положення Договору створюють правові рамки для учасниць ЕС для створення привабливих умов інвестування у галузь відновлюваної енергетики, підвищення енергетичної безпеки та енергоефективності, а також створення конкурентного середовища на ринку енергії [76].

Поряд із міжнародними урядовими організаціями, на сьогодні все більшого впливу в окремих сферах суспільного життя набувають неурядові організації. Термін «неурядова організація» вперше був використаний 26 червня 1945 року у статті 71 Статуту ООН. Діяльність неурядових організацій виходить за рамки однієї країни, оскільки, як правило для ефективнішого моніторингу та вирішення сучасних суспільних проблем, їхніми партнерами виступають представники з різних країн. Цей аспект надає неурядовим організаціям забарвлення міжнародних інституцій [77, с. 12].

Міжнародні неурядові організації (далі – МНО) виконують широкий спектр функцій, спрямованих на добробут та соціальне забезпечення людей. Ці організації неухильно працюють над вирішенням глобальних проблем суспільства, таких як забезпечення прав і свобод людини, охорона довкілля, енергетична безпека тощо. Контактуючи безпосередньо з населенням, неурядові інституції швидко реагують на нагальні потреби суспільства і часто в центрі їхньої уваги перебувають проблеми, на які уряди роками закривають очі.

МНО забезпечують розширення варіативності і гнучкості політики держав, пропонують такі варіанти дій і рішень, які раніше не розглядалися і не аналізувалися, допомагають політикам краще зрозуміти сутність і особливості тієї сфери діяльності, за яку вони несуть відповідальність, а також зрозуміти завдання, що потребують вирішення, з точки зору громадян [78, с. 16]. В цьому ракурсі МНО виступають платформою для формування діалогу між населенням і органами державної влади.

Галузь відновлюваної енергетики перебуває у полі зору багатьох МНО. Серед чинників, що обумовлюють ефективність діяльності МНО у цій сфері, можна відмітити високий ступінь довіри до них серед населення. Довірливе ставлення до таких інституцій пояснюється їхньою фінансовою незацікавленістю та політичною незалежністю.

Незважаючи на обмеженість фінансових ресурсів, МНО здатні реально впливати на розвиток міжнародних відносин у галузі відновлюваної енергетики шляхом запровадження інноваційних підходів до стимулювання використання ВДЕ. На відміну від урядових організацій неурядові інституції перебувають у безпосередньому контакті із приватним сектором, що є недоступним для урядових інституцій. Одним із основних напрямків діяльності МНО у сфері відновлюваної енергетики є забезпечення обізнаності населення щодо доцільності переходу на ВДЕ. МНО вбачають можливість переходу на екологічно чисті джерела енергії в особистому внеску кожної людини [79, с. 54].

Однією з найбільш значимих МНО, діяльність якої направлена на стимулювання використання ВДЕ, є Міжнародна мережа з питань сталої енергетики (INFORSE). INFORSE – це міжнародна мережа некомерційних організацій, що працюють в галузі відновлюваної енергетики та енергоефективності, для захисту навколишнього середовища і зменшення бідності [80]. Рішення стосовно заснування Мережі було прийнято на Глобальному форумі в Ріо-де-Жанейро в 1992 році з метою забезпечення виконання рішень, прийнятих на Конференції ООН з проблем навколишнього

середовища. У 1998 році INFORSE отримала статус консультативного органу при Економічній і соціальній раді ООН (ЕКОСОР).

Членство в INFORSE відкрите лише для незалежних некомерційних та неурядових організацій, які підтримують бачення та розділяють цілі INFORSE, серед яких, зокрема, підвищення обізнаності щодо доцільності використання ВДЕ, підвищення потенціалу ВДЕ на місцевому, національному та міжнародному рівнях, підтримка досліджень та розробок у галузі відновлюваної енергетики. INFORSE складається з 140 неурядових організацій, що працюють у близько 60 країнах. Важливим напрямком роботи INFORSE є забезпечення рівних умов доступу до енергії для всіх верств населення [80].

INFORSE щоквартально (з 1992 р.) публікує інформаційний бюлетень «Новини сталої енергетики», проводить онлайн курси «Технології використання ВДЕ» (DIERET), розробляє для країн сценарії 100 % переходу на ВДЕ до 2050 року, приймає участь на конференціях ООН в якості неурядового спостерігача. З метою розширення міжнародних партнерських відносин у галузі відновлюваної енергетики INFORSE реалізує свої проекти у шістьох регіонах світу: у Південній Азії, Східній Азії, Західній Африці, Східній Африці, Європі, Латинській Америці. Кожний із регіонів обирає своїх координаторів, які працюють над полегшенням співпраці між організаціями у відповідних регіонах. Координатори проводять раз на два роки зустрічі з метою планування спільного напрямку діяльності.

Важливим внеском INFORSE у розвиток відновлюваної енергетики стала розробка онлайн-бази даних, яка містить інформацію про більш ніж 1000 неурядових організацій, дослідницьких та навчальних закладів, чия робота пов'язана з питанням сталої енергетики [81].

Маючи статус консультаційного органу ЕКОСОР, INFORSE активно співпрацює з міжнародними урядовими організаціями. Доцільно відзначити участь INFORSE у Комісії ООН зі сталого розвитку і Конференції ООН зі сталого розвитку Ріо + 20 у 2012 році, Пекінській міжнародній конференції з

питань ВДЕ в Пекіні у 2005 році, Міжнародній конференції з питань ВДЕ у Бонні у 2004 році, Всесвітньому саміті зі сталого розвитку в Йоганнесбурзі в 2002 році.

INFORSE ініціює проведення європейських семінарів з відновлюваної енергетики, таких як: семінар і екскурсія зі сталої енергетики в Центрі альтернативних технологій (CAT) в Уельсі, Англія 2010 році і семінар в Центрі охорони довкілля (Umweltzentrum Karlshöhe) в Гамбургу у 2011 році [81].

Окрім INFORSE серед МНО слід виділити роботу Мережі з питань політики у сфері відновлюваної енергетики (REN21). REN21 – це міжнародна неприбуткова організація у галузі відновлюваної енергетики, яка об'єднує широке коло учасників. До складу REN21 входять уряди, неурядові організації, дослідницькі та академічні інститути, міжнародні організації.

Рішення про заснування REN21 було прийнято в червні 2004 році під час проведення Міжнародної конференції з ВДЕ в Бонні. В Заключній декларації Боннської конференції зазначалося, що уряди погоджують необхідність співпраці в межах глобальної політичної мережи, яка б могла об'єднати в собі представників держав, міжнародних організацій, промислових асоціацій, неурядових організацій тощо. Разом із тим у Конвенції зазначено, що така організація має брати до уваги існуючий напрацьований досвід, а також повинна стати платформою для обміну поглядами та досвідом у сфері відновлюваної енергетики [82]. З цього часу REN21 сприяє активному обміну позитивним досвідом використання ВДЕ між її учасниками, ініціює дискусію щодо ключових напрямків стимулювання використання ВДЕ.

Своєю головною метою REN21 бачить акумулювання достовірної інформації щодо поточного стану та перспектив використання ВДЕ, а також сприяння активному діалогу між своїми учасниками задля виявлення найбільш вдалого досвіду запровадження ВДЕ. REN21 активно співпрацює з багатьма міжнародними організаціями у галузі відновлюваної енергетики. У 2015 році REN21 стала партнером IRENA і вони активно працюють над створенням

інформаційного порталу у галузі відновлюваної енергетики. REN21 також посилює співпрацю з MEA і з 2015 року стала членом Консультативної ради MEA з питань промисловості та ВДЕ [83].

Серед регіональних неурядових організацій також слід відмитити EUROSOLAR, яка була заснована у 1988 році як Європейська асоціація з відновлюваної енергетики доктором Германом Шеером. EUROSOLAR проводить свою роботу незалежно від політичних партій, установ, комерційних підприємств та є зареєстрованою неприбутковою організацією, яка присвячена питанням повної відмови від ядерної та вуглеводної сировини на користь ВДЕ. EUROSOLAR об'єднує інтереси світових учасників ринку сонячної енергетики і наголошує на тому, що постачання сонячної енергії є необхідним для збереження природних ресурсів та необхідною умовою для сталого розвитку економіки. EUROSOLAR розробляє та заохочує політичні та економічні плани дій та концепції впровадження ВДЕ, ініціює діяльність на міжнародному, національному, регіональному та місцевому рівнях. До складу EUROSOLAR входять 13 національних секцій (національна секція – це окрема країна). Кожна із секцій працює над успішним переходом своєї країни на використання ВДЕ. Зібравши разом кращих експертів у кожній країні, EUROSOLAR веде огляд політичних бар'єрів у кожній країні для впровадження ВДЕ [84].

Правила EUROSOLAR передбачають можливість вступу для широкого кола суб'єктів. На сьогодні членами EUROSOLAR є численні парламентарії (від Європейського парламенту та регіональних парламентів), вчені, архітектори, інженери, фермери, вчителі, а також приватні особи та компанії, сонячні асоціації, що займаються питаннями розширення ВДЕ, наукові інститути, профспілки, регіональні та місцеві органи влади тощо. Як неприбуткова організація EUROSOLAR фінансується лише за рахунок членських внесків та пожертвувань [85].

Поряд із EUROSOLAR на теренах ЄС успішно функціонує Європейська біоенергетична асоціація (AEBIOM), яка була заснована в 1990 році і має на

меті сприяти виробництву та застосуванню біомаси по всій Європі. Цілями EUROSOLAR є ознайомлення політиків ЄС з можливостями розвитку біоенергетики в Європі; розробка, поглиблення та поширення знань щодо використання біомаси для отримання енергії з наукової, технологічної, економічної, соціологічної, правової та політичної перспектив, а також у будь-якому іншому аспекті, що має актуальність на європейському рівні; сприяння технічній якості європейської біоенергетичної галузі; підтримка будь-якої ініціативи на національному та міжнародному рівнях, спрямованої на сприяння використанню біоенергетики; сприяння скасуванню будь-яких технічних або торговельних бар'єрів для розвитку відкритого ринку біоенергії на європейському рівні [86].

У АЕВІОМ існує 2 категорії членства: повні та асоційовані члени. Вони мають різні права під час виборів та прийняття рішень в управлінні АЕВІОМ (Генеральна Асамблея, Керівний комітет та Рада). Повноправні члени обирають Президента та Директора Ради. Повне членство є доступним для всіх національних біоенергетичних асоціацій та асоціацій з відновлюваної енергетики, асоційоване – відкритим для всіх організацій, які не мають права стати повноправним членом: галузеві асоціації (з питань використання гранул, біогазу, енергетичних рослин тощо), приватні компанії, дослідницькі центри, державні установи, університети, консультаційні фірми, державні органи. АЕВІОМ об'єднує 30 національних асоціацій та близько 90 компаній, наукових спілок та інших асоціацій з 30 країн Європи та інших країн. Всього до складу АЕВІОМ входить більше 4000 компаній та дослідницьких центрів [87].

Європейська асоціація з біомаси в даний час задіяна у 10 європейських проектах. Окрім поглиблення знань про біоенергетику, ці проекти пропонують можливості для просування біоенергетики та якісно новий рівень шляхом залучення нових членів. Ще однією ключовою місією АЕВІОМ є підвищення обізнаності зацікавлених сторін ЄС та громадськості щодо можливостей, які пропонує біоенергетика в Європі. Для досягнення цієї мети АЕВІОМ розробив

ряд комунікаційних заходів з питань енергетики, останньою з яких була Програма з підрахунку кількості біомаси 2014 року, провідна мета якої полягає у сприянні урегулюванню дискусій щодо використання біомаси за допомогою різних практичних прикладів, надаючи статистичні дані проектів, що успішно розробляються по всій Європі. Щоб зміцнити свої позиції у світі, асоціація може покладатися на свої головні організації (EPC, EIPS, IBTC) та її робочі групи [88].

З моменту виникнення неурядових організацій і до сьогодні їхнє значення для вирішення транскордонних глобальних проблем постійно зростає. Враховуючи їхній позитивний вплив на стимулювання використання ВДЕ в усьому світі, можна припустити, що у подальшому позиції МНО на міжнародній арені будуть лише зміцнюватися. Неурядові інституції тісно співпрацюють з органами державної влади та міжнародними урядовими інституціями, останні наділяють неурядові організації консультативним статусом та статусом незалежних спостерігачів. Попри відсутність значних фінансових та матеріальних ресурсів, неурядові організації практично не поступаються урядовим за ступенем ефективності їхньої діяльності. Головним інструментом неурядових інституцій є забезпечення обізнаності та свідомості поміж широких верств населення з питань, які перебувають у центрі уваги таких організацій.

Неухильний процес поглиблення інтернаціоналізації суспільного життя, посилення міжнародного співробітництва у всіх галузях господарства, зокрема відновлюваної енергетики, стали причиною підписання Україною багатьох міжнародних договорів з питань екології та енергоефективності, а також зумовили активізацію її участі у впливових міжнародних організаціях. Особливого значення для України має її повноправне членство в ООН та ЕС. Плідна співпраця з інституціями зазначених організацій сприяє реалізації головних завдань України у галузі відновлюваної енергетики, зокрема впровадженню передового іноземного досвіду щодо ефективного використання вітчизняного потенціалу ВДЕ, сприянню інноваційному

розвитку галузі, залученню іноземних інвестицій та кваліфікованих кадрів, розбудові необхідної інфраструктури, посиленню інформування населення щодо переваг ВДЕ тощо. Участь України в ООН та ЕС сприяє укріпленню її позицій на міжнародній політичній арені як відповідальної небайдужої країни, яка не залишається осторонь глобалізаційних процесів.

Серед позитивних зрушень на шляху до посилення співпраці України з ключовими міжнародними організаціями у сфері відновлюваної енергетики можна відзначити нещодавнє приєднання нашої країни до Статуту IRENA. Як зазначають у Міністерстві регіонального розвитку та будівництва України, участь України в IRENA дозволить подавати заявки в Абудабійський фонд розвитку (ADFD) щодо отримання пільгових кредитів, а також надасть нашій країні доступ до інформації щодо використання ВДЕ, результатів новітніх досліджень і передового досвіду [89].

Втім на даному етапі Україну важко назвати активним учасником міжнародних організацій з питань відновлюваної енергетики, вона скоріш посідає роль спостерігача і ігнорує можливість участі у багатьох МНО з питань використання ВДЕ, зокрема REN 21, INFORSE, EUROSOLAR.

Якщо наша країна не передивиться формат участі у міжнародних організаціях, то її членство у них не матиме сенсу. Участь України в міжнародних організаціях, діяльність яких пов'язана зі стимулюванням використання ВДЕ, – це не тільки джерело всеосяжного комплексу рекомендацій з розбудови відновлюваної енергетики, але і можливість отримання значних фінансових надходжень для потреб галузі, можливість залучення необхідних кваліфікованих кадрів. Отримання зазначених зисків унеможлиблюється непоінформованістю зарубіжних партнерів щодо потенціалу ВДЕ в Україні, її наукових досягнень, механізмів підтримки виробників відновлюваної енергії, в їхніх очах Україна є аутсайдером у відновлюваній енергетиці і інвестування у її проекти не викликає зацікавленості.

Тож з метою покращення іміджу України на міжнародній арені, налагодження її міжнародних зв'язків Уряду доцільно проводити презентації вітчизняних проектів з ВДЕ за кордоном; розробити банк даних інвестиційних проектів, комерційних пропозицій суб'єктів господарювання у галузі відновлюваної енергетики; активізувати стажування вітчизняних фахівців у галузі відновлюваної енергетики у профільних міжнародних університетах, організаціях; організовувати проведення технологічних платформ, бізнес-форумів, міжнародних конференцій та інших заходів з питань використання ВДЕ на вітчизняних теренах.

1.3. Сучасний стан правового регулювання використання ВДЕ в Україні

Попри важливість стимулювання використання ВДЕ в усьому світі, в Україні відновлювана енергетика знаходиться на етапі свого становлення. Така ситуація стала наслідком ігнорування її потенціалу органами державної влади протягом багатьох років існування незалежної України. Непослідовність державної політики призвела до низької інвестиційної привабливості вітчизняних проектів з відновлюваної енергетики. В умовах руйнації усталених виробничих зв'язків, встановлених в Радянському Союзі, безсистемної приватизації та глобалізаційних процесів, лібералізації форм господарювання та форм власності перед сучасним законодавцем постала нелегка задача запропонувати дієві інструменти підтримки інноваційних галузей економіки за допомогою науково обґрунтованих законодавчих актів [90, с. 61].

Подальший розвиток відновлюваної енергетики в нашій країні потребує запровадження ефективного механізму її правового регулювання, який зможе забезпечити привабливі умови здійснення господарської діяльності, пов'язаної із генерацією енергії на основі ВДЕ.

Відносини щодо використання ВДЕ у своєму кількісному та якісному вимірах переважно є господарськими і, відповідно, повинні регулюватися нормами ГК України і господарського законодавства в цілому. Останнє пояснюється кількома обставинами.

По-перше, саме господарські відносини як професійно орієнтований вид виробничих відносин суспільства найбільш енергетично залежні і характеризуються витрачанням енергії на усіх складових виробництва, зберігання, перевезення, перевалки та обробки продукції. Саме тому вплив на ці відносини є першорядним завданням державної політики щодо використання ВДЕ.

По-друге, як зазначається у преамбулі ГК України, ГК України має на меті забезпечити зростання ділової активності суб'єктів господарювання, розвиток підприємництва і на цій основі підвищення ефективності суспільного виробництва, його соціальну спрямованість відповідно до вимог Конституції України, утвердити суспільний господарський порядок в економічній системі України, сприяти гармонізації її з іншими економічними системами [91]. Зазначена мета у повному обсязі є характерною для механізму стимулювання використання ВДЕ, оскільки дія останнього направлена на розширення підприємницького складу у галузі відновлюваної енергетики, яка у свою чергу є важливою передумовою енергетичної безпеки країни.

Крім того, ознаки господарських відносин, зазначені у ст. 3 ГК України є характерними для відносин, що виникають у процесі стимулювання використання ВДЕ. Відтак зазначені відносини виникають у сфері суспільного виробництва – енергетичному секторі, спрямовані на виготовлення та реалізацію продукції – енергії, що має цінову визначеність.

Господарська діяльність щодо виробництва відновлюваної енергії переважно здійснюється з метою одержання прибутку, у той час як механізм стимулювання використання ВДЕ апелює здебільше до економічної зацікавленості господарюючих суб'єктів.

Сферу господарських відносин у галузі відновлюваної енергетики становлять господарсько-виробничі, організаційно-господарські та внутрішньогосподарські відносини. У свою чергу стимулювання використання ВДЕ здійснюється у межах кожної з зазначених категорій відносин і полягає у підвищенні зацікавленості суб'єктів господарювання у генерації енергії на основі ВДЕ, у створенні сприятливих організаційних умов для такої діяльності, а також у створенні привабливих умов для підвищення трудової активності персоналу об'єктів ВДЕ.

Більше того, як вірно зазначає О. П. Подцерковний, будь-яка галузь економіки, якщо йдеться про її розвиток, вимагає величезних капіталовкладень. Однак це не означає, що ці капіталовкладення мають бути державними. Необхідність значних інвестицій не заперечує, а, навпаки, посилює роль держави у відповідних процесах. Оскільки не можна змішувати державні капіталовкладення та приватні інвестиції. Завданням держави в пріоритетних галузях економіки є утворення умов, у тому числі правових, для якомога ширшого залучення приватних інвестицій у відповідні галузі [92, с. 155]. Дійсно, питання фінансування є одним із найбільш болючих під час реалізації проектів у галузі відновлюваної енергетики. У зв'язку із чим запровадження ефективного механізму стимулювання використання ВДЕ без залучення підприємницького сектора та активізації усієї сукупності господарських відносин у напрямку якомога повнішого використання ВДЕ є неможливим. Поза тим, саме суб'єкти підприємницької діяльності розглядаються як потенційні виробники відновлюваної енергії. Через одне це стимулювання використання ВДЕ має розглядатися саме у контексті господарського права. Не можна недооцінювати й значення діяльності негосподарюючих суб'єктів як об'єкта державно-правових заходів у сфері використання ВДЕ. Адже діяльність негосподарюючих суб'єктів, спрямована на створення і підтримання необхідних матеріально-технічних умов їх функціонування, що здійснюється за участі або без участі суб'єктів господарювання, є господарчим забезпеченням діяльності негосподарюючих

суб'єктів та становить згідно з п. 3 ст. 3 ГК України складову господарських відносин. Через це стимулювання використання ВДЕ має розглядатися саме у контексті господарського права, яке формує законодавче поле здійснення підприємницької діяльності, діяльності некомерційних суб'єктів господарювання та господарчого забезпечення діяльності негосподарюючих суб'єктів.

Дослідивши законодавство зарубіжних країн у галузі відновлюваної енергетики, І. А. Васильєв зазначає, що, як і для будь-якої галузі національної економіки, для забезпечення розвитку використання ВДЕ необхідні чотири основні умови:

- прийняття національної стратегії у галузі відновлюваної енергетики (постановка завдання);
- прийняття відповідної законодавчої і нормативної бази (встановлення структури і правил роботи на ринку);
- підвищення прозорості та сумлінності конкуренції з боку традиційної енергетики;
- забезпечення зростання інвестицій [93, с. 7].

Дійсно, першим кроком на шляху до запровадження ефективної політики господарсько-правового стимулювання використання ВДЕ є затвердження відповідної національної стратегії, яка визначатиме напрямки діяльності державних органів у галузі відновлюваної енергетики та закріплюватиме індикативні цілі.

Із прийняттям Закону України «Про ратифікацію Протоколу про приєднання України до Договору про заснування Енергетичного Співтовариства» від 15 грудня 2010 року Україна прийняла на себе зобов'язання розвивати національну енергетику з урахуванням цілей, що поставлені перед членами ЕС, серед яких, зокрема, відповідно до Договору про заснування ЕС від 25 жовтня 2005 року поліпшення екологічної ситуації стосовно енергопродуктів і матеріалів, для транспортування яких використовуються мережі, й пов'язаної з ними енергоефективності, заохочення

використання ВДЕ, визначення умов торгівлі енергією в єдиному регуляторному просторі [94]. Також згідно із ч. а ст. 3 Договору на Договірні Сторони Співтовариства покладається обов'язок з запровадження нормативно-правової бази ЕС, навколишнього середовища, конкурентної політики та ВДЕ [75].

У жовтні 2012 року Радою Міністрів ЕС було ухвалено Рішення D/2012/04/MC-EnC «Про впровадження Директиви 2009/28/ЄС і внесення змін до статті 20 Договору про заснування ЕС», згідно з яким кожна Сторона за Договором повинна ввести в дію закони, нормативно-правові та адміністративні положення, необхідні для виконання вимог Директиви 2009/28/ЄС. Директива 2009/28/ЄС встановлює обов'язкові національні цілі для країн-учасниць у галузі відновлюваної енергетики до 2020 року, що відповідають частці 20% енергії, що виробляється з ВДЕ у загальному споживанні енергії для Співтовариства, а також частці 10% цього типу енергії, що призначається для транспорту [61, с.40].

З метою виконання Рішення D/2012/04/MC-EnC 03.09.2014 Кабінетом Міністрів України було прийнято розпорядження «Про затвердження плану заходів з імплементації Директиви Європарламенту та Ради 2009/28/ЄС Про заохочення до використання енергії, виробленої з ВДЕ та якою вносяться зміни до, а в подальшому скасовуються Директиви 2001/77/ЄС та 2003/30/ЄС» [95]. Україна взяла на себе зобов'язання збільшити частку енергії, виробленої з ВДЕ, в загальній структурі енергоспоживання країни до рівня 11% у 2020 році. Зазначена індикативна ціль закріплена у Національному плані дій з відновлюваної енергетики на період до 2020 року, затверджені розпорядженням Кабінету Міністрів України від 01.10.2014 № 902-р [96].

Окрім Національного плану дій, цілі і завдання у галузі відновлюваної енергетики також закріплені в Енергетичній стратегії України на період до 2035 року. Так, у коротко- та середньостроковому горизонті (до 2025 року) енергетична стратегія прогнозує зростання частки відновлюваної енергетики до рівня 12 % від загального первинного постачання енергії та не менше 25 %

– до 2035 року (включаючи всі гідроенергуючі потужності та термальну енергію) [17].

Неузгодженість цільових показників щодо частки відновлюваної енергії у Плані дій та Енергетичній стратегії видається неприпустимою. Для того щоб зорієнтувати дії суб'єктів в єдине русло, постановка цілей вимагає чіткості, однозначності і точності формулювань.

Попри те, що Україна демонструє позитивну динаміку у розвитку відновлюваної енергетики, вітчизняні темпи збільшення обсягів використання ВДЕ доволі повільні, через що зазначені у Національному плані показники вбачаються неосяжними до 2020 року. Індикативні цілі, що містяться в Енергетичній стратегії, більше відповідають сучасним реаліям відновлюваної енергетики в Україні. Так, за даними Державного агентства з енергоефективності та енергозбереження України (далі – Держенергоефективності) щодо потужності та обсягів виробництва електроенергії об'єктами відновлюваної електроенергетики (станом на 1 січня 2017 року) в Україні працює 316 об'єктів відновлюваної електроенергетики (без урахування окупованої території АР Крим) загальною потужністю 1117,7 МВт [97]. Таким чином частка екологічно-чистої енергії в загальному енергобалансі на початку 2017 року становила 5,8% [98]. За минулий рік було введено в експлуатацію 257 МВт потужностей, тож на 1 січня 2018 року потужність об'єктів відновлюваної електроенергетики (без урахування тимчасово окупованої території АР Крим) становила 1375 МВт. Загалом динаміку розвитку альтернативної енергетики можна дослідити у таблиці 1.

Таблиця 1

Динаміка розвитку відновлюваної енергетики в Україні*

Рік	01.01. 2011	01.01. 2012	01.01. 2013	01.01. 2014	01.01. 2015	01.01. 2016	01.01. 2017
Частка ВДЕ у загальному енергоспоживанні	2,9 %	2,9 %	3,1 %	3,4 %	3,9 %	4,9 %	5,8 %

* Джерело: сформовано автором за даними [98]

Показники Держенергоефективності є більш оптимістичними, ніж показниками Державної статистичної служби України (далі – Держстату), про що свідчать дані таблиці 2.

Таблиця 2

Динаміка розвитку відновлюваної енергетики в Україні*

Рік	01.01. 2011	01.01. 2012	01.01. 2013	01.01. 2014	01.01. 2015	01.01. 2016	01.01. 2017
Частка ВДЕ у загальному енергоспоживанні	2,0%	2,0%	2,0%	2,7%	2,6%	3,0%	3,9%

* Джерело: сформовано автором за даними Держстату [99]

Отже, статистичні дані демонструють, що темпи приросту відновлюваної енергії у загальному енергоспоживанні України є незначними і на даному етапі ВДЕ неспроможні скласти конкуренцію традиційним джерелам енергії. До того ж наведені показники значно поступаються відповідним показникам у зарубіжних країнах. Так, за даними Eurostat (статистична організація ЄС) частка відновлюваної енергії в Ісландії та Норвегії становить близько 70 %, у Швеції – 53,9%, у Фінляндії – 39,3 %, у Латвії – 37,6% [100]. Таке відставання України за обсягами використання ВДЕ обумовлює необхідність реформування державної політики у досліджуваній сфері [101, с. 136].

Як вже було зазначено, однією із умов активного використання ВДЕ є створення необхідного законодавчого підґрунтя, норми якого будуть направлені на досягнення цілей та завдань, зазначених у національних стратегіях та планах щодо використання ВДЕ.

З цією метою у нашій країні прийняті закони України «Про енергозбереження», «Про альтернативні джерела енергії», «Про альтернативні види палива», «Про електроенергетику», «Про землі енергетики та правовий режим спеціальних зон енергетичних об'єктів», «Про ринок електричної енергії», «Про теплопостачання», які надають визначення основних термінів у

галузі відновлюваної енергетики, визначають основні принципи державної політики у цій сфері, а також визначають засади сприяння розширенню використання ВДЕ у ПЕК України.

Із прийняттям Закону України «Про енергозбереження» вперше на законодавчому рівні були закріплені заходи стимулювання використання ВДЕ, зокрема надання податкових пільг підприємствам виробникам обладнання для використання НПДЕ і альтернативних видів палива; підприємствам, які використовують устаткування, що працює на НПДЕ, альтернативних видах палива; пріоритетного кредитування заходів щодо забезпечення раціонального використання та економії паливно-енергетичних ресурсів [25].

Норми Закону України «Про альтернативні джерела енергії» також визначають засоби здійснення державного регулювання у галузі відновлюваної енергетики, а саме: розроблення, затвердження та запровадження норм, правил і стандартів виробництва, передачі, транспортування, постачання, зберігання і споживання енергії, виробленої з альтернативних джерел; нагляду та контролю за безпечним виконанням робіт на об'єктах альтернативної енергетики незалежно від їх форми власності, безпечною експлуатацією енергогенеруючого обладнання та за режимами передачі і споживання енергії; нагляду та контролю за додержанням вимог технічної експлуатації на об'єктах альтернативної енергетики незалежно від їх форми власності, технічної експлуатації енергетичного обладнання об'єктів, підключених до об'єднаної енергетичної системи України; встановлення тарифів на електричну енергію, вироблену на об'єктах альтернативної енергетики, а також на теплову енергію, видобуту з альтернативних джерел; всебічного заохочення і підтримки науково-дослідницьких, дослідно-конструкторських робіт, діяльності винахідників і раціоналізаторів, спрямованих на розвиток виробництва та використання альтернативних джерел енергії [27].

У свою чергу Закон України «Про альтернативні види палива» визначає організаційно-економічні заходи щодо стимулювання виробництва (видобутку) та споживання альтернативних видів палива, зокрема визначення джерел і напрямів фінансування заходів у сфері альтернативних видів палива; створення системи державних стандартів у сфері альтернативних видів палива, які містять нормативно-технічні показники споживчої якості, питомих витрат палива в різних галузях народного господарства, нормативи екологічної безпеки та показники щодо безпеки праці і здоров'я людини; застосування у сфері альтернативних видів палива економічних важелів і стимулів, передбачених законодавством України для підприємств, установ, організацій і громадян, діяльність яких пов'язана з розробками і впровадженням маловідхідних ресурсозберігаючих та екологічно безпечних технологій у процесі використання НПДЕ тощо [26].

Окрім законів, окремі етапи використання ВДЕ регулюються підзаконними нормативно-правовими актами, в першу чергу, розпорядженням Кабінету Міністрів України від 1 жовтня 2014 року № 902-р «Про Національний план дій з відновлюваної енергетики на період до 2020 року», постановами НКРЕКП «Про затвердження Порядку формування та ведення реєстру об'єктів електроенергетики, що використовують альтернативні джерела енергії», «Про затвердження примірних договорів, які укладаються із суб'єктами господарювання, що виробляють електричну енергію з використанням альтернативних джерел енергії» тощо.

Незважаючи на розгалужену законодавчу базу у галузі відновлюваної енергетики, її норми виявилися неспроможними забезпечити достатній рівень інвестиційної привабливості та конкурентоспроможності ВДЕ в Україні. Така ситуація пов'язана із тим, що наявні нормативно-правові акти заклали лише рамкові основи для розвитку використання ВДЕ і носять переважно фрагментарний і декларативний характер.

Розвиток та становлення галузі відновлюваної енергетики – це довготривалий процес, який потребує цілеспрямованої державної підтримки.

Потреба у державній підтримці обумовлена наявністю значних перешкод для реалізації проектів із використання ВДЕ, насамперед, необхідністю значного фінансування, необхідністю підготовки кваліфікованих кадрів, високим рівнем корумпованості та бюрократизму державних структур, що надають дозвільну та погоджувальну документацію, нестабільністю податкового законодавства, тиском з боку великих підприємств-монополістів тощо. Державна підтримка використання ВДЕ має полягати у створенні сприятливого середовища для належного функціонування як існуючих, так і потенційних об'єктів відновлюваної енергетики. На державні та місцеві органи влади поряд зі сприянням розвитку галузі повинен покладатися обов'язок із виконання регуляторних та контрольних функцій.

Реформування механізму правового регулювання у сфері відновлюваної енергетики повинно здійснюватися не стільки шляхом прийняття нових нормативно-правових актів, скільки шляхом доповнення основних положень діючого законодавства України. Наразі цей сектор господарства натомість формального нормативно-правового регулювання потребує практичних заходів державної підтримки, існуючі стимули та важелі до використання ВДЕ потребують подальшої конкретизації, зокрема визначення чіткого механізму їхньої реалізації.

В Україні вже проводиться робота щодо підвищення ефективності механізму правового регулювання використання ВДЕ, окремі проблемні питання висвітлені у роботах М. О. Герасименко, Г. Д. Джумагельдієвої, Б. С. Серебреннікова, А. Є. Копилова, І. Л. Зерчанинкової, Ю. В. Ващенко, М. М. Кузьміної та інших. Втім деякі недоліки правового регулювання використання ВДЕ і досі потребують ґрунтовного дослідження, в першу чергу це стосується особливостей функціонування механізму пільгових тарифів на енергію, отриману із використанням ВДЕ, а також спрощення дозвільних процедур, що супроводжують введення в експлуатацію нових об'єктів відновлюваної енергетики.

Що стосується практичних засобів заохочення використання ВДЕ, то Г. Д. Джумагельдієва пише, що одним із найефективніших способів стимулювання розвитку відновлюваної енергетики є цільове фінансування наукових розробок у цій сфері, а також їх упровадження, яке може здійснюватися як державою, так і суб'єктами господарювання. За формами надання таке фінансування може бути прямим (розміщення державних замовлень на науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи, інвестування тощо) та опосередкованим (встановлення податкових пільг для розробників відповідних проектів або суб'єктів господарювання, що їх упроваджують, надання кредитів на пільгових умовах або державних гарантій за звичайними кредитами, встановлення порядку ціноутворення на «зелену» енергію, який би стимулював її розвиток, тощо) [102, с. 27].

Серед зазначених засобів стимулювання використання ВДЕ в Україні і у світі широкого використання набули пільгові тарифи на відновлювану енергію. Вперше ідея пільгових тарифів була реалізована у США ще в 1978 році. У відповідь на енергетичну кризу, що посилювалась, а також з метою боротьби із щодалі більшим забрудненням атмосферного повітря, президент Джиммі Картер підписав Національний енергетичний закон (National Energy Act) та Закон щодо комунального господарства (Public Utilities Regulatory Policy Act). Мета цих законів – заохочення енергозбереження та розвиток національних енергетичних ресурсів, в тому числі ВДЕ [103].

У Німеччині історія використання пільгових тарифів бере свій початок із прийняттям закону «Про постачання електроенергії в мережу» («Stromeinspeisungsgesetz») у 1990 році, який зобов'язував постачальників купувати електроенергію з ВДЕ за фіксованою ціною [104]. На сьогодні пільгові тарифи розглядаються як основний інструмент стимулювання використання ВДЕ в Австрії, Бельгії, Іспанії, Франції, Данії, Швеції, Португалії, Італії, Греції, КНР, Чехії та багатьох інших країнах світу.

В Україні система пільгових тарифів на відновлювану енергію була започаткована із прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких

законів України щодо встановлення «зеленого» тарифу» від 25 вересня 2008 року. Згідно із Законом «зелений» тариф – це спеціальний тариф, за яким закуповується електрична енергія, вироблена на об'єктах електроенергетики, що використовують альтернативні джерела енергії (крім доменного та коксівного газів, а з використанням гідроенергії – вироблена лише малими гідроелектростанціями) [105].

«Зелений» тариф встановлюється НКРЕКП, виходячи з аналізу витрат на будівництво й утримання електростанцій та обґрунтованої норми прибутку виробника електроенергії. «Зелений» тариф встановлюється для кожного суб'єкта господарювання, який виробляє електричну енергію з альтернативних джерел енергії, за кожним видом альтернативної енергії та для кожного об'єкта електроенергетики (або для кожної черги будівництва електростанції (пускового комплексу) [105].

Слід зауважити, що у разі одночасного використання двох або більше ВДЕ виробнику необхідно отримувати «зелений» тариф окремо на кожне джерело. Якщо електрогенеруючі установки належать до однієї електростанції (наприклад, група вітряків), «зелений» тариф буде встановлений як для одного об'єкта енергетики. Якщо установки мають окреме підключення до мережі, лічильники тощо, «зелений» тариф, імовірно, затверджуватиметься для кожної з них окремо [106, с.18].

Враховуючи незацікавленість споживачів у придбанні дорогої відновлюваної електроенергії за «зеленим» тарифом, держава гарантує закріплення на законодавчому рівні на весь строк застосування «зеленого» тарифу вимог щодо закупівлі у кожному розрахунковому періоді електроенергії, виробленої на об'єктах електроенергетики, у тому числі на введених в експлуатацію чергах будівництва електричних станцій (пускових комплексах), що використовують альтернативні джерела енергії (крім доменного та коксівного газів, а з використанням гідроенергії – вироблену лише мікро-, міні- та малими гідроелектростанціями), і не проданої за договорами безпосередньо споживачам або енергопостачальним компаніям.

Здійснення функцій гарантованого покупця покладається на оптовий ринок електричної енергії України [107].

Загалом введення «зеленого» тарифу має сприяти підвищенню інвестиційної привабливості проектів з відновлюваної електроенергетики, проте через значні коливання його розміру досягнення зазначеної мети ускладнюється. Так, 18 червня 2014 року з метою зниження тарифного навантаження на кінцевого споживача електроенергії Кабінет Міністрів України прийняв розпорядження «Про вдосконалення системи розрахунків за електричну енергію з альтернативних джерел енергії», яким рекомендував НКРЕКП суттєво зменшити тарифний коефіцієнт для пікового періоду часу (для тризонної тарифної класифікації) з 1,8 до 1,01 при розрахунку «зеленого» тарифу для суб'єктів господарювання, які виробляють електричну енергію з ВДЕ, крім суб'єктів господарювання, які експлуатують мікро-, міні- або малі гідроелектростанції [108]. Ці рекомендації були враховані у Законі України «Про електроенергетику». Таке суттєве зменшення тарифного коефіцієнта для пікового періоду часу призвело до зниження ставок «зеленого» тарифу майже в два рази, що мало негативні економічні наслідки для власників проектів з ВДЕ.

Зрозумівши недоцільність зазначених змін, вже через рік 4 червня 2015 року Урядом було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення конкурентних умов виробництва електроенергії з альтернативних джерел енергії», яким було скасовано використання тарифного коефіцієнта, що застосовується для пікового періоду часу під час формування «зеленого» тарифу [109].

Розглядаючи коливання розміру «зеленого» тарифу, варто зазначити, що згідно зі ст. 17-¹ Закону України «Про електроенергетику» від 16 жовтня 1997 року [107] та згідно із «Порядком встановлення, перегляду та припинення дії «зеленого» тарифу на електричну енергію для суб'єктів господарської діяльності та приватних домогосподарств» від 2 листопада 2012 року, затвердженого НКРЕКП, фіксований мінімальний розмір «зеленого» тарифу

для суб'єктів господарювання та приватних домогосподарств встановлюється шляхом перерахування у євро «зеленого» тарифу, розрахованого за правилами цього Закону, станом на 1 січня 2009 року за офіційним валютним курсом Національного банку України на зазначену дату [110]. Проте з вересня 2014 року по січень 2015 року Урядом не було переглянуто розмір «зеленого» тарифу у зв'язку зі зміною офіційного курсу євро.

Лише у січні 2015 року на підставі постанови НКРЕКП № 105 від 25 січня 2015 року [111] ставки «зеленого» тарифу було переглянуто з урахуванням курсових коливань, проте відразу ж були знижені постановою НКРЕКП № 157 у зв'язку з введенням розпорядження Кабінету Міністрів України від 4 січня 2015 року № 36-р «Про вжиття тимчасових надзвичайних заходів на ринку електричної енергії» [112] на 20% для електричної енергії, виробленої з енергії сонячного випромінювання, та 10% для інших виробників електроенергії з ВДЕ.

Недотримання державних гарантій щодо перегляду розміру «зеленого» тарифу створює нестабільні умови для ведення бізнесу у галузі відновлюваної енергетики на території України [113, с. 95]. Так, за даними журналу «Forbes», втрати компаній-виробників через неперегляд «зеленого» тарифу у зв'язку зі зміною курсу євро за період вересень 2014 року – січень 2015 року, а також необґрунтоване зниження тарифу в лютому і березні 2015 року на 50% і 55% склали: СЕС – 402,5 млн грн, ВЕС – 333 млн грн, ГЕС – 85,66 млн грн. і 38 млн грн – біомаса [114].

З цього приводу неможливо не погодитися з М. О. Герасименко, яка зазначає, що непослідовність державних рішень стосовно регулювання сектора ВДЕ може зробити національну економіку високо ризиковою та інвестиційно непривабливою, а також притягнути Україну до судових розглядів, відповідно до результатів яких держава буде зобов'язана відшкодувати всі збитки виробникам електроенергії з ВДЕ [115].

Ще одним із недоліків наявного механізму «зелених» тарифів в Україні є відсутність можливості отримання «зеленого» тарифу пропорційно до частки

відновлюваної енергії за умови комбінованого використання традиційних джерел енергії та ВДЕ [113, с. 95]. Таке обмеження пов'язано із відсутністю технічної можливості здійснювати контроль за пропорціями використовуваних джерел енергії (традиційних та відновлюваних) та ймовірним зловживанням з боку виробників електроенергії [106, с. 23]. Але в умовах низьких темпів приросту обсягів виробництва відновлюваної енергії в нашій країні державні органи мають боротися за кожний кВт чистої енергії. У зв'язку із цим доцільно, щоб Порядок встановлення, перегляду та припинення дії «зеленого» тарифу на електричну енергію для суб'єктів господарської діяльності та приватних домогосподарств передбачав фіксовану мінімальну ставку «зеленого» тарифу для комбінованих потужностей [113, с. 96].

Досліджуючи тарифну політику уряду у галузі відновлюваної енергетики, слід зазначити, що основною альтернативною «зеленим» тарифам у світі визнаються «зелені» надбавки (feed-in premiums), які вже запроваджені Чеською Республікою, Данією, Німеччиною, Італією, Нідерландами, Естонією, Фінляндією, Словенією, Словаччиною та Іспанією [116, с.1013,1017]. Схеми «зелених» надбавок можуть використовуватися як самостійно, так і паралельно із «зеленими» тарифами. В останньому випадку виробники відновлюваної електроенергії зазвичай мають можливість на власний розсуд вибрати для себе найбільш привабливу модель підтримки. Для них також може бути передбачена можливість переходу від системи «зелених» тарифів до системи «зелених» надбавок та навпаки протягом певного терміну (року або навіть місяця). У свою чергу, в деяких країнах держава може сама визначати категорії виробників, для яких мають бути використані «зелені» тарифи або «зелені» надбавки. Так, наприклад, у Німеччині власники електростанцій на основі ВДЕ, що перевищують встановлену потужність в 100 кВт, підтримувалися «зеленими» надбавками, а електростанції з потужністю до 100 кВт – «зеленими» тарифами [117, с. 14].

Сутність системи «зелених» надбавок полягає у тому, що відновлювана електроенергія реалізується за ринковими цінами, а держава з метою

пом'якшення фінансових ризиків генерації електроенергії на основі ВДЕ окремо виплачує її виробникам «зелену» надбавку, яка покликана компенсувати їхні більш високі витрати у порівнянні з виробниками традиційної електроенергії [118]. «Зелена» надбавка є своєрідним бонусом за екологічність виробленої енергії. Вона може бути фіксованою (тобто виражатися у певній сумі, що не залежить від коливання ринкових цін) або гнучкою (тобто її розмір залежить від динаміки ринкових цін) [119, с. 7].

У порівнянні з гнучкою надбавкою механізм використання фіксованої надбавки значно простіший, але ця схема підтримки відновлюваної електроенергетики має значні недоліки: існує ризик недостатньої компенсації витрат виробників відновлюваної електроенергії у випадку низьких ринкових цін, а також ризик надмірної компенсації у випадку високих ринкових цін. З метою усунення цих ризиків уряди країн, де використовується фіксована «зелена» надбавка, закріплюють її нижній і верхній ліміти [120, с. 4].

У свою чергу гнучкі «зелені» надбавки розраховуються як різниця між ринковою ціною (зазвичай усередненою протягом певного періоду часу, наприклад, одного місяцю) та заздалегідь визначеним рекомендованим тарифом – своєрідним еталоном, який, на думку уряду, гарантує економічну доцільність генерації відновлюваної електроенергії. Якщо ринкові ціни перевищують рекомендований рівень тарифів, то «зелена» надбавка не сплачується. «Зелені» надбавки є диференційованими відповідно до різновиду ВДЕ, технології його використання, розміру та місцезнаходження потужностей тощо.

«Зелені» надбавки стимулюють виробників відновлюваної електроенергії реагувати на динаміку попиту на ринку електроенергії, тобто виробляти електроенергію, коли попит високий та/або виробництво з інших джерел енергії є низьким. Таким чином, «зелені» надбавки сприяють поглибленій інтеграції виробників електроенергії на основі ВДЕ у ринок електроенергії, забезпечуючи тісний взаємозв'язок генерації електроенергії з попитом на неї.

Для того щоб визначити доцільність відмови в Україні від «зелених» тарифів на користь «зелених» надбавок, спробуємо проаналізувати слабкі і сильні сторони останніх. Встановлення «зеленої» надбавки на «правильному» рівні (тобто на рівні, що урівнює витрати на генерацію електроенергії на основі ВДЕ з витратами на генерацію традиційної енергії) дозволяє забезпечити конкуренцію ВДЕ з традиційними без застосування державою додаткових економічних важелів [116, с. 1011].

Як видається, «зелені» надбавки більше вписуються у ринкові механізми у сфері електроенергетики, ніж «зелений» тариф, оскільки вони реагують на ринкові ціни. Цей механізм створює стимули для виробництва електроенергії в часи високого попиту на неї.

Для інвесторів проектів з відновлюваної електроенергетики механізм «зелених» надбавок у порівнянні з механізмом «зелених» тарифів додає елемент невизначеності, спричиняє ризики, пов'язані з еволюцією ринкових цін. Однак ці ризики пом'якшуються встановленням «цінових коридорів» із заздалегідь визначеними нижніми та вищими лімітами для фіксованої надбавки та із заздалегідь визначеними рекомендованими тарифами для гнучкої надбавки. «Цінові» коридори надають змогу виробникам відновлюваної електроенергії визначити мінімальні доходи, на які вони можуть очікувати.

Механізм «зеленої» надбавки добре підходить для підтримки генеруючих потужностей на основі біомаси або малої гідроенергетики, що пов'язано з можливістю контролювати та впливати на такі виробництва. Так, власники потужностей на основі біомаси або малої гідроенергетики можуть швидко реагувати на зміну попиту на ринку електроенергії. Тоді як можливість впливу на потужності, у яких джерелом енергії є вітер та сонячна енергія, обмежена, що не дає змогу адаптувати такі виробництва до ринкових сигналів [121].

У рамках системи «зелених» надбавок виробники відновлюваної електроенергії зацікавлені у постійному вдосконаленні своїх технологій з

метою зниження собівартості кінцевого продукту. Адже у протилежному разі їхні витрати не зможуть бути покритими навіть закріпленими «ціновими» коридорами, оскільки для їх розрахунку за основу беруться ефективні виробництва. В рамках системи «зелених» тарифів виробники не мають відповідних стимулів до оптимізації своєї діяльності.

В цілому можна дійти висновку, що в умовах конкурентного ринку електроенергії (який запрацює в Україні з 1 липня 2019 року) система «зелених» надбавок має позитивні риси, оскільки вона спроможна забезпечити зменшення державних витрат на виплату «зелених» тарифів у разі високих ринкових цін. Але на сучасному етапі розвитку відновлюваної електроенергетики в Україні запровадження цієї прогресивної схеми підтримки виробників відновлюваної електроенергії завчасне і для її реалізації спочатку необхідний розвиток масштабних виробництв електроенергії на основі біомаси та малих гідроелектростанцій. Останнє пов'язане з тим, що система «зелених» надбавок створює позитивні умови для розвитку саме цих потужностей, оскільки вони можуть «грати» на ринку електроенергії, швидко реагуючи на зміни попиту на ньому.

Поряд із тарифною політикою, важливим елементом механізму державного регулювання галузі відновлюваної енергетики є фіскальна політика. Для власників проектів з відновлюваної енергетики в Україні запроваджені податкові та митні пільги. Згідно із п. 197.16. ст. 197 розділу V ПК України [122] та п. 17 ч. 1 ст. 282 розділу IX МК України [123] звільняються від оподаткування операції із ввезення на митну територію України:

- 1) устаткування, яке працює на ВДЕ, енергозберігаючого обладнання і матеріалів, засобів вимірювання, контролю та управління витратами паливно-енергетичних ресурсів, обладнання та матеріалів для виробництва альтернативних видів палива або для виробництва енергії з відновлюваних джерел енергії;

2) матеріалів, устаткування, комплектуючих, що використовуються для виробництва:

- устаткування, яке працює на відновлюваних джерелах енергії;
- матеріалів, сировини, устаткування та комплектуючих, які будуть використовуватися у виробництві альтернативних видів палива або виробництві енергії з відновлюваних джерел енергії;
- енергозберігаючого обладнання і матеріалів, виробів, експлуатація яких забезпечує економію та раціональне використання паливно-енергетичних ресурсів;
- засобів вимірювання, контролю та управління витратами паливно-енергетичних ресурсів.

В цілому зазначені пільги створюють сприятливі умови для розвитку галузі відновлюваної енергетики в Україні. Втім п. 14 ч. 1 ст. 282 розділу IX МК України [123] передбачено, що звільнення від оподаткування операцій із ввезення вищезазначених товарів застосовується лише за умови, якщо ідентичні товари з аналогічними якісними показниками не виробляються в Україні. Загалом дана норма направлена на підтримку національного товаровиробника, що є безумовно пріоритетним напрямком роботи Уряду та уповноважених суб'єктів у сфері відновлюваної енергетики. Втім належна реалізація цього положення ускладнюються тим, що реєстр відповідного обладнання для його ідентифікації так і не створено [124, с. 37].

Поряд із застосуванням «зеленого» тарифу, податкових та митних пільг на стимулювання використання ВДЕ опосередковано впливає екологічний податок за забруднення навколишнього середовища, який передбачений розділом 8 ПК України. Екологічний податок – це загальнодержавний обов'язковий платіж, що сплачується з фактичних обсягів викидів в атмосферне повітря, скидів у водні об'єкти забруднюючих речовин та розміщення відходів, у тому числі радіоактивних [125, с. 409].

Враховуючи той факт, що саме використання традиційних енергетичних ресурсів є причиною значної кількості емісії шкідливих сполук у довкілля, то

відмова від їхнього використання на користь ВДЕ дозволить суб'єктам господарювання уникнути сплати екологічного податку. У цьому разі екологічний податок виступатиме не тільки важливим інструментом природоохоронної політики та джерелом бюджетних доходів, але і непрямим стимулом до використання ВДЕ.

Наразі ставки екологічного податку, передбачені ПК України, не значні і не створюють несприятливих наслідків для суб'єктів господарювання, чия діяльність спричиняє забруднення довкілля. Як наслідок, екологічний податок поки що не виступає ані ефективним засобом заохочення використання ВДЕ, ані вагомим джерелом поповнення бюджетних коштів. Для підвищення ефективності використання екологічного податку в Україні його ставки мають бути переглянуті. Уряду необхідно встановити їх на рівні, який би змусив суб'єктів господарювання використовувати екологічно чисті технології для виробництва енергії.

Також у подальшому доцільно запровадити екологічний податок не тільки відповідно до обсягів викидів шкідливих речовин, але і відповідно до кількості використаної енергії, виробленої на основі традиційних джерел енергії. Розпочати таку систему оподаткування необхідно із підприємств важкої промисловості, які є найбільшими споживачами енергії і відповідно найбільшими джерелами емісії шкідливих сполук у навколишнє середовище. Запровадження зазначених заходів сприятиме не тільки стимулюванню виробництва відновлюваної енергії, але і спонукатиме споживачів придбати цю енергію аби уникнути сплати екологічного податку.

Поряд із загальним позитивним спрямуванням фіскальної політики у досліджуваній галузі, вона має певні недоліки. Зокрема, відміна багатьох податкових пільг для господарюючих суб'єктів у сфері відновлюваної енергетики не вписується у державні плани та стратегії розвитку використання ВДЕ. У 2014 році було скасовано звільнення від оподаткування 80% прибутку для підприємств, що продають на митній території України товари власного виробництва за переліком, встановленим постановою Кабінету Міністрів

України: устаткування, що працює на ВДЕ, енергоефективне обладнання і матеріали, виробни, експлуатація яких забезпечує економію та раціональне використання паливно-енергетичних ресурсів, устаткування для виробництва альтернативних видів палива.

Також було скасовано звільнення від оподаткування до 1 січня 2020 року прибутку виробників біопалива, отриманого від його продажу, прибутку підприємств, отриманого ними від діяльності з одночасного виробництва електричної і теплової енергії та/або виробництва теплової енергії з використанням біологічних видів палива, прибутку виробників техніки, обладнання та устаткування, що використовуються для виготовлення та реконструкції технічних і транспортних засобів, які використовують біологічні види палива (у т. ч. енергетичні установки), а також прибутку, одержаного від продажу зазначених об'єктів, прибутку підприємств, отриманого від видобування та використання метану вугільних родовищ, прибутку підприємств, що продають електричну енергію, вироблену з ВДЕ.

Скасування зазначених пільг було би зрозумілим, якби воно мало місце на момент, коли галузь відновлюваної енергетики укріпила свої позиції, коли цільові показники щодо обсягів використання ВДЕ були досягнуті. Але, враховуючи наявний стан розвитку відновлюваної енергетики в країні, їхнє скасування суперечить загальній спрямованості державної політики щодо стимулювання переходу на ВДЕ.

Поряд із певними недоліками тарифної та фіскальної політики держави у галузі відновлюваної енергетики, привертають увагу адміністративні бар'єри на шляху до введення в експлуатацію генеруючих потужностей на основі ВДЕ. За загальним правилом обладнання, що використовується для виробництва електроенергії, може бути розташоване тільки на земельних ділянках, які мають цільове призначення «землі електроенергетики» (земельні ділянки, надані в установленому порядку для розміщення, будівництва та експлуатації енергогенеруючих підприємств, об'єктів альтернативної енергетики, об'єктів передачі електричної та теплової енергії, виробничих об'єктів, необхідних для

експлуатації об'єктів енергетики, в тому числі баз та пунктів) [126]. Виняток складають об'єкти передачі електроенергії (повітряні та кабельні лінії електропередачі, трансформаторні підстанції, розподільчі пункти та пристрої), які можуть бути розташовані на землях будь-якого цільового призначення.

Враховуючи специфіку використання ВДЕ через їхню залежність від природних умов, обмеження щодо територіального розміщення об'єктів енергетики перешкоджає розвитку відновлюваної енергетики. До того ж, згідно із ст. 18 Закону України «Про землі енергетики та правовий режим спеціальних зон енергетичних об'єктів», для забезпечення надійної експлуатації та охорони енергогенеруючих об'єктів і об'єктів передачі електричної та теплової енергії, а також безпеки населення і охорони навколишнього природного середовища встановлюються санітарно-захисні зони об'єктів енергетики. Вимога щодо встановлення санітарно-захисних зон значно збільшує обсяги ділянки, необхідної для спорудження об'єкта енергетики [127].

Законодавством передбачена можливість використання земельних ділянок, що не є землями електроенергетики за цільовим призначенням, для спорудження об'єктів енергетики лише після зміни відповідного цільового призначення. Зміна цільового призначення земельної ділянки є досить довготривалою процедурою, також слід враховувати той факт, що зміна цільового призначення земель сільськогосподарського призначення в більшості випадків заборонена.

Положенням ч. 3 ст. 23 Земельного кодексу України передбачена можливість відведення несільськогосподарських угідь або сільськогосподарських угідь гіршої якості для потреб, не пов'язаних з веденням сільськогосподарського виробництва [126]. З метою підтримки використання ВДЕ вважаємо необхідним, щоб об'єкти відновлюваної енергетики користувалися першочерговим правом на отримання таких земель.

Поряд із отриманням прав на земельну ділянку, однією із ключових проблем, що стримуватиме розвиток відновлюваної енергетики в Україні,

невдовзі стане безстрокова видача технічних умов для об'єктів відновлюваної енергетики. На початковому етапі реалізації проекту зі зведення об'єкта енергетики головною задачею є отримання технічних умов – комплекс умов та вимог до інженерного забезпечення об'єкта замовника електричною енергією, які повинні відповідати його розрахунковим параметрам щодо електропостачання та є невід'ємним додатком до договору про приєднання [128]. Технічні умови є чинними до завершення будівництва об'єкта незалежно від зміни замовника. Зміни до технічних умов можуть вноситися тільки за згодою замовника [129]. Отримання технічних умов фактично призводить до безстрокового резервування певного об'єму потужностей.

Наслідком безстрокової дії технічних умов стало те, що сумарна потужність об'єктів відновлюваної енергетики, на які видані технічні умови (4478 МВт), вже майже досягла значення граничної можливості приєднання в межах існуючої конфігурації мережі (5210 МВт), в першу чергу в місцях найбільшого потенціалу сонячної та вітрової енергії в Україні [130]. Тож обсяг вільних потужностей для об'єктів відновлюваної енергетики складає близько 700 МВт. При цьому 63% потужностей із виданих технічних умов на 4,5 ГВт не введено в експлуатацію [131].

У зв'язку із цим можливість резерву потужностей на діючих електричних підстанціях для нових проєктів з відновлюваної енергетики обмежена. У скорому часі для отримання технічних умов власники проєктів з відновлюваної енергетики будуть вимушені прокладати нові електричні мережі або реконструювати існуючі, що значно підвищить їхні сумарні витрати на зведення об'єкта відновлюваної енергетики.

З боку Уряду робляться спроби урегулювання цього питання. 13 лютого 2017 року на засіданні Комітету Верховної Ради України з питань будівництва, містобудування і житлово-комунального господарства було зареєстровано проєкт Закону про внесення зміни до Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності» щодо покращення інвестиційних можливостей у сфері виробництва електричної енергії з альтернативних джерел, який

дозволить полегшити підключення до мереж об'єктів відновлюваної енергетики. Згідно із законопроектом для об'єктів електроенергетики, що виробляють електроенергію з використанням ВДЕ, технічні умови є чинними протягом двох років з дати їх видачі з можливістю продовження цього строку до п'яти років [130].

Як пояснив голова Держенергоефективності С. Савчук, прийняття цього закону дозволить уникнути будь-яких спекуляцій та зловживань з вже виданими технічними умовами, стимулюватиме інвесторів вчасно завершувати будівництво об'єктів та полегшить доступ до мереж нових власників «зелених» проектів [132].

Дійсно, встановлення обмеженого терміну дії технічних умов покладе кінець зловживанню правом на безстрокове резервування потужностей. Крім того, прийняття законопроекту стимулюватиме завершення будівництв, на які вже видані технічні умови, а у разі їхнього незавершення – звільнить зарезервовані потужності. Так, згідно із законопроектом технічні умови для об'єктів електроенергетики, що виробляють електричну енергію з використанням альтернативних джерел енергії, видані більше ніж за два роки до дня набрання чинності Законом, є чинними не більше трьох років, а технічні умови, видані менше ніж за два роки до дня набрання чинності Законом, є чинними не більше п'яти років [130].

Зазначений законопроект викликав шквал незадоволень серед потенційних виробників відновлюваної енергії, які розглядають обмеження строку дії технічних умов на приєднання до енергосистеми як такі, що роблять проекти із відновлюваної енергетики ще більш ризикованими. Такі занепокоєння зрозумілі, втім, враховуючи той факт, що безстрокова дія технічних умов у більшості випадків лише призводить до «замороження» потужностей на не визначений час, встановлення обмеженого терміну їхньої дії вбачається необхідним.

Поряд із безстроковим резервуванням потужностей, на інвестиційній привабливості проектів з відновлюваної енергетики негативно позначаються

часті зміни Правил приєднання електроустановок до електричних мереж, зокрема у 1999, 2005, 2007, 2013, 2017 роках. Такі часті зміни роблять витрати інвесторів на підключення зведених потужностей непрогнозованими. Відтак із прийняттям Постанови НКРЕКП «Про затвердження величин питомої вартості нестандартного приєднання електроустановок до електричних мереж на 2017 рік» вартість нестандартного приєднання потужностей до електромереж (від 160 кВт до 5 МВт) зросла у 5-6 разів. У напрямку заохочення виробництва енергії на основі ВДЕ вважаємо доцільним звільнити власників об'єктів відновлюваної електроенергетики від сплати за приєднання електроустановок до електричних мереж.

Ще одним ризиком для інвесторів проектів з відновлюваної енергетики є той факт, що введення об'єкта в експлуатацію та підключення до електромережі не означає автоматичного отримання «зеленого» тарифу на електроенергію. Інвестори наражаються на ризик, що до завершення будівництва їхніх генеруючих потужностей ця схема підтримки відновлюваної енергетики буде скасована для нових об'єктів. З огляду на зазначене, вважаємо за потрібне забезпечити можливість отримання «зеленого» тарифу після отримання технічних умов. До того ж у разі встановлення обмеженого строку дії останніх необхідно, щоб строк дії «зеленого» тарифу мав ті ж самі часові обмеження, що і технічні умови. Тобто у разі незавершення будівництва у строки «зелений» тариф був анульований, а у разі вчасного завершення – автоматично продовжений. Зазначене нововведення не матиме жодних фінансових наслідків для держави, втім воно значно спростить та убезпечить отримання «зеленого» тарифу для власників проектів з відновлюваної енергетики.

На основі вищезазначеного можна зробити проміжний висновок, що ВДЕ мають виключне значення у забезпеченні стійкості енергетичних систем до дестабілізуючих факторів, зокрема економічних, природних, техногенних, політичних, і тим самим виступають важливим критерієм сталого розвитку суспільства та запорукою енергетичної безпеки країн. Енергетична безпека є

важливим показником економічної, соціальної та екологічної стабільності будь-якої країни світу та є важливою складовою національної безпеки і виступає запорукою успішного існування країни.

Під впливом сучасних енергетичних тенденцій в Україні вже закладений фундамент для правового регулювання використання ВДЕ: прийняті стратегії розвитку сектора відновлюваної енергетики, ухвалена необхідна нормативна база, запроваджена відповідна тарифна і фінансова політика. Але зазначені позитивні зрушення поки що не можуть забезпечити конкурентоспроможність та інвестиційну привабливість сектору з відновлюваної енергетики, тож необхідність удосконалення та доопрацювання існуючих важелів та стимулів до використання ВДЕ не викликає сумнівів.

РОЗДІЛ 2.

ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ СТИМУЛЮВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ВДЕ В УКРАЇНІ

2.1. Господарсько-правове стимулювання як елемент державної економічної політики у галузі відновлюваної енергетики в Україні

Беручи до уваги те, що відмова від традиційних енергетичних ресурсів на користь ВДЕ є необхідною передумовою соціально-економічного зростання населення, галузь відновлюваної енергетики посідає чільне місце у системі галузей матеріального виробництва України.

Широкомасштабне освоєння енергії ВДЕ дозволить створити нову екологічно безпечну галузь енергетики, що сприятиме підвищенню рівня диверсифікації енергоресурсів і зміцненню енергетичної і екологічної безпеки України [133, с. 163]. Усвідомлюючи важливість ВДЕ для стабільного та безпечного майбутнього країни, поступово зростає рівень державного втручання у регулювання правовідносин, пов'язаних з їх використанням.

Варто зазначити, що в ринковій економіці ставлення до державного втручання було різним на усіх етапах її розвитку. У період формування ринкових відносин в XVII-XVIII століттях панувала економічна доктрина – меркантилізм – ґрунтувалася на визнанні безумовної необхідності державного регулювання для розвитку в країні торгівлі та промисловості [134].

У XIX столітті, навпаки, доцільність державного втручання у регулювання ринковою економікою заперечувалося. На думку А. Сміта, ринкова система здатна до саморегулювання, в основі якого лежить особистий інтерес, пов'язаний із прагненням до прибутку. Він виступає як головна спонукальна сила економічного розвитку. Однією з ідей вчення Сміта була ідея про те, що економіка буде функціонувати ефективніше, якщо виключити її регулювання державою. При цьому послідовники А. Сміта виходили з тези про необхідність виконання державою традиційних функцій, розуміючи, що є

сфери, які знаходяться поза межами досяжності ринкового конкурентного механізму [135, с. 6] Це, перш за все, стосується так званих суспільних товарів і послуг, які споживаються колективно (національна оборона, освіта, транспортна система, охорона здоров'я і т.д.). Очевидно, що держава повинна брати на себе турботу про їх виробництво та організовувати спільну оплату громадянами цієї продукції [134].

Однією з причин необхідності активної участі держави у регулюванні певних видів господарського життя країни є так зване «фіаско» ринку, коли ринкова координація не забезпечує ефективного використання ресурсів [136, с. 241]. Так, наприклад, завжди існували такі види виробництва, розвиток яких неможливий в рамках ринкового механізму. Це збиткові виробництва або виробництва з тривалим терміном окупності капіталу, високим ступенем ризику, високим ступенем стандартизації, які функціонують в інтересах всіх членів суспільства. Без цих виробництв суспільство не може обійтися, а їх результати не можна оцінювати з позиції негайного економічного ефекту: фундаментальна наука, підтримання обороноздатності країни, охорона правопорядку, утримання непрацевдатних, організація освіти, охорона здоров'я, створення і підтримання нормального функціонування загальноекономічної структури (грошовий обіг, митний контроль та ін.) [134].

Галузь відновлюваної енергетики є якраз такою однією з таких галузей, що не може самостійно розвиватися у рамках ринкового механізму і потребує державного втручання. Об'єктивними чинниками, що визначають потребу у державному регулюванні галузі відновлюваної енергетики, є неспроможність ринкових механізмів забезпечити конкурентоспроможність ВДЕ поряд із традиційними. Останнє пояснюється нерентабельністю діяльності суб'єктів господарювання у досліджуваній сфері за відсутності державної підтримки [137, с. 96].

Визнаючи необхідність державного регулювання деяких сфер господарського життя населення, і галузі відновлюваної енергетики зокрема, не можливо не погодитися з тим, що у системі ринкових відносин

застосування того чи іншого інструменту повинно відповідати насамперед інтересам господарюючих суб'єктів, бути стимулом їхнього розвитку. Як справедливо відзначає В. Авер'янов, існує нагальна потреба модернізації ідеології публічної влади в напрямі зміни «класичної» природи управління, що ґрунтується на пануванні держави над людиною, до філософії служіння держави інтересам людини [138, с. 14]. Державне регулювання має виступати в якості своєрідних терезів, метою яких є врівноваження державних інтересів і інтересів суб'єктів підприємницької діяльності.

Наразі механізм державного регулювання галузі відновлюваної енергетики зазнає певних труднощів, оскільки він ігнорує специфіку галузі, не враховує її складну внутрішню побудову, що характеризується розвиненою системою господарських правовідносин як між суб'єктами господарювання, так і між суб'єктами органів державної влади. Як наслідок, на сьогодні активний розвиток використання ВДЕ стримується багатьма адміністративними бар'єрами та недосконалою фінансово-кредитною політикою.

Вирішення зазначених проблем вбачається в запровадженні якісно нових підходів до державного регулювання господарської діяльності щодо генерації енергії на основі ВДЕ, які відповідатимуть сучасним реаліям і потребам галузі. Перед органами державної влади стоїть непросте завдання – створити привабливі та стабільні умови ведення господарської діяльності, пов'язаної із виробництвом відновлюваної енергії.

Враховуючи те, що багаторічна практика командно-адміністративної системи регулювання господарського життя країни продемонструвала свою неефективність, органи державної влади намагаються відмовитися від жорстких засобів впливу на суб'єктів господарювання [137, с. 97]. Сучасний процес гуманізації правової системи України надав особливого практичного значення засобам стимулювання. Оскільки в механізмі правового впливу вони є найдієвішими позитивними інструментами налагодження суспільного життя,

спонукають інститути громадянського суспільства до самоорганізації та саморозвитку [139, с.76].

З огляду на неоднозначні настрої в країні щодо доцільності переходу на ВДЕ, які в першу чергу пов'язані із упередженістю щодо можливості підвищення тарифів на житлово-комунальні послуги з електропостачання через застосування «зелених» тарифів, використання жорстких засобів впливу на населення у галузі відновлюваної енергетики вбачається неприпустимим.

Гуманні підходи до державного регулювання господарської діяльності набули свого нормативного втілення у положеннях ГК України. Так, згідно із ст. 48 ГК України, з метою створення сприятливих організаційних та економічних умов для розвитку підприємництва органи влади на умовах і в порядку, передбачених законом: надають підприємцям земельні ділянки, передають державне майно, необхідне для здійснення підприємницької діяльності; сприяють підприємцям в організації матеріально-технічного забезпечення та інформаційного обслуговування їх діяльності, підготовці кадрів; здійснюють первісне облаштування неосвоєних територій об'єктами виробничої і соціальної інфраструктури з продажем або передачею їх підприємцям у визначеному законом порядку; стимулюють модернізацію технології, інноваційну діяльність, освоєння підприємцями нових видів продукції та послуг; подають підприємцям інші види допомоги [91].

Не можна обійти увагою ту обставину, що в юридичній літературі радянського часу висловлювалися сумніви щодо принципової можливості стимулювання «такої неоднозначної фігури, як приватне підприємство». З цього приводу В. Хохлов зазначає, що стимули неодмінно несуть особисто значимий характер, тому «стимулювати підприємство» (в прямому сенсі цих слів) не можна [140, с. 63]. Але в нинішніх реаліях, коли центральне місце на ринку займає приватний підприємець, який самостійно несе повну економічну відповідальність за прийняті рішення, можливість і доцільність стимулювання господарюючих суб'єктів навряд чи може бути поставлена під сумнів [141, с. 93].

Оскільки активність вітчизняних виробників відновлюваної енергії знаходиться на низькому рівні, запровадження дієвого механізму господарсько-правового стимулювання використання ВДЕ є особливо актуальним. За останні кілька років держава вже робила кроки у цьому напрямку, але для того, щоб подолати значне відставання України від багатьох зарубіжних країн за рівнем використання ВДЕ, наявний механізм господарсько-правового стимулювання використання ВДЕ потребує доопрацювання.

Реалізація цього завдання багато в чому стримується відсутністю чіткого розуміння сутності господарсько-правового стимулювання і його складових, що пов'язано з ігноруванням цього поняття як у законодавчих актах, так і у науковій літературі. Відсутність чіткого визначення створює ряд проблем для ефективного застосування господарсько-правових засобів стимулювання у галузі відновлюваної енергетики, основними з яких є: запровадження недієвих засобів підтримки виробників відновлюваної енергії, обмеження конкуренції між ними, невиправдане надання преференцій одним виробникам поряд із іншими, а також невизначеність і незлагодженість у системі зв'язків між суб'єктами правовідносин щодо їх формування та реалізації.

З метою усунення перешкод на шляху запровадження дієвого механізму господарсько-правового стимулювання використання ВДЕ спробуємо надати його визначення. Глибинне розуміння сутності господарсько-правового стимулювання унеможлиблюється без ґрунтовного дослідження його ознак, інструментів та суб'єктно-об'єктного складу.

Розпочнемо з ознак господарсько-правових стимулів до використання ВДЕ. Виступаючи окремим випадком правового стимулу, господарсько-правові стимули наділені відповідними родовими ознаками [141, с. 93]. Найбільш загальні ознаки правових стимулів були сформульовані А. В. Малько. На думку вченого, вони:

- 1) пов'язані зі сприятливими умовами для здійснення власних інтересів особистості, оскільки виражаються в обіцянці або наданні цінностей, а іноді у скасуванні або зниженні міри позбавлення цінностей;
- 2) повідомляють про розширення обсягу можливостей, свободи, бо формами прояву правових стимулів виступають суб'єктивні права, законні інтереси, пільги, привілеї, імунітети, надбавки, доплати, компенсації, заохочення, рекомендації;
- 3) висловлюють собою позитивну правову мотивацію;
- 4) спрямовані на впорядковану зміну громадських відносин, виконують функцію розвитку соціальних зв'язків;
- 5) припускають підвищення позитивної активності [142, с. 60].

У свою чергу, серед специфічних ознак господарсько-правових стимулів Я. І. Дабіжа виокремлює те, що вони, як правило, передбачені нормами господарського законодавства. Крім того, автор зазначає, що в ряді випадків господарсько-правові за своєю природою стимули вимагають логічного ув'язування з приписами іншої галузевої приналежності, зокрема бюджетної, податкової [141, с. 93]. Підтвердженням цієї тези є якраз таки господарсько-правові стимули до використання ВДЕ, які закріплені не тільки у господарському законодавстві, але і у податковому, митному.

Наступною характерною ознакою господарсько-правових стимулів Я. І. Дабіжа називає те, що вони є виключенням з режиму рівності господарюючих суб'єктів [141, с. 93]. Ця ознака у галузі відновлюваної енергетики проявляється у тому, що ставки «зеленого» тарифу є диференційованими в залежності від різновиду та дати введення в експлуатацію генеруючих потужностей.

Поряд із зазначеними ознаками, автор зазначає, що адресатом господарсько-правових стимулів виступає спеціальний суб'єкт – суб'єкт господарювання [141, с. 93]. Втім зазначена риса не в повній мірі характерна для господарсько-правових стимулів до використання ВДЕ, оскільки із прийняттям Постанови НКРЕКП від 25 лютого 2016 року № 229 «Про

внесення змін до Порядку продажу, обліку та розрахунків за електричну енергію, що вироблена з енергії сонячного випромінювання об'єктами електроенергетики (генеруючими установками) приватних домогосподарств» їх дія направлена не тільки на юридичних осіб, але і на фізичних осіб. Відтак держава стимулює приватні домогосподарства встановлювати домашні сонячні електростанції, загальна величина встановленої потужності якої (яких) не перевищує 30 кВт, але не більше потужності, дозволеної до споживання за договором про користування електричною енергією [143].

Також Я. І. Дабіжа відзначає, що господарсько-правові стимули апелюють виключно економічними інтересами суб'єктів [141, с. 94]. Дійсно, враховуючи високу ризикованість проектів з відновлюваної енергетики, господарсько-правові стимули у досліджуваній галузі перш за все покликані мінімізувати несприятливі економічні наслідки для власників генеруючих потужностей на основі ВДЕ.

Крім того, на думку автора, господарсько-правові стимули пов'язані з економічною стратегією і тактикою, цілями і задачами господарського законодавства [141, с. 94]. У галузі відновлюваної енергетики затверджені стратегії і відповідні цільові показники, на виконання яких і запроваджуються відповідні важелі і стимули.

Серед ознак господарсько-правових стимулів, виділених Я. І. Дабіжею, найбільш характерною для господарсько-правових стимулів у галузі відновлюваної енергетики є те, що вони є гнучкими, динамічними інструментами правового регулювання [141, с. 94]. Різноманіття нормативно-правових актів, присвячених ВДЕ, їхня висока динамічність свідчать про постійні пошуки органами державної влади найбільш оптимальної моделі господарсько-правового стимулювання використання ВДЕ, яка би була здатна балансувати інтереси держави і господарюючих суб'єктів.

Також характерною рисою господарсько-правових стимулів до використання ВДЕ є те, що вони можуть мати як персоніфікований, так і неперсоніфікований характер. Зокрема, «зелений» тариф та податкові пільги

мають неперсоніфікований характер, у той час як цільове фінансування має особистісний характер. Крім того, запроваджені господарсько-правові стимули до використання ВДЕ характеризуються тривалістю дії, що пов'язано із довгостроковим характером результатів, на виконання яких вони покликані, а також значними строками окупності проектів з відновлюваної енергетики.

На основі вищезазначеного аналізу можна виділити наступні характерні ознаки господарсько-правових стимулів у галузі відновлюваної енергетики:

- 1) спрямовані на виконання цільових показників у галузі відновлюваної енергетики;
- 2) покликані мінімізувати економічні ризики виробників відновлюваної енергії;
- 3) адресатами виступають як господарюючі та і негосподарюючі суб'єкти;
- 4) можуть мати як персоніфікований, так і неперсоніфікований характер;
- 5) характеризуються тривалістю дії у поєднанні з динамічністю змін.

Що стосується інструментів стимулювання використання ВДЕ, то згідно із ст. 7 Закону України «Про альтернативні джерела енергії» стимулювання виробництва та споживання енергії, виробленої з альтернативних джерел, здійснюється відповідно до законодавства шляхом застосування економічних важелів і стимулів, передбачених законодавством про енергозбереження та охорону довкілля, з метою розширення використання альтернативних джерел енергії, а також шляхом створення сприятливих економічних умов для спорудження об'єктів альтернативної енергетики [27].

Отже, серед засобів стимулювання законодавець називає лише економічні важелі. Як видається, у разі зведення механізму стимулювання використання ВДЕ лише до економічних стимулів втрачається його багатосторонність і значно звужується коло його інструментів. Тож спробуємо визначити увесь арсенал господарсько-правових стимулів, направлених на заохочення генерації та споживання енергії на основі ВДЕ.

Запровадженню господарсько-правового стимулу у будь-якій галузі господарства передують визначення фактів, які спонукають суб'єктів

господарювання активізувати їхню діяльність та які навпаки породжують ризики та побоювання для її здійснення. Кожний суб'єкт господарювання прагне, щоб його діяльність сприяла його добробуту, допомагала задовольнити його фінансові та моральні потреби. Саме ці фактори є рушійною силою підприємництва.

Фінансово-господарські інструменти є ключовими елементами механізму стимулювання використання ВДЕ, оскільки сьогодні виробництво відновлюваної енергії – у статиці і в прямому порівнянні з іншими виробничими технологіями – пов'язане з вищими витратами, ніж виробництво електроенергії з вуглецевого палива або за допомогою ядерної енергії. Це впливає, головним чином, з більших обсягів інвестицій на вироблену одиницю енергії, зумовлених нижчими коефіцієнтами корисної дії та – як, зокрема, у випадку з вітром – меншою кількістю годин повного навантаження [144, с. 11].

У рамках першого розділу були досліджені найбільш вагомі на сьогодні фінансово-господарські інструменти у досліджуваній сфері, а саме тарифні засоби регулювання та податкові пільги. Поряд із зазначеними стимулами для проектів з відновлюваної енергетики, застосовується широкий спектр засобів прямого фінансування, що полягає у наданні субсидій, інвестиційних грантів та низькопроцентних довгострокових кредитів.

В нашій країні запроваджена програма фінансування відновлюваної енергетики (далі – Програма), що здійснюється Європейським Банком Реконструкції та Розвитку (далі – ЄБРР) для сприяння реалізації проектів з використання ВДЕ в Україні. Крім того, на підтримку даної Програми Фонд чистих технологій (Clean Technology Fund), що входить до складу Фондів інвестування у клімат (Climate Investment Funds), надає додаткове фінансування в обсязі 20 млн євро. У рамках Програми фінансування відновлюваної енергетики надається боргове фінансування, а також підтримка в розробці проектів, що задовольняють комерційним, технічним і екологічним критеріям відповідності. Структура USELF забезпечує пряме фінансування

малих і середніх проектів безпосередньо від ЄБРР за спрощеним та пришвидшеним процесом схвалення, що знижує операційні витрати. Цільові проекти включають усі форми виробництва електроенергії, що використовують ВДЕ, включаючи енергію води, вітру, біомаси, біогазу та сонця. Біомаса і складові для виробництва біогазу мають надходити з відновлюваних джерел та/або з органічних відходів. Виробництво та розподіл рідких видів біопалива Програмою не охоплюються. Компаніям, що звертаються за кредитом у рамках USELF, надається унікальна можливість отримати фінансування ЄБРР та технічну допомогу від провідних міжнародних і місцевих експертів [145, с. 3].

Крім того, сьогодні в Україні працює 62 проекти та програми міжнародної технічної допомоги у галузі енергоефективності та зеленої енергетики. Дуже часто, на конкурсній основі, ці міжнародні інституції надають гранти (безповоротну фінансову допомогу) для енергомодернізації існуючих об'єктів, переважно соціальної сфери, або створення нових генеруючих потужностей зеленої енергетики, зокремаз метою газозаміщення [146].

Серед програм кредитування слід відзначити програму «Теплих кредитів» для об'єктів теплової енергетики, що працює на основі ВДЕ, Українську програму підвищення енергоефективності UKEE, кредити від Північного інвестиційного банку тощо.

Поряд із тарифною політикою, фіскальною політикою та прямим фінансуванням багато країн світу у якості фінансово-господарського стимулу у галузі відновлюваної енергетики використовують систему квотування та пов'язану з нею систему «зелених» сертифікатів.

Система «зелених» сертифікатів вперше з'явилася лише як інструмент обліку і моніторингу виробництва та споживання електроенергії на основі ВДЕ. Електроенергія незалежно від джерела походження потрапляє в електромережі в знеособленому вигляді, тож визначати частку відновлюваної електроенергії, яка потрапляє в енергосистему разом із традиційною

електроенергію, неможливо. Запровадження «зелених» сертифікатів спростило моніторинг та облік за кількістю згенерованої відновлюваної електроенергії в країні. Так, виробники електроенергії із використанням ВДЕ отримують «зелений» сертифікат як доказ того, що вони виробили та подали певну кількість відновлюваної електроенергії в електромережу. Кількість емітованих сертифікатів пропорційна загальному об'єму електроенергії, виробленої із використанням ВДЕ. Зазвичай сертифікат видається на кожні 1 МВт-г відновлюваної електроенергії, виробленої електростанціями, які зареєстровані у відповідному національному органі [147, с. 2].

«Зелені» сертифікати беруть свій початок із утворенням неприбуткової Міжнародної асоціації Renewable Energy Certificate System (RECS – Система сертифікації відновлювальної енергії) у 2001 році у Брюсселі, яка запроваджує використання «зеленого» сертифіката для надання доказів виробництва або використання відновлюваної електроенергії та забезпечує методологію, яка дозволяє здійснювати торгівлю ВДЕ та створення відповідного ринку [148]. Вимога прозорості інформації про джерела енергії, використані при виробництві енергії, міститься у п. 52 Директиви 2009/28/ЄС. RECS відкрита для співпраці із країнами з усього світу. У кожній країні, яка прагне використовувати цю систему, має бути створений єдиний орган, що буде уповноважений випускати «зелені» сертифікати. RECS працює спільно із Association of Issuing Bodies (AIB; Об'єднання європейських органів влади і компаній з функціями ведення реєстру «зелених» сертифікатів). Кожний національний орган, що випускає «зелені» сертифікати, має бути членом AIB, для забезпечення випуску «зелених» сертифікатів за єдиними правилами. Для того щоб відкрити в AIB сертифікаційний рахунок, майбутній виробник, постачальник або трейдер «зелених» сертифікатів має стати членом RECS. Відповідно до правил RECS у кожній країні може бути лише один емітент «зелених» скртифікатів.

З часом «зелені» сертифікати почали використовуватися не тільки у якості статистичного інструменту, але і в якості ключового елемента системи

торгівлі – ринкового механізму для рентабельного розширення виробництва ВДЕ шляхом сприяння дотриманню обов'язкових квот на генерацію/споживання ВДЕ всередині країни [149, с. 132].

Сутність механізму підтримки відновлюваної електроенергетики на базі «зелених» сертифікатів полягає у тому, що уряд встановлює квоти на виробництво або споживання відновлюваної електроенергії для учасників ринку електроенергії. Зобов'язання може накладатися як на виробників, так і на споживачів відновлюваної електроенергії. На знак виконання зобов'язання учасник ринку електроенергії має подати «зелені» сертифікати, які відповідають кількості електроенергії, яку він мав виробити або спожити.

Учасник ринку електроенергії може погасити своє зобов'язання трьома шляхами:

- 1) він може отримати необхідну кількість «зелених» сертифікатів на основі власного виробництва відновлюваної електроенергії;
- 2) він може придбати необхідну кількість відновлюваної електроенергії з пов'язаними з нею «зеленими» сертифікатами;
- 3) він може купити «зелені» сертифікати, без придбання фактичної потужності, тобто сертифікати, які не прив'язані до руху електроенергії на відповідному ринку [150, с. 20-21].

У кожному з випадків здійснюється ефективне стимулювання використання ВДЕ. У першому випадку заохочується власне генерація електроенергії на основі ВДЕ і тим самим розширюється коло виробників «зеленої» енергії і збільшується її частка у загальному енергобалансі країни. У другому випадку здійснюється підтримка існуючих виробників відновлюваної електроенергії шляхом залучення приватних коштів. Останнє досягається завдяки тому, що система торгівлі «зеленими» сертифікатами дозволяє продавати електроенергію з ВДЕ за ринковою ціною традиційної електроенергії. Додаткові витрати на генерацію електроенергії з ВДЕ покриваються за рахунок продажу «зелених» сертифікатів. Тобто, як пояснює Т. О. Курбатова, у рамках системи торгівлі «зеленими» сертифікатами вартість

генерації відновлюваної електроенергії для виробника еквівалентна сумі ринкової ціни традиційної електроенергії і вартості екологічних характеристик «зеленої» електроенергії, яка знайшла своє відображення у ціні сертифіката. Фінансові надходження від цих двох складових повинні забезпечити необхідний дохід для покриття вартості генерації ВДЕ та отримання обґрунтованої норми прибутку [149, с.133].

У третьому випадку «зелені» сертифікати виступають своєрідним різновидом цінних паперів, які отримали свою ринкову вартість і почали обертатися на спеціальних ринках. Рух сертифікатів на ринку не прив'язаний до руху енергії, на підставі якої вони випускаються. Таким чином, ринок «зелених» сертифікатів почав функціонувати паралельно із ринком електроенергії. Учасники ринку можуть повністю погасити свої зобов'язання шляхом придбання «зелених» сертифікатів, не прив'язаних до потужностей, або купити їх у кількості, що покриває їхнє недовиконання. Вагомим стимулом до покупки цих сертифікатів є необхідність сплати штрафу у разі невиконання зобов'язання щодо виробництва/споживання відновлюваної електроенергії, сума якого значно перевищує вартість «зеленого» сертифікату. Так, наприклад, у Швеції штраф фіксується на рівні 150 % від середньорічної ціни «зеленого» сертифіката [116, с. 1018]. Кошти від їхнього продажу ідуть на потреби відновлюваної енергетики (підтримку наукових розробок, модернізацію обладнання, виплату грантів, субсидій тощо).

Окрім примусового зобов'язання щодо отримання «зелених» сертифікатів, уряди намагаються заохочувати учасників ринку електроенергії брати на себе добровільні зобов'язання шляхом надання власникам «зелених» сертифікатів фінансових преференцій, наприклад, встановлення пільгового режиму оподаткування. Добровільна система прийняття зобов'язань щодо генерації/споживання відновлюваної електроенергії здебільше розрахована на суб'єктів підприємницької діяльності, що пов'язано з концепцією стійкого розвитку та соціальної відповідальності бізнесу. Компанії, які турбуються про навколишнє середовище, заробляють собі репутацію відповідальних агентів на

території країни, де вони здійснюють свою господарську діяльність, і є більш привабливими для інвесторів. Суб'єкт господарювання, який виготовляє свій товар із використанням електроенергії на основі ВДЕ і отримав відповідний «зелений» сертифікат, має право на розміщення відповідного маркування на упаковці. В умовах сучасної екологічної кризи такі товари стають більш привабливими для свідомих покупців і ціна на них може бути більшою у порівнянні з відповідними товарами, виробленими із використанням традиційної електроенергії. За постійне чи добровільне прийняття на себе зобов'язань таким суб'єктам також можуть надаватися податкові преференції.

Запровадження системи торгівлі «зеленими» сертифікатами на вітчизняних теренах дозволить Україні отримати багато зисків. По-перше, в нашій країні відсутня ефективна система обліку відновлюваної електроенергії, що ускладнює отримання достовірної інформації щодо її частки в загальному енергобалансі. Підтвердженням цьому є різні статистичні дані, що надаються Держстатом та Держенергоефективності. Така ситуація негативно позначається на виконанні Україною національних стратегій і міжнародних зобов'язань щодо обсягів використання відновлюваної енергії. Кожна країна обирає свій механізм стимулювання використання ВДЕ: те, що добре для однієї країни, може бути абсолютно недієво для іншої. Оцінити результативність запровадженого механізму та вчасно відреагувати у разі його неефективності без об'єктивних даних щодо динаміки приросту енергії з ВДЕ просто не можливо.

По-друге, на фоні сучасної економічної кризи спроможність держави до 2030 року викупати усю вироблену відновлювану електроенергію (особливо враховуючи очікуване збільшення її об'ємів) за високими «зеленими» тарифами викликає сумніви. Відсутність жодних стимулів для споживачів щодо придбання відновлюваної електроенергії є суттєвим недоліком існуючого механізму підтримки відновлюваної енергетики. Запровадження системи торгівлі «зеленими» сертифікатами дозволить частково перекласти фінансове навантаження щодо придбання електроенергії на основі ВДЕ на

приватний сектор. Так, вбачається доцільним встановити обов'язкові квоти щодо споживання «зеленої» електроенергії для важких галузей промисловості, які є основними джерелами емісії шкідливих сполук у довкілля.

Встановлення квот є як ніколи актуальним в умовах конкурентного ринку електроенергії, який має розпочати свою роботу у 2019 році. З їхньою допомогою можливість продажу електроенергії за двосторонніми договорами безпосередньо споживачам буде не просто формальністю, а реальною угодою.

До того ж необхідно стимулювати учасників ринку електроенергії добровільно придбавати «зелені» сертифікати. Таке стимулювання може здійснюватися шляхом надання господарюючим суб'єктам, які використовують під час своєї діяльності відновлювану енергію, податкових пільг, наприклад, зниження ставки податку на прибуток.

Незважаючи на можливість отримання багатьох зисків від запровадження системи квотування в Україні, слід акцентувати увагу на тому, що її імплементації має передувати певний перехідний етап. Останнє пояснюється тим, що миттєвий перехід від системи «зелених» тарифів до системи квотування спричинить багато ризиків для виробників відновлюваної електроенергії, які вже отримали «зелений» тариф, а також для інвесторів, які зробили свої капіталовкладення у проекти з ВДЕ, сподіваючись на фінансові винагороди у вигляді «зеленого» тарифу. У цьому контексті вбачається необхідним передбачити можливість для вищезазначених категорій осіб реалізовувати 50 % згенерованої відновлюваної електроенергії до 2030 року за «зеленим» тарифом, у той час як інші 50 % мають бути реалізовані у рамках системи квотування.

Підсумовуючи аналіз фінансово-господарських стимулів у галузі відновлюваної енергетики, можна зробити висновок, що в Україні вони реалізуються за допомогою: тарифної, фіскальної політики та прямого фінансування. При цьому видається перспективним розширення кола фінансово-господарських стимулів шляхом запровадження системи квотування на базі «зелених» сертифікатів.

Попри виключну важливість фінансово-господарських засобів спонукання до використання ВДЕ, значення організаційно-правових при цьому не применшується. Можна, беззаперечно, погодитися з Н. Ю. Няньчук, яка вважає, що у зв'язку з недостатністю державного фінансування на сучасному етапі держава не виступає у якості головного джерела фінансових ресурсів для розвитку інноваційної діяльності; роль держави полягає у створенні умов для розвитку відповідних схем та інституцій з більшим застосуванням методів непрямой фінансової підтримки [151, с. 9].

Загалом результативність фінансово-господарських стимулів без запровадження ефективних організаційно-правових стимулів викликає сумніви, що підтверджується ситуацією, яка склалася у галузі відновлюваної енергетики в Україні. Як вже зазначалося у попередньому розділі, запровадження одних з найвищих ставок «зеленого» тарифу в Європі не спровокувало інвестиційної привабливості проектів з відновлюваної електроенергетики і їхня кількість тривалий час не могла зрушити з нульової відмітки. Останнє багато в чому пояснюється тим, що позитивний ефект цього засобу державної підтримки виробників відновлюваної електроенергії до 2016 року стримувався паралельним існуванням такого адміністративного бар'єру, як вимога місцевої складової для об'єктів електроенергетики, які виробляють енергію на основі ВДЕ та мають намір отримати «зелений» тариф.

Як зазначив О. Л. Волошин, застосування місцевої складової значно обмежує перелік обладнання, яке використовують інвестори для виробництва електроенергії з ВДЕ, що, у свою чергу, може призвести до зниження інвестиційної привабливості сфери відновлюваної енергетики України та поставить під питання досягнення Україною цілі щодо виробництва 11 % енергії з ВДЕ у кінцевому споживанні у 2020 році [152, с. 108]. Згодом було скасовано вимогу щодо місцевої складової як такої, що суперечить вимогам міжнародних договорів, ратифікованих Україною.

Отже, необхідність запровадження ефективних організаційно-правових інструментів стимулювання використання ВДЕ є беззаперечною. У

попередньому розділі роботи вже наголошувалося на необхідності удосконалення механізму видачі технічних умов та відведення земельних ділянок для об'єктів відновлюваної енергетики. Також було акцентовано увагу на тому, що використання деяких митних пільг унеможлиблюється відсутністю переліку обладнання українського походження, призначеного для потреб галузі відновлюваної енергетики.

Далі виникають питання до наявного порядку оформлення «зелених» тарифів, який вбачається досить забюрократизованим: отриманню «зеленого» тарифу передують реєстрація юридичної особи, оформлення земельної ділянки, отримання технічних умов, реєстрація декларації про початок підготовчих робіт, декларації про початок будівельних робіт, декларації про готовність об'єкта до експлуатації, отримання ліцензії на виробництво електроенергії. З метою стимулювання використання ВДЕ, Уряду слід оптимізувати процедуру отримання «зеленого» тарифу. Оптимізація може полягати у можливості отримання усієї дозвільної документації за процедурою «єдиного вікна», яка є ефективним інструментом спрощення процедури оформлення пакета необхідних документів. Позитивний досвід використання цієї процедури вже відомий в нашій країні. Так, наприклад, в рамках «єдиного вікна» формується звітність до Пенсійного фонду України, Держстату, Державної фіскальної служби України.

Варто зазначити, що привабливість підприємництва у будь-якій галузі господарства схильна до впливу не тільки адміністративних бар'єрів, але і політичних факторів. Як зазначає В. В. Поєдинок, однією з найважливіших складових привабливого інвестиційного клімату є стабільність і передбачуваність правового режиму інвестиційної діяльності. Це впливає з таких особливостей інвестиційної діяльності, як переважно довгостроковий її характер, розрив у часі між моментом здійснення капіталовкладень та реалізацією їхніх продуктивних властивостей [153, с. 79]. Тим часом політична ситуація, яка склалася у нашій країні, призводить до непослідовного прийняття нормативно-правових актів у галузі відновлюваної енергетики,

їхньої неузгодженості між собою, частоті зміни правил «ігри» для власників генеруючих потужностей на основі ВДЕ, невиконання державними органами, покладених на них обов'язків, зокрема несвоєчасного перегляду ставок «зеленого» тарифу тощо. Зазначені фактори роблять підприємницьку діяльність з виробництва відновлюваної енергії ризиковою і непрогнозованою, що відштовхує як національних, так і зарубіжних інвесторів. Тож забезпечення узгодженості та стабільності законодавства у галузі відновлюваної енергетики є важливим напрямком її організаційно-правового забезпечення.

Крім того, відсутність сучасних інститутів інфраструктури у секторі відновлюваної енергетики також чинить негативний вплив на збільшення обсягів використання ВДЕ. Інфраструктурне забезпечення у досліджуваній галузі, в першу чергу, полягає у наявності науково-дослідних центрів, що здійснюють дослідження загальнодержавного і світового значення та забезпечують інноваційний розвиток сектора відновлюваної енергетики. Також подальший розвиток цієї галузі господарства багато в чому залежить від її кадрового забезпечення, що обумовлює необхідність розгалуженої системи навчальних закладів, які здійснюють підготовку спеціалістів у сфері відновлюваної енергетики. Належне функціонування зазначених інституцій потребує відповідної матеріально-технічної бази. Для того щоб кадровий потенціал у галузі відновлюваної енергетики був ефективно задіяним, вчені, викладачі мають бути забезпечені гідною заробітної платою, для них мають бути передбачені програми стажування за кордоном за державний рахунок тощо.

Важливим елементом інфраструктурного забезпечення будь-якої галузі господарства закордон є бізнес-інкубатори, в Україні на даному етапі вони ще не набули поширення. Докладніше бізнес-інкубатори будуть розглянуті у наступному підрозділі роботи.

Поряд із фінансово-господарськими та організаційно-правовими інструментами, вагоме місце у механізмі господарсько-правового стимулювання використання ВДЕ посідають інформаційно-психологічні

інструменти. У науковій літературі інформаційно-психологічний вплив визначається як вплив словом, інформацією – має на меті формування певних ідей, поглядів, уявлень, переконань, одночасно викликаючи в людей позитивні чи негативні емоції [154, с. 142].

Важливість інформаційно-психологічних інструментів пояснюється тим, що залучення нових підприємців у галузь відновлюваної енергетики багато в чому залежить від ступеня їхньої довіри до ВДЕ. В Україні панують досить скептичні настрої щодо «відновлюваного» майбутнього вітчизняної енергетики, що пояснюється низьким рівнем довіри населення до переваг ВДЕ, а також щодо механізмів державної підтримки проєктів у цій галузі. У зв'язку із цим серед цілей державної політики у досліджуваному секторі енергетики важливе місце має бути відведено підвищенню поінформованості населення щодо доцільності відмови від традиційних джерел енергії на користь ВДЕ як для задоволення особистих потреб, так і для загального процвітання країни. З цією метою органи державної влади мають ініціювати проведення спеціальних семінарів, лекцій у навчальних закладах, підтримувати випуск необхідної літератури, активно залучати засоби масової інформації, сприяти проведенню екскурсій на об'єктах відновлюваної енергетики тощо. Популяризація ВДЕ серед населення має позитивний вплив як на виробників відновлюваної енергії, так і на її споживачів. Останнє є надзвичайно важливим, враховуючи відсутність інтересу серед споживчої аудиторії щодо придбання енергії за «зеленим» тарифом.

До складу інформаційно-психологічних засобів спонукання також входять моральні стимули. Інтерес суб'єктів до здійснення тієї чи іншої діяльності багато в чому формується під впливом соціально-економічних умов життя суспільства, його культурно-правових традицій. Правосвідомість відіграє роль найважливішого критерію у формуванні приватного інтересу, оскільки забезпечує сприйняття суб'єктом правової реальності, її ціннісну оцінку та регуляцію поведінки у відповідності до отриманих знань і сформованих уявлень [155, с. 7]. Моральні стимули ґрунтуються на потребах

суб'єктів господарювання у суспільному визнанні. У господарській діяльності моральні стимули виступають своєрідними сигналами, які свідчать про те, в якій мірі діяльність того чи іншого підприємства відповідає інтересам держави. Застосування моральних стимулів у галузі відновлюваної енергетики передбачає створення такої атмосфери, такої громадської думки та морально-психологічного клімату, при яких у суспільстві добре усвідомлюють крайню важливість ВДЕ і, як наслідок, з повагою та подякою ставляться до виробників відновлюваної енергії. Моральні стимули можуть проявлятися у запровадженні для активних виробників та споживачів енергії з ВДЕ державних нагород, почесних відзнак.

Вищерозглянуті стимули до використання ВДЕ є засобами позитивного стимулювання, оскільки спрямовані на створення сприятливого середовища для виробників і споживачів відновлюваної енергії. У зв'язку із чим можна зробити проміжний висновок, що механізм позитивного господарсько-правового стимулювання використання ВДЕ являє собою сукупність фінансово-господарських, організаційно-правових та інформаційно-психологічних засобів спонукання до використання ВДЕ .

Втім досягти бажаної ефективності від механізму господарсько-правового стимулювання, що ґрунтується лише на позитивних засобах спонукання, не вбачається можливим. Будь-яке позитивне стимулювання потребує негативного підкріплення. Негативні стимули заохочують суб'єктів господарської діяльності діяти правомірно, щоб уникнути несприятливих наслідків у разі недотримання вимог законодавства.

У галузі відновлюваної енергетики вже передбачені негативні стимули. Відтак, згідно із ст. 24 Закону України «Про електроенергетику», у разі порушення енергопостачальником, який здійснює постачання електричної енергії на закріпленій території, умов і правил здійснення ліцензованої діяльності з постачання електричної енергії та інших обов'язків, передбачених цим Законом, НКРЕКП застосовує до такого енергопостачальника такі санкції:

застереження, штраф, призначення тимчасового керуючого (адміністрації), зупинення дії ліцензії на здійснення господарської діяльності з постачання електричної енергії на відповідній території, анулювання ліцензії на здійснення господарської діяльності з постачання електричної енергії на відповідній території [107].

З огляду на низькі обсяги використання ВДЕ в Україні та загальну ризикованість проектів з відновлюваної енергетики, розширення та посилення санкцій за порушення законодавства у досліджуваному секторі енергетики є передчасним. Попри визнання безумовної необхідності негативного стимулювання, на даному етапі у механізмі господарсько-правового стимулювання використання ВДЕ основне місце мають посісти позитивні засоби спонукання.

З метою ефективного та активного використання усього спектра можливих позитивних засобів заохочення використання ВДЕ доцільно ст. 9 Закону України «Про альтернативні джерела енергії» викласти у наступній редакції: «господарсько-правове стимулювання виробництва та споживання енергії, виробленої з ВДЕ, здійснюється відповідно до законодавства шляхом: застосування фінансово-господарських, організаційно-правових, інформаційно-психологічних важелів і стимулів, передбачених законодавством про енергозбереження та охорону довкілля, з метою розширення використання ВДЕ».

Перейдемо до суб'єктів господарсько-правового стимулювання використання ВДЕ. Ними виступають суб'єкти, які здійснюють господарсько-правове стимулювання, та суб'єкти, яким воно адресовано. Враховуючи той факт, що господарсько-правове стимулювання розглядається як складова механізму державного регулювання галуззю відновлюваної енергетики, можна дійти логічного висновку, що воно здійснюється органами державної влади. Втім останні є неєдиними суб'єктами здійснення господарсько-правового стимулювання використання ВДЕ. Вже зазначалося, що вагоме місце у його

реалізації посідають урядові і неурядові профільні організації та фінансові установи.

Що стосується адресатів господарсько-правового стимулювання використання ВДЕ, то ними виступають виробники відновлюваної енергії та її споживачі. Сьогодні стимулюванню споживання відновлюваної енергії приділяється недостатньо уваги, що є суттєвим прорахунком державної політики у галузі відновлюваної енергетики, оскільки нарощування обсягів виробництва будь-якої продукції, і відновлюваної енергії зокрема, має супроводжуватися збільшенням попиту на неї.

Залишилося розглянути останній елемент господарсько-правового стимулювання використання ВДЕ – об'єкт. Об'єктом господарсько-правового стимулювання, як і будь-яких правовідносин, є матеріальні і нематеріальні блага, з приводу яких суб'єкти вступають у правовідносини, здійснюють свої суб'єктивні права і юридичні обов'язки [23, с. 407]. У випадку господарсько-правового стимулювання використання ВДЕ такими благами виступають сприятливі умови для виробництва та споживання відновлюваної енергії, саме на їх забезпечення і направлені відповідні господарсько-правові засоби спонукання.

Підсумовуючи вищезазначений аналіз ознак, інструментів, суб'єктів та об'єкта господарсько-правового стимулювання використання ВДЕ, видається можливим його визначення як процесу цілеспрямованого впливу органів державної влади, органів місцевого самоврядування, профільних організацій, фінансових установ на господарюючих і негосподарюючих суб'єктів з метою активізації виробництва та споживання енергії, виробленої на основі ВДЕ, шляхом закладення в господарському законодавстві як позитивних, так і негативних засобів спонукання.

Крім того, комплексний характер господарсько-правового стимулювання використання ВДЕ дає можливість виділити декілька етапів у процесі його здійснення, кожному з яких притаманні відповідні важелі та стимули:

1) підготовчий етап, що включає в себе залучення нових виробників/споживачів енергії на основі ВДЕ, а також стимулювання наявних виробників/споживачів збільшувати обсяги генерації/споживання енергії на основі ВДЕ шляхом використання інформаційно-психологічних стимулів;

2) другий етап, пов'язаний зі сприянням у зведенні об'єктів ВДЕ шляхом використання усього спектра організаційно-правових стимулів та таких фінансово-господарських стимулів, як пряме державне фінансування та податкові пільги;

3) третій етап, що характеризується наданням підтримки власникам об'єктів ВДЕ у реалізації виробленої енергії шляхом використання «зелених» тарифів, а у перспективі – системи квотування і пов'язаної з нею системи «зелених» сертифікатів.

Виділення зазначених етапів дозволяє визначити послідовність державної політики щодо господарсько-правового стимулювання використання ВДЕ, а також впорядковує процес застосування відповідних важелів та стимулів до використання ВДЕ. З метою ефективнішого здійснення господарсько-правового стимулювання використання ВДЕ вбачається доцільною розробка і прийняття підзаконних нормативно-правових актів, які будуть регламентувати окремі етапи здійснення господарсько-правового стимулювання використання ВДЕ.

2.2. Суб'єкти реалізації господарсько-правового стимулювання використання ВДЕ в Україні та їх повноваження

Ключовим елементом механізму господарсько-правового стимулювання використання ВДЕ є суб'єкти його реалізації. Саме від якості виконання ними обов'язків, від їхньої здатності швидко реагувати на ринкові перетворення залежить ефективність запроваджених важелів та стимулів. Зважуючи на це, необхідність дослідження системи відповідних суб'єктів не піддається сумнівам.

Ще раз підкреслимо те, що господарсько-правове стимулювання використання ВДЕ стало важливою складовою державної політики у галузі відновлюваної енергетики. Як справедливо зауважив канадський професор Пал Леслі, політика стає державною не завдяки її впливу на суспільство, а завдяки своєму походженню. Автор називає державною ту політку, яка бере свій початок в уряді або державних органах [156, с. 36].

З огляду на вищезазначене, можна зробити висновок, що ключовими суб'єктами реалізації господарсько-правового стимулювання використання ВДЕ є органи публічної (державної) влади. Одразу ж варто зауважити, що на даному етапі в Україні відсутній спеціальний державний орган, повноваження якого зводилися би лише до регулювання сектора відновлюваної енергетики. У зв'язку із цим, враховуючи, що галузь відновлюваної енергетики є підгалуззю енергетичної галузі, дослідимо систему державних органів регулювання і управління останньої і проаналізуємо їхній внесок у заохочення використання ВДЕ.

Розпочнемо аналіз компетентних державних органів у галузі відновлюваної енергетики з єдиного органу законодавчої влади в Україні – Верховної Ради України [157]. Згідно із Законом України «Про альтернативні джерела енергії» Верховна Рада України визначає основні напрями державної політики у сфері альтернативних джерел енергії та здійснює законодавче регулювання відносин у ній. У структурі Верховної Ради України працює Комітет з питань паливно-енергетичного комплексу, ядерної політики та ядерної безпеки, компетенція якого поширюється на НПДЕ. Комітет розробляє, допрацьовує, здійснює попередній розгляд та готує висновки і пропозиції щодо законопроектів у галузі енергетики.

Шляхом прийняття нормативно-правових актів з питань ВДЕ, зокрема законів України «Про енергозбереження», «Про альтернативні джерела енергії», «Про альтернативні види палива», «Про електроенергетику», «Про комбіноване виробництво теплової та електричної енергії (когенерацію) та використання скидного енергопотенціалу», «Про внесення змін до деяких

законів України щодо сприяння виробництву та використанню біологічних видів палива», «Про газ (метан) вугільних родовищ», «Про внесення змін до деяких законів України щодо встановлення «зеленого» тарифу», український парламент створив правове поле для виробників енергії на основі ВДЕ, визначив основні засади, принципи та цілі державної політики у галузі відновлюваної енергетики.

Наступними суб'єктами господарсько-правового стимулювання використання ВДЕ є органи виконавчої влади. Як зазначає В. Б. Авер'янов, особливість виконавчої влади серед гілок державної влади полягає в тому, що саме у процесі її реалізації відбувається реальне втілення в життя законів та інших нормативних актів держави, практичне застосування важелів державного регулювання і управління важливими процесами суспільного розвитку [158, с. 5]. Відтак, згідно із Законом України «Про альтернативні джерела енергії», державне регулювання у сфері альтернативних джерел енергії здійснює Кабінет Міністрів України чи за його дорученням спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади у відповідній сфері шляхом розроблення, затвердження та запровадження норм, правил і стандартів виробництва, передачі, транспортування, постачання, зберігання і споживання енергії, виробленої з альтернативних джерел; нагляду та контролю за безпечним виконанням робіт на об'єктах альтернативної енергетики незалежно від їх форми власності, безпечною експлуатацією енергогенеруючого обладнання та за режимами передачі і споживання енергії; нагляду та контролю за додержанням вимог технічної експлуатації на об'єктах альтернативної енергетики незалежно від їх форми власності, технічної експлуатації енергетичного обладнання об'єктів, підключених до об'єднаної енергетичної системи України; встановлення тарифів на електричну енергію, вироблену на об'єктах альтернативної енергетики, а також на теплову енергію, видобуту з альтернативних джерел; всебічного заохочення і підтримки науково-дослідницьких, дослідно-конструкторських робіт, діяльності

винахідників і раціоналізаторів, спрямованих на розвиток виробництва та використання альтернативних джерел енергії [27].

З метою реалізації державної політики у галузі відновлюваної енергетики Урядом було прийнято низку актів вторинного законодавства, зокрема Постанови «Про порядок видачі свідоцтва про належність палива до альтернативного», «Про затвердження Порядку встановлення, перегляду та припинення дії «зеленого» тарифу для суб'єктів господарської діяльності», «Про затвердження Порядку визначення питомої ваги сировини, матеріалів, основних засобів, робіт та послуг українського походження у вартості будівництва об'єктів електроенергетики, що виробляють електричну енергію з використання альтернативних джерел енергії» та інші.

Важливим внеском Кабінету Міністрів України у стимулювання використання ВДЕ стали розробка і затвердження планів заходів з імплементації Директив 2001/77/ЄС; 2003/30/ЄС; 2009/28/ЄС. Імплементація зазначених директив не тільки сприяє удосконаленню вітчизняного механізму регулювання галузі відновлюваної енергетики, але і наближає енергетичну політику нашої країни до європейських стандартів.

У діяльності Уряду у сфері відновлюваної енергетики також варто відзначити схвалення Національного плану дій з відновлюваної енергетики до 2020 року, а також схвалення Енергетичної стратегії України на період до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність», в яких одним із пріоритетних напрямків розвитку енергетичної галузі України визнається використання ВДЕ.

Серед центральних органів виконавчої влади у галузі енергетики слід відзначити Держенергоефективності. Держенергоефективності є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Віце-прем'єр-міністра України – Міністра регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства і який реалізує державну політику у сфері ефективного використання паливно-енергетичних ресурсів, енергозбереження, ВДЕ та альтернативних видів

палива [159]. До складу організаційної структури Держенергоефективності входять Департамент відновлюваних джерел енергії та альтернативних видів палива, Управління інвестиційної діяльності у відновлюваній енергетиці, а також Управління заміщення традиційних видів палива.

Держенергоефективності здійснює найширший спектр функцій серед центральних органів виконавчої влади у галузі відновлюваної енергетики, а саме: сприяє збільшенню частки ВДЕ та альтернативних видів палива в енергетичному балансі України; розробляє, погоджує та здійснює контроль за виконанням державних цільових програм; реалізує державно-приватне партнерство та забезпечує розроблення державних норм, правил, технічних регламентів у цій сфері; здійснює моніторинг за ефективним використанням ВДЕ; бере участь у межах своїх повноважень у налагодженні співробітництва з ЄС; провадить інформаційну діяльність з популяризації економічних, екологічних і соціальних переваг ефективного використання ВДЕ та альтернативних видів палива; бере участь в організації навчання та готує пропозиції щодо вдосконалення системи підготовки та перепідготовки фахівців у цій сфері; забезпечує в межах повноважень, передбачених законом, створення фондів державної підтримки заходів у сфері ВДЕ та альтернативних видів палива [160].

Саме Держенергоефективності було ініціатором приєднання нашої країни до Статуту IRENA. Держенергоефективності є партнером проекту USAID «Муніципальна енергетична реформа в Україні». У рамках Держенергоефективності проводяться тренінги, семінари, конференції, круглі столи, форуми з питань ВДЕ.

Серед центральних органів виконавчої влади у галузі відновлюваної енергетики окремими повноваженнями наділено Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України (далі – Мінрегіон). Повноваження Мінрегіону у секторі відновлюваної енергетики полягає у здійсненні контролю за ефективністю використання ВДЕ та альтернативних видів палива, а також у поданні Кабінету Міністрів України

пропозицій щодо збільшення їхньої частки в енергетичному балансі України [160]. Також Міністр регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України координує роботу Держенергоефективності.

Тим часом Міністерство енергетики та вугільної промисловості України (далі – Міненерговугілля), яке є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади у формуванні та забезпеченні реалізації державної політики в паливно-енергетичному комплексі [161], здійснює досить опосередкований внесок у регулювання використання ВДЕ. Повний перелік повноважень Міненерговугілля надається в однойменному Положенні і нараховує 72 пункти. Враховуючи це, важко уявити, що тільки в одному з них згадуються ВДЕ і то досить поверхнево: «Міненерговугілля здійснює моніторинг ринку газу, нафти, нетрадиційних джерел та видів енергетичної сировини і продуктів їх переробки» [161].

Про недостатність уваги з боку Міненерговугілля щодо використання ВДЕ свідчить не тільки перелік його повноважень, але і структура його апарату, а саме відсутність поряд із департаментами ядерної енергетики та атомно-промислового комплексу, нафтогазового комплексу, вугільно-промислового комплексу та електроенергетичного комплексу департаменту з питань ВДЕ. На фоні усвідомлення необхідності і важливості переходу країни на ВДЕ така пасивна участь центрального органу виконавчої влади у галузі енергетики стосовно стимулювання їхнього використання видається неприпустимою. Зазначена ситуація свідчить про застарілість поглядів на майбутнє енергетичної галузі і несприйнятті інноваційного шляху її розвитку, де провідне місце належатиме ВДЕ, а не вуглеводній сировині.

Як свідчить світова практика, тільки за умови злагодженої роботи органів виконавчої влади вони можуть якісно виконувати свої функції і ефективно реалізовувати державну політику. Останнє обумовлює необхідність забезпечення єдності інститутів виконавчої влади у поєднанні з чітким розмежуванням їхньої компетенції. У цьому контексті

Держенергоефективності має посилювати свою співпрацю не лише з Міненерговугілля, але і з Міністерством екології та природних ресурсів України (далі – Мінприроди). Мінприроди здійснює опосередковане стимулювання використання ВДЕ через призму охорони навколишнього середовища. Загальні засади діяльності Мінприроди розділяють ідеї щодо необхідності переведення енергетичної галузі країни на використання ВДЕ.

З огляду на тісний взаємозв'язок охорони довкілля і ВДЕ вбачається необхідним сприяння діалогу між Держенергоефективності, Міненерговугілля та Мінприроди щодо стимулювання використання ВДЕ. На основі раніше зроблених у роботі рекомендацій щодо збільшення екологічного податку доцільним вбачається можливість участі Держенергоефективності та Міненерговугілля у розробці нормативів допустимих рівнів шкідливого впливу фізичних та біологічних факторів на стан навколишнього природного середовища, що наразі є виключною компетенцією Мінприроди.

Крім того, нагальною є потреба розширення функцій Міненерговугілля і Мінприроди у сфері відновлюваної енергетики шляхом внесення відповідних змін у їхні Положення, а також створення у структурі апарату Міненерговугілля спеціалізованого департаменту з питань відновлюваної енергетики. Запропоновані зміни дозволять перетворити Міненерговугілля на державний орган, що відповідає сучасним тенденціям розвитку і викликам світового енергетичного сектора. Також для ефективнішого заохочення використання ВДЕ цікавим видається проведення вищезгаданими органами виконавчої влади спільних зустрічей, круглих столів, конференцій тощо.

Особливе й одне з найважливіших місць у системі органів державної влади в енергетичному секторі відведено НКРЕКП. НКРЕКП є постійно діючим незалежним державним колегіальним органом, метою діяльності якого є державне регулювання, моніторинг та контроль за діяльністю суб'єктів господарювання у сферах енергетики та комунальних послуг. НКРЕКП здійснює ліцензування діяльності у сферах енергетики та комунальних послуг [162]. Повноваження НКРЕКП у галузі відновлюваної енергетики направлені

на досягнення балансу інтересів споживачів, суб'єктів господарювання, що провадять діяльність у сферах енергетики та комунальних послуг, і держави, забезпечення енергетичної безпеки, європейської інтеграції ринків електричної енергії. У структурі НКРЕКП працює відділ альтернативної та відновлювальної електроенергетики [163]. Саме на цей орган покладається обов'язок щодо встановлення та перегляду розміру «зелених» тарифів.

Суттєвим недоліком сучасної системи державних органів у галузі відновлюваної енергетики видається пасивна участь місцевих адміністрацій. На сьогодні повноваження місцевих адміністрацій у багатьох галузях господарства країни, у тому числі у галузі відновлюваної енергетики, досить обмежені і зводяться лише до виконання Конституції, законів України, актів Президента України, Кабінету Міністрів України, інших органів виконавчої влади вищого рівня [164]. Ця ланка системи виконавчих органів позбавлена самостійності у досліджуваний сфері, що стримує розвиток відновлюваної енергетики на теренах України. Враховуючи те, що потенціал ВДЕ різниться по всій території країни, для ефективного стимулювання їх використання місцеві органи виконавчої влади мають бути наділені достатнім обсягом владних повноважень та достатнім рівнем фінансування, які би надали їм реальну можливість успішно реалізовувати цілі та завдання щодо стимулювання використання ВДЕ. Часткова самостійність місцевих адміністрацій дозволила би їм обирати перспективні ВДЕ та засоби їх підтримки саме для їхньої адміністративно-територіальної одиниці.

На доцільності активного залучення органів місцевої влади до стимулювання використання ВДЕ наголошується і в Директиві 2009/28/ЄС, так згідно із п. 23 держави-члени могли б заохочувати місцеві та регіональні органи влади встановлювати цілі, які б перевищували національні цілі, та залучати місцеві та регіональні органи влади до розробки національних планів дії у сфері відновлюваної енергії та підвищення поінформованості щодо переваг, які надає енергія, видобута з ВДЕ [61, с. 43].

Поряд із органами публічної влади вагоме значення у господарсько-правовому стимулюванні використання ВДЕ в Україні має діяльність недержавних суб'єктів. Незважаючи на їхню значно вужчу компетенцію поряд із державними суб'єктами, вони виконують низку важливих функцій, покликаних забезпечити привабливість і доступність участі підприємців у проектах з відновлюваної енергетики.

Як зазначає А. Сіленко, у громадян демократичного суспільства інтереси численні, різноманітні та диференційовані, а як засвідчує практика, сил і засобів навіть економічно розвиненої держави недостатньо для задоволення потреб і інтересів своїх громадян. Тому логічно, що частину цих функцій перебрало на себе громадянське суспільство, зокрема структури приватного бізнесу і некомерційні громадські організації [165, с. 56-57].

Уряд зацікавлений у функціонуванні недержавних суб'єктів, оскільки завдяки ним з його інституцій знімається частина обов'язків. Спектр функцій неурядових суб'єктів у галузі відновлюваної енергетики досить різноманітний: починаючи з накопичення, обробки та поширення спеціалізованої інформації, закінчуючи адресним фінансуванням суб'єктів господарювання. Як і органи публічної влади, недержавні суб'єкти здійснюють орієнтаційний вплив на існуючих і потенційних суб'єктів господарювання у галузі відновлюваної енергетики, їхню фінансову підтримку, спрямовуючи їх за курсом, найбільш пріоритетним для суспільства.

Недержавними суб'єктами реалізації господарсько-правового стимулювання використання ВДЕ в Україні видаються комерційні вітчизняні та міжнародні банки, а також неурядові організації.

Що стосується вітчизняних комерційних банків, то сьогодні в українському банківському секторі працює декілька фінансових установ, які активно кредитують зелені проекти, створюючи спеціалізовані структурні підрозділи та навіть здійснюючи ребрендинг цілого банку. Ліквідність сектора дозволяє із мінімальними ризиками кредитувати невеликі і середні проекти із використання ВДЕ. Конкурентні переваги таким банкам надають

2 характерні риси: по-перше, спеціалізовані департаменти добре розуміють ринок, гарно орієнтуються у законодавстві, яке динамічно трансформується, по-друге, ці банки перетворюються від «грузкої» фінансової машини на мобільні установи, які швидко аналізують пропозиції й так само швидко приймають рішення. Звичайно, ідеальних ситуацій не буває, – так само і з кредитуванням в українських банківських установах. Головною проблемою є ліміти Національного банку України на розмір кредитного ризику для одного контрагента. Це призводить до того, що банки стають партнерами лише малих та середніх проектів [146]. В Україні активну підтримку виробників відновлюваної енергії здійснюють Ощадбанк, Укргазбанк та Укрексімбанк.

У свою чергу, серед міжнародних комерційних банків доцільно відзначити роботу ЄБРР та Європейського інвестиційного банку (ЄІБ). ЄБРР є міжнародною фінансовою установою, яка фінансує проекти в 29 країнах від Центральної Європи до Центральної Азії і є найбільшим одноосібним інвестором в регіоні. Основними формами прямого фінансування, які можуть надаватися ЄБРР, є кредити, фінансування шляхом випуску акцій і надання гарантій. ЄБРР підтримує ряд технологій, які пов'язані із збором і очищенням стічних вод, управлінням твердими відходами, централізованим теплопостачанням, розподілом природного газу, міським громадським транспортом, біопаливом, біогазом, геотермальною, гідроелектричною, сонячною енергією, енергією з твердої біомаси, енергією з відходів, енергією вітру.

ЄІБ є фінансовою установою ЄС. Його акціонерами є 27 держав-членів ЄС. За останні 5 років банк інвестував в Україну понад 5 мільярдів євро. Діяльність ЄІБ в рамках Східного партнерства здійснюється в тісній співпраці з ЄБРР та Європейською комісією. Інвестиції в Україну будуть здійснюватися через інструмент фінансування проектів в рамках Східного партнерства (Eastern Partners Facility). Основними напрямками інвестування ЄІБ є енергоефективність (наприклад, централізоване теплопостачання,

модернізація енергетичних компаній), ВДЕ, водопостачання та збір і очищення стічних вод, збір і переробка твердих відходів, об'єкти захисту від забруднення промисловими відходами, міський громадський транспорт [166].

Найбільш впливовою неурядовою організацією у галузі відновлюваної енергетики видається неприбуткова Асоціація «Українська асоціація відновлюваної енергетики» (далі – УАВЕ). Стратегічний розвиток УАВЕ підпорядкований глобальній меті її створення – формуванню консолідованої позиції усіх учасників сектора відновлюваної енергетики для забезпечення найбільш сприятливих умов ведення бізнесу у сфері виробництва електроенергії з ВДЕ, підтримки реалізації стратегії розвитку відновлюваної енергетики в Україні та досягнення енергетичної незалежності країни.

Серед своїх цілей і завдань УАВЕ називає забезпечення підтримки реалізації державної політики стимулювання відновлюваної енергетики як на національному, так і на регіональних рівнях; участь у розробках проєктів законодавчих актів, стратегічних документів розвитку, рамкових програм, норм і стандартів, що визначають розвиток сфери відновлюваної енергетики; консолідація ресурсів учасників УАВЕ для захисту і просування їх інтересів на рівні Верховної Ради України, органів державної влади, регулятора, місцевих органів влади та ін., підготовка інформаційних продуктів і супровід захисту інтересів у разі дій учасників УАВЕ від власного імені; формування якісної й авторитетної позиції УАВЕ в публічному (також в кулуарному) інформаційному полі в питаннях, що стосуються розвитку сфери відновлюваної енергетики в Україні; популяризація та забезпечення позитивної громадської думки в частині розвитку сфери відновлюваної енергетики; супровід реалізації стратегічної державної мети в рамках зобов'язань України перед ЕС в частині забезпечення розвитку сфери відновлюваної енергетики; створення майданчика для знаходження та вироблення спільної позиції учасниками УАВЕ в частині ключових питань розвитку сфери відновлюваної енергетики. Залучення інших учасників сфери відновлюваної енергетики до цієї площадки; сприяти обміну інформацією,

технологічними рішеннями, пропозиціями в частині реалізації нових напрямків, можливостями залучення інвестицій між учасниками УАВЕ; формування бази даних про поточний стан, а також тенденцій розвитку різних сегментів сфери відновлюваної енергетики; налагодження з метою забезпечення авторитету УАВЕ співробітництва з європейськими та іншими міжнародними профільними асоціаціями та організаціями [167].

До складу УАВЕ входить група компаній «Rangy Development», ТОВ «UDP Renewable», «ЛНК», ТОВ «Рокитнянський цукровий завод», ТОВ ТК «Вітряні парки України» та ТОВ «Токмак Солар Енерджі».

Група компаній «Rangy Development» була створена у 2009 році з метою інвестування та розвитку проектів з відновлюваної енергетики у Східній Європі та країнах СНД. В даний час компанія працює в Україні, Вірменії та Казахстані, розробляючи проекти, що переважно зосереджені на використанні сонячної енергії. Але «Rangy Development» паралельно досліджує такі джерела відновлюваної енергії, як вітер та біомаса [168].

Діяльність наступного учасника УАВЕ ТОВ «UDP Renewable» полягає у реалізації проектів з ВДЕ «під ключ», що включає юридичну та технічну перевірку земельної ділянки, проектування, розробку технічної документації, отримання «зеленого» тарифу тощо.

Вагомий внесок у розвиток біоенергетики роблять такі учасники УАВЕ, як ТОВ «ЛНК» та ТОВ «Рокитнянський цукровий завод». ТОВ «ЛНК» успішно реалізує екологічні проекти по дегазації полігонів твердих побутових відходів, використовуючи вилучений газ (зварювальний газ) для генерації електричної енергії. «ЛНК» є лідером в області дегазації полігонів твердих побутових відходів. В 2011 році підприємство отримало ліцензію НКРЕКП на виробництво електроенергії та статус виробника «зеленої» енергії. Так само ТОВ «ЛНК» має зареєстрований Патент на корисну модель «Система утилізації свалочного газу з масиву полігонів твердих побутових відходів». Усі проекти «ЛНК» реалізуються за рахунок іноземних інвестицій [169].

ТОВ «Рокитнянський цукровий завод» входить до групи компаній «Сільгосппродукт». «Рокитнянський цукровий завод» побудував Комплекс з виробництва електроенергії із біогазу в смт. Рокитне Київської області, який складається з 4 біореакторів (ферментаторів) загальним об'ємом 14400 м.куб. та 2 когенераційних модулів контейнерного типу JMC 416 GS-B.L компанії «GE Jenbacher» [170]. Навіть перша черга даного комплексу є найпотужнішою біогазовою установкою в Україні та однією з найпотужніших у країнах СНД і Східної Європи. Виробленої електроенергії першої черги буде достатньо для забезпечення потреб близько 800 приватних будинків [171].

Якщо ТОВ «Рокитнянський цукровий завод» підтримує біоенергетику, то ТОВ ТК «Вітряні парки України» сприяє розвитку використання енергії вітру. Це підприємство розробляє, будує і обслуговує вітроустановки, генерує і здійснює поставки електроенергії на всіх етапах – від проектування і монтажу вітростанцій до логістики, запуску і довгострокового сервісу. На сьогодні сумарна потужність зведених товариством ВЕС становить 216 МВт, а 308 ВЕС знаходиться у нього на сервісному обслуговуванні.

У свою чергу основним видом діяльності ТОВ «Токмак Солар Енерджі» є перетворення енергії сонячного випромінювання в електроенергію. Виробництво засноване на передових технологіях і є не тільки високоефективним, але і екологічно чистим. У грудні 2012 року підприємством успішно реалізований і введений в експлуатацію проект сонячної електростанції потужністю 10 МВт в с. Новому Токмацького району Запорізької області. Електростанція розташована на території площею 32 га [172].

Поряд із роботою УАВЕ доцільно відзначити роботу Української вітроенергетичної асоціації (далі – УВЕА) – Всеукраїнської громадської, неприбуткової організації, метою якої є просування вітроенергетичних технологій та захист інтересів вітроенергетичного сектора на національному та міжнародному рівнях. УВЕА об'єднує розробників вітроенергетичних проектів, виробників і постачальників вітроенергетичного обладнання,

енергетичні та будівельні компанії, вчених і дослідників, юристів, громадські організації, споживачів і інших, задіяних у вітроенергетичному секторі – одному з що найбільш швидко розвиваються, секторів світової енергетики. УВЕА співпрацює з різними національними, обласними і місцевими органами влади, сприяє поліпшенню обміну інформацією та досвідом серед всіх учасників енергетичного сектора країни. Асоціація є членом Всесвітньої вітроенергетичної асоціації, Європейської вітроенергетичної асоціації [173].

Цілями УВЕА є розвиток широкомасштабних програм розвитку вітроенергетичного ринку України, сприяння реалізації національної політики та ініціатив, спрямованих на подолання законодавчих та технічних бар'єрів, що перешкоджають розвитку вітроенергетики в Україні, сприяння встановленню єдиних правил, що забезпечують приєднання вітроелектростанцій до електромережі, сприяння трансформації провідних світових вітроенергетичних технологій в Україні, сприяння розвитку сектора малої вітроенергетики в Україні, сприяння залученню інвестицій у вітроенергетичний сектор України, надання об'єктивної інформації про сучасний стан вітроенергетичної промисловості в Україні і у світі, виступати сполучною ланкою для всіх ключових учасників вітроенергетичного ринку, політиків, представників бізнесу, науки та мас-медіа підтримка тісної співпраці зі світовими та європейськими профільними асоціаціями та організаціями [174].

Суттєвий внесок у створення сприятливих умов для розвитку відновлюваної енергетики робить Європейсько-українське енергетичне агентство (далі – ЄУЕА). ЄУЕА – це незалежна неприбуткова організація, відкрита для всіх учасників ринку енергоефективності та відновлюваної енергетики України, які мають на меті конструктивно співпрацювати з компаніями-однодумцями [175]. ЄУЕА надає найактуальнішу інформацію щодо ключових подій в сфері відновлюваної енергетики, привертає увагу європейської та міжнародної спільноти до відновлюваних джерел України – можливостей, проблем та шляхів їх вирішення і тим самим стимулює

ефективні дії задля впровадження конструктивних змін, створює стабільну платформу для бізнесменів, політиків та технічних експертів з України та з закордону, сприяє залученню інвестицій та підтримки проектів на початкових етапах завдяки ефективній координації інтересів всіх зацікавлених сторін, сприяє адаптації міжнародних законодавчих норм та бізнес-практик в Україні через засоби масової інформації, формальні та неформальні заходи для представників бізнесу та розвиток відносин з урядом [176].

Крім зазначених організацій, відмітимо діяльність Біоенергетичної асоціації України (далі – БАУ), яка була заснована 8 квітня 2013 року. Метою даної організації є створення спільної платформи для співпраці на ринку біоенергетики України з метою забезпечення найбільш сприятливих умов ведення бізнесу і прискореного та сталого розвитку біоенергетики як галузі. БАУ об'єднує 20 провідних компаній та 20 визнаних експертів, що працюють в галузі біоенергетики. Своїми пріоритетними завданнями вона називає вплив на законодавчу діяльність в галузі енергетики України з метою зміцнення позицій і прискореного розвитку біоенергетики, вплив на програмні документи в галузі енергетики України (державні і галузеві програми, енергетична стратегія тощо), вплив на розробку державних та галузевих стандартів та норм, необхідних для розвитку біоенергетики, лобіювання інтересів сектора шляхом співпраці з органами державної влади та сприяння широкому використанню можливостей біоенергетики в енергетиці України, ведення широкої маркетингової діяльності, спрямованої на популяризацію діяльності Асоціації та розвиток галузі [177].

БАУ є одним із організаторів семінарів, присвячених перспективам вирощування сталової сировини для виробництва біопалив другого покоління в Україні, питанню заміщення природного газу, питанню отримання відновлюваної енергії з обрізків та викорчуваних багаторічних аграрних насаджень [178].

З метою підвищення ефективності діяльності фінансових установ та неурядових організацій у напрямку стимулювання використання ВДЕ

вбачається необхідною посилення їхньої співпраці з органами державної влади. Недержавні установи не володіють достатнім обсягом знань щодо наявних в Україні проектів з відновлюваної енергетики, а також не мають технічної можливості для визначення їх інвестиційної надійності. У зв'язку із цим видається доцільною консолідація зусиль державних і недержавних суб'єктів щодо визначення найперспективніших проектів з ВДЕ шляхом створення єдиної бази даних відповідних проектів, проведення спільних конференцій, круглих столів з питань використання ВДЕ тощо.

Попри загальну позитвну спрямованість розглянутих суб'єктів у напрямку розбудови відновлюваної енергетики в країні, вони не спроможні вирішити проблему неготовності більшості населення до ведення власної справи. Як свідчить світова практика, причиною падіння багатьох бізнес-проектів у будь-якій галузі господарства є не лише брак фінансових ресурсів, але і неосвіченість у веденні бізнесу. Через що, поряд із введенням стимулюючого податкового законодавства, тарифної політики, необхідним є забезпечення інфраструктурної підтримки підприємництва.

На сьогодні серед новітніх інфраструктурних механізмів підтримки господарюючих суб'єктів чільне місце посідає бізнес-інкубація. Бізнес-інкубатори активно з'являються в усьому світі, щоб допомогти новоствореним підприємцям реалізувати свої проекти.

Ідея інкубування підприємництва з'явилась у США у XX ст. У 1959 році був створений перший бізнес-інкубатор Batavia Industrial Center. Метою його діяльності було підвищення ділової активності в депресивному регіоні та покращення соціально-економічних показників. Цей захід став успішним, оскільки в той час у регіоні простоювала велика кількість порожніх приміщень, власники яких могли передати їх на потреби бізнесу. Також там знаходились інвестори, які бажали направити власні фінансові ресурси на реалізацію бізнес-проектів, що в майбутньому принесли б їм прибутки. Безумовно, допомогла державна програма інноваційного розвитку, яка передбачала фінансування проектів, що пов'язувались з впровадженням

інновацій [179, с. 205]. У 1985 році була створена асоціація бізнес-інкубаторів США. На сьогоднішній день вона залишається найбільшою і нараховує близько 800 членів із різних країн світу [180, с. 25].

Інкубатори забезпечують нові компанії робочим простором, матеріально-технічною базою, кваліфікованими кадрами, засобами інфраструктури, надають послуги з підготовки бізнес-планів, ведення бухгалтерського обліку, здійснюють пошук інвесторів тощо. Підприємці отримують необхідну підтримку, яка допомагає їм «вижити» на першому етапі їх діяльності та стабільно розвиватися в майбутньому. За статистикою лише близько 30% підприємців продовжують свою діяльність після першого року функціонування, а серед клієнтів бізнес-інкубаторів цей показник становить понад 80 %, що говорить про доцільність участі в інкубації. Однією з переваг бізнес-інкубаторів є те, що всередині них специфічна атмосфера, яка допомагає підприємцям ефективно працювати, а також знайти однодумців, що в подальшому можуть стати їх партнерами [181, с. 404].

В Україні становлення мережі бізнес-інкубаторів стримується багатьма чинниками, зокрема відсутністю правового поля для їхньої діяльності, невизначеністю джерел їх фінансування та шляхів їх взаємодії з державними установами і приватним сектором, їх сприйняттям лише у контексті інноваційного підприємництва та ін. Зокрема, Т. А. Тормишева у своєму дисертаційному дослідженні виявила такі проблемні області розвитку бізнес-інкубаторів: практично повністю відсутня відповідальність за реалізацію проектів компаній-резидентів; у інкубаторів немає стратегічних планів розвитку, що містять вимірювані проміжні цілі; є недолік висококваліфікованих кадрів, що мають знання і досвід керівництва бізнес-проектами; відсутні процеси професійного розвитку і навчання співробітників інкубаторів; слабо розвинені послуги з «вирощування» бізнесу: допомога в підборі менеджерської команди компаній-резидентів; проведення досліджень ринку і виходу на ринок (проведення переговорів, презентацій і пошуку клієнтів); пошук і залучення інвесторів, не вибудован процес взаємодії

резидентів і партнерів інкубаторів; недостатньо розвинені партнерські мережі всередині бізнес-інкубатора; відсутня комплексна система оцінки діяльності бізнес-інкубаторів; не визначені процедури випуску компаній з інкубаторів; відсутні спонсори і гарантії, що забезпечують безперервність ефективної діяльності бізнес-інкубатора; співробітники бізнес-інкубатора не знають механізми і шляхи «виращування» бізнесу, а тільки пропонують стандартний набір послуг (поштово-секретарське обслуговування і бухгалтерське консультування) [182, с. 12-13].

Розглядаючи необхідність розбудови мережі бізнес-інкубаторів в Україні, одразу ж варто зазначити, що в умовах кризових явищ у вітчизняній економіці допомоги і підтримки у становленні потребують підприємці не лише у сфері інновацій. Комерціалізація будь-якого товару, не тільки інноваційного, дедалі стає все складнішою. Через що особливого значення набуває забезпечення доступу до бізнес-інкубаторів підприємців, незалежно від сфери їхньої діяльності.

Що стосується правового поля для діяльності бізнес-інкубаторів, то на законодавчому рівні їх поняття закріплювалось в Постанові Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку реєстрації організацій, діяльність яких спрямована на задоволення потреб суб'єктів малого та середнього підприємництва» від 21 травня 2009 року, яка втратила чинність. Згідно із зазначеною Постановою, бізнес-інкубатор – організація, яка надає на певних умовах і на певний час спеціально обладнані приміщення та інше майно суб'єктам малого та середнього підприємництва, що розпочинають свою діяльність, з метою сприяння у набутті ними фінансової самостійності [183]. За такого визначення спотворюється сутність бізнес-інкубаторів і їхня роль у якості інфраструктурного механізму підтримки підприємств нівелюється. Надання приміщень і майна реципієнтам є не самою ціллю бізнес-інкубації, а лише однією із багатьох послуг поряд із фінансовими, юридичними, консалтинговими, комунікативними, освітніми та іншими, що надаються

бізнес-інкубаторами з метою допомогти інкубованим підприємствам комерціалізувати їх проекти.

Окрім визначення функціонального призначення бізнес-інкубаторів, при розбудові їх мережі першочергового значення набуває питання їх фінансування. Враховуючи те, що насамперед держава має бути зацікавлена в інфраструктурній підтримці вітчизняних суб'єктів господарювання, особливо у таких стратегічно важливих галузях господарства, як відновлювана енергетика, саме вона повинна бути основним джерелом їх фінансування. Відповідні видатки мають бути закладені у Державний та місцеві бюджети. Звичайно, що в умовах обмеженості державних коштів сподіватися лише на державне фінансування не варто, і необхідність залучення приватних інвестицій для потреб бізнес-інкубаторів є беззаперечною. Становлення бізнес-інкубаторів має супроводжуватися налагодженням партнерських взаємовідносин із комерційними банками, міжнародними інвестиційними фондами, урядовими і неурядовими організаціями. Що стосується комерційних банків, то бізнес-інкубаторам слід в першу чергу звернутися до банків, у яких вже передбачені пільгові умови кредитування для об'єктів ВДЕ.

Понад те, як пишуть у своїй статті В. Ф. Савченко та М. Г. Долгополов, безсумнівною перевагою інкубування є те, що у бізнес-інкубаторів є зв'язки з підприємцями регіону, а також з інвесторами, через що питання знаходження коштів на реалізацію проектів вирішується набагато швидше [179, с. 205].

Дійсно, бізнес-інкубаторам необхідно налагоджувати контакти з приватним сектором. Підприємці, юридичні, консалтингові компанії, економісти та інші можуть сприяти становленню бізнес-інкубаторів шляхом надання їм технічної, фінансової, юридичної допомоги на пільгових умовах оплати, отримуючи взамін можливість знайти в особі зміцнених виробників відновлюваної енергії повноцінних клієнтів. Перспективним напрямком співпраці бізнес-інкубаторів з приватним бізнесом видається підписання довгострокових контрактів на придбання обладнання та комплектуючих для об'єктів відновлюваної енергетики за зниженими цінами, за умови того, що

виробники зазначених товарів зможуть використовувати інкубовані підприємства у своїх цілях, наприклад, для тестування своєї продукції, отримання доступу до технічних розробок тощо.

Важливим стратегічним союзником бізнес-інкубаторів є профільні навчальні заклади, які можуть забезпечити новостворені проекти кваліфікованими спеціалістами. Така співпраця є вигідною і для навчальних закладів, оскільки вони отримують можливість використовувати інкубовані об'єкти у якості бази проходження практики для своїх студентів та місця працевлаштування своїх випускників, що значно підвищує їхній імідж серед навчальних закладів.

Також важливим напрямком діяльності бізнес-інкубаторів у галузі відновлюваної енергетики має стати надання послуг з оформлення та отримання усієї погоджувальної документації, необхідної для будівництва та введення в експлуатацію генеруючих потужностей на основі ВДЕ, зокрема оформлення «зеленого» тарифу.

Поряд із відсутністю легітимного визначення бізнес-інкубатора та напрямків його взаємодії з державними та приватними установами, серед чинників, що стримують розбудову цього інфраструктурного механізму підтримки підприємців на вітчизняних теренах, Д. В. Зятіна називає відсутність пільг для його функціонування. Через що авторка вважає необхідним розроблення і прийняття програм, які б передбачали умови і порядок надання пільг бізнес-інкубаторам або конкретним проектам бізнес-інкубаторів [184, с. 211]. У цьому контексті перспективним вбачається запровадження пільгового режиму оподаткування інкубованих підприємств, що може полягати у частковому звільненні від сплати податку на прибуток або ПДВ.

У контексті забезпечення сталого функціонування бізнес-інкубаторів важливим є контроль за їхньою роботою. Органам державної влади необхідно проводити моніторинг діяльності бізнес-інкубаторів, приділяючи особливу увагу цільовому використанню державних коштів. Важливим аспектом

моніторингу має стати облік загальної кількості проектів кожного бізнес-інкубатора та визначення кількості проектів, що «вижили». Отримані дані нададуть змогу виявити неефективні бізнес-інкубатори та залишати на ринку лише ті бізнес-інкубатори, які можуть реально допомогти новоствореним суб'єктам господарювання.

У напрямку сприяння розитку бізнес-інкубаторів в Україні корисним є звернення до зарубіжного досвіду функціонування бізнес-інкубаторів. Відтак для нашої країни цікавим видається досвід функціонування бізнес-інкубатора в Білефельдському університеті у Німеччині, який усебічно підтримує інноваторів. Підприємцям-початківцям надаються не тільки консалтингові та організаційні послуги, але й інкубатор розділяє ризики інноваторів. Інноватори-підприємці вільно розпоряджаються своїм прибутком, водночас усі угоди, які укладаються підприємцями, мають бути погоджені з менеджерами бізнес-інкубатора для того, щоб бізнес-інкубатор міг нести ризики, пов'язані з діями підприємця (наприклад, якщо підприємець пошкоджує обладнання, яке ним використовується тощо). Отже, усі угоди підприємців укладаються від імені самого бізнес-інкубатора, що дозволяє значно знизити підприємницькі ризики інноватора-початківця та максимально убезпечити молодого підприємця від укладання не вигідних контрактів. Також позитивним є те, що бізнес-інкубатор до певного розміру за рахунок державної та місцевої підтримки може покривати витрати та збитки інноватора-підприємця [184, с. 209]. Беручи до уваги ризикованість проектів у галузі відновлюваної енергетики, розподіл ризиків між бізнес-інкубаторами та інкубованими підприємствами значно убезпечує діяльність останніх. Крім того, у такому разі підвищується довіра до бізнес-інкубації серед підприємців, що є немаловажним в умовах скептичних настроїв у країні щодо цього інфраструктурного механізму підтримки бізнесу.

Підсумовуючи вищезазначене, можна зробити висновок, що бізнес-інкубатори найближчим часом мають розширити коло суб'єктів реалізації господарсько-правового стимулювання використання ВДЕ. Вони можуть

допомогти компаніям, діяльність яких пов'язана із генерацією енергії на основі ВДЕ, подолати проблеми, які часто призводять до їхнього раннього падіння. У той час як запроваджені на сьогодні важелі та стимули до використання ВДЕ контролюють лише окремі етапи функціонування проєктів з відновлюваної енергетики, бізнес-інкубатори покликані здійснювати комплексну допомогу виробникам «зеленої» енергії на усіх етапах їх становлення та розвитку [185, с. 23, 24].

З метою найбільшого сприяння своїм підопічним бізнес-інкубатори мають робити упор на розвиток мережі своїх контактів. Для того щоб інкубаційна програма була успішною, існує потреба в тісній взаємодії бізнес-інкубаторів не лише з органами державної влади та фінансовими установами, але і приватними підприємцями, університетами, науково-дослідними інститутами, венчурними фондами, юристами, маркетингологами тощо [186].

З огляду на зазначене, вважаємо необхідними доповнити Закон України «Про альтернативні джерела енергії» статтею наступного змісту: «Одним із суб'єктів реалізації господарсько-правового стимулювання використання ВДЕ в Україні є бізнес-інкубатори. Бізнес-інкубатор – це організація, яка надає фінансові, юридичні, консалтингові, комунікативні, освітні та інші послуги новоствореним суб'єктам господарювання, чия діяльність пов'язана із генерацією енергії на основі ВДЕ, за державний кошт, з метою сприяння у набутті ними фінансової самостійності».

2.3. Договірне забезпечення використання ВДЕ в Україні

Враховуючи те, що підприємництво є самостійною діяльністю, яка здійснюється на свій страх і ризик суб'єктами господарювання, важливого значення для її регулювання мають норми приватного права. Як зазначає О. Д. Крупчан, приватне право дозволяє особі вільно вибрати вид економічної діяльності, керуючись не владними приписами, а відомою їй інформацією про обставини конкретного місця в даний час, тобто про попит на товари і послуги

тощо. Для забезпечення належного обсягу виробництва товарів і послуг та перерозподілу їх між територіями планова економіка не має достатнього обсягу належної інформації. Тому єдиний центр не може насамперед прорахувати дійсну потребу в тих чи інших товарах і послугах [187, с. 154].

Норми приватного права є основою для саморегулювання господарської діяльності. З цього приводу О. М. Гончаренко зазначає, що саморегулювання господарської діяльності є ефективною формою соціального регулювання економічних відносин, оскільки здійснюється без жорсткого державного втручання безпосередньо суб'єктами розробки та реалізації правил, які зацікавлені в результаті досягнення поставленої перед ними самими мети та активно діють, застосовуючи засоби, притаманні саморегулюванню [188, с. 68].

Одним із центральних елементів підсистеми саморегулювання на доктринальному рівні традиційно називають договір, а право сторін договору відступати від положень чинного законодавства – одним із виявів реалізації саморегулювання в договірній сфері [189, с. 32-33]. Договірна регламентація є самостійним правовим способом організації конкретних індивідуально-договірних зв'язків суб'єктів господарювання, який існує поряд із нормативно-правовою регламентацією, а державною волею визначаються лише її межі. Завдяки господарським договорам у дію вводять комплекс правових засобів як диспозитивного, так й імперативного характеру, спрямованих на досягнення оптимального результату, що має відповідати інтересам як сторін договору, так і суспільства в цілому [190, с. 6-7].

Як зазначає Д. М. Міхальов, в умовах ринкової економіки у сфері електроенергетики відзначається поступове витіснення адміністративного початку в договірному регулюванні. Так, у сфері електроенергетики імперативні приписи, пов'язані з дотриманням технологічних правил, правил безпеки виробництва, передачі та споживання електроенергії, вдягаються в договірні форми, стають умовами (змістом) конкретних договорів [191, с. 239].

Враховуючи раніше зроблені у роботі висновки щодо необхідності державного регулювання галузі відновлюваної енергетики, можна припустити, що відносини у цьому секторі енергетики перебувають у полі зору лише публічного права. Звичайно, значення публічно-правового впливу на суб'єктів господарювання у досліджуваній галузі важко переоцінити, але враховуючи те, що відновлювана енергія є своєрідним товаром, існують і приватноправові засоби гармонізації відносин у секторі відновлюваної енергетики. Загалом, на сьогодні у галузі електроенергетики, і відновлюваної електроенергетики зокрема, посилюються значення договірних відносин [192, с. 49].

Однак варто зазначити, що формування договірних відносин на теренах нашої країни є досить довготривалим процесом, що пов'язано з її історичним минулим. Відтак за часів СРСР домінувала глобальна державна монополія у галузі електроенергетики і її регулювання здійснювалося нормативно-правовими актами. Державна монополія проявлялася на всіх етапах виробництва, перерозподілу та постачання електроенергії.

Отримання Україною незалежності не започаткувало бурхливого розвитку договірних відносин в електроенергетичній галузі і відголоски радянських часів й досі дають про себе знати. В першу чергу це проявляється в багаторічному пануванні на електроенергетичному ринку єдиного покупця ДП «Енергоринок», у монопольному становищі електропередавальних підприємств обленерго, а також у державному регулюванні цін на електроенергію.

У результаті багаторічного зволікання з реформуванням енергетичного сектора ця базова галузь національної економіки опинилася у критичному стані. Необхідність її невідкладного реанімування наразі не викликає сумнівів. У зв'язку із цим Урядом було прийнято рішення щодо кардинального реформування вітчизняного ринку електроенергії. Основною метою реформи стало створення повноцінного конкурентного ринку електроенергії, що ґрунтується на приватноправових відносинах і відповідає сучасним тенденціям розвитку електроенергетики в усьому світі [192, с. 49].

У цьому напрямку вагомим кроком стало схвалення Закону України «Про ринок електричної енергії» 13 квітня 2017 року[193], який відповідає вимогам Третього енергетичного пакета ЄС, а саме Директиви Європейського парламенту та Ради 2009/72/ЄС від 13 липня 2009 року про спільні правила внутрішнього ринку електроенергії та про скасування Директиви 2003/54/ЄС. Згідно із ст. 9 Директиви, одне й те саме підприємство не має право здійснювати прямий чи непрямий контроль над розподілом електроенергії і в той же час здійснювати прямий чи непрямий контроль над її генерацією, передачею або постачанням [9]. Тобто одним із наслідків прийняття Закону має стати те, що нинішні обленерго зобов'язані відокремити свою діяльність з розподілу електричної енергії від діяльності з її постачання.

Прийняття Закону розглядається як можливість переходу від державної монополії на ринку електроенергії на користь конкурентного ринку європейського зразка. Цим Законом закладено правові основи для нової організаційної структури ринку, визначено основні поняття і засади його функціонування, окреслено його суб'єктний склад, закладена нова система договірних відносин. Відтак в межах ринку електроенергії з 1 липня 2019 року будуть діяти балансуєчий ринок, ринок допоміжних послуг, ринок «на добу наперед» та внутрішньодобовий ринок, ринок двосторонніх договорів.

У рамках нової моделі ринку споживач зможе самостійно обирати собі постачальника електроенергії за привабливими для себе умовами, враховуючи не тільки цінову пропозицію, але й умови укладання та виконання договору.

Для того щоб зрозуміти сутність нововведень Закону України «Про ринок електричної енергії» і визначити їхній вплив на розвиток приватноправових засобів регулювання відновлюваної енергетики, видається доцільним дослідити, яким чином наразі функціонує ринок електроенергії у нашій країні і яке місце на ньому відведено договірним відносинам.

Так, з 90-х років минулого століття і дотепер в Україні функціонує оптовий ринок електроенергії, де ДП «Енергоринок» викупує абсолютно

всю електроенергію незалежно від джерел генерації (ТЕС, АЕС, ТЕЦ, ГЕС та з ВДЕ). Він по-різному оцінює її вартість у залежності від типу генерації (найдешевша з АЕС, найдорожча з ВДЕ). Потім ДП «Енергоринок» продає усю викуплену електроенергію постачальникам – обленерго, але вже без диференціації джерела її походження, тобто своєрідний «коктейль» енергії з різних видів генерації за регульованими тарифами [192, с. 49].

Першою спробою подолання монополії на ринку електроенергії стало прийняття Закону України «Про засади функціонування ринку електричної енергії України» від 24 жовтня 2013 року. Прийняття цього Закону мало започаткувати створення конкурентного середовища на ринку електроенергії шляхом запровадження ринку двосторонніх договорів купівлі-продажу електроенергії, в межах якого ДП «Енергоринок» продає електроенергію не тільки обленерго, але і незалежним електропостачальникам (ліцензованим суб'єктам господарювання) за нерегульованим тарифом, які у свою чергу можуть продавати електроенергію суб'єктам господарювання [194].

Однак на практиці цього не відбулося, оскільки для продажу електроенергії незалежні постачальники повинні мати доступ до систем розподілу, тобто до електромереж. Власниками електромереж у межах кожного регіону є свої обленерго, для яких не вигідно підтримувати своїх конкурентів і, як наслідок, незалежним постачальникам вкрай важко отримати доступ до електромереж у достатньому обсязі.

Що стосується відновлюваної енергетики, то із прийняттям Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про електроенергетику» щодо стимулювання виробництва електроенергії з альтернативних джерел енергії» від 20 листопада 2012 року виробники «зеленої» електроенергії отримали можливість її реалізації на оптовому ринку електричної енергії України за договорами зі споживачами або за договорами з енергопостачальниками [195]. З метою стимулювання розвитку відновлюваної енергетики на ДП «Енергоринок» до 1 липня 2019 року покладається обов'язок щодо придбання у кожному розрахунковому періоді у суб'єктів

господарювання, яким встановлено «зелений» тариф, усієї виробленої відновлюваної енергії, не проданої за двосторонніми договорами.

Тобто в умовах нинішньої моделі ринку для електроенергії, отриманої на основі ВДЕ, вже закладені основи для розвитку договірних відносин і виробники відновлюваної електроенергії, на відміну від виробників інших видів електроенергії, наділені правом продажу своєї продукції без посередництва ДП «Енергоринок». Але враховуючи високу вартість електроенергії з ВДЕ у порівнянні з іншими джерелами генерації, її придбання є економічно не доцільним для споживачів і не має місця на практиці.

Схоже на те, що законодавець, запроваджуючи можливість продажу відновлюваної електроенергії безпосередньо споживачам, намагався знизити навантаження на ДП «Енергоринок» щодо її придбання, сподіваючись на соціальну відповідальність споживачів. Але запровадженню даного нововведення мав передувати підготовчий етап, під час якого законодавцем повинні були бути розроблені та закріплені відповідні стимули для споживачів, здатні забезпечити їхню зацікавленість у придбанні дорогої відновлюваної енергії.

Із початком функціонування нової моделі ринку електроенергії ДП «Енергоринок» виступатиме лише його оператором, його правонаступником у секторі відновлюваної електроенергетики стане гарантований покупець. На нього покладається обов'язок із придбання усієї відновлюваної електроенергії, нереалізованої за двосторонніми договорами, та забезпечення збільшення частки її виробництва до 1 січня 2030 року [193].

Як зазначає директор ДП «Енергоринок» Юрій Гнатюк, із запуском нової моделі ринку електроенергії для альтернативних джерел, за великим рахунком, нічого не зміниться, єдине, що буде нове – це відповідальність за небаланси. Вона буде зростати з року в рік на 10% до рівня 100% [196]. Відтак до 31 грудня 2020 року небаланси електричної енергії (розрахована відповідно до правил ринку для кожного розрахункового періоду різниця між фактичними обсягами відпуску або споживання, імпорту, експорту

електричної енергії сторони, відповідальної за баланс, та обсягами купленої і проданої електричної енергії, зареєстрованими відповідно до правил ринку) будуть оплачуватися гарантованим покупцем, але починаючи з 1 січня 2021 року виробники електроенергії на основі ВДЕ матимуть відшкодувати гарантованому покупцю частку вартості врегулювання небалансу [193].

Наразі купівля-продаж відновлюваної електроенергії між її виробниками та ДП «Енергоринок» здійснюється на основі примірного договору, затвердженого НКРЕ 11 жовтня 2012 року за погодженням з Антимонопольним комітетом України. У нього час від часу вносяться зміни, як правило, на вимогу законів, а не з власної ініціативи органу, який його рекомендував та мав би бути якнайбільше зацікавлений в якості та ефективності норм цього примірного договору. Проте слід зазначити, що зберігається можливість впливу фізичних та юридичних осіб, їх об'єднань на формування змісту даного примірного договору, про що інформує Повідомлення про оприлюднення проекту регуляторного акта – постанова НКРЕКП «Про затвердження змін до примірного договору про купівлю-продаж електричної енергії між державним підприємством «Енергоринок» та суб'єктом господарювання, що виробляє електричну енергію з використанням альтернативних джерел енергії» [197, с. 122].

Із початком функціонування нової моделі ринку електроенергії типові договори, форма яких буде затверджуватися НКРЕКП, займуть чільне місце серед приватноправових засобів урегулювання відносин у галузі електроенергетики, і відновлюваної електроенергетики зокрема. Купівля-продаж електроенергії між виробником, якому встановлено «зелений» тариф, та гарантованим покупцем буде здійснюватися на підставі типового договору купівлі-продажу, який буде укладатися на строк дії «зеленого» тарифу, встановленого для відповідного виробника [193]. На підставі типового договору буде здійснюватися надання оператором системи передачі послуг з передачі електричної енергії та послуги з диспетчерського (оперативно-технологічного) управління. Крім того, участь на ринку «на добу наперед» та

внутрішньодобовому ринку, на балансуєчому ринку, купівля допоміжних послуг також будуть здійснюватися на підставі типових договорів. У свою чергу для постачання електроенергії споживачу НКРЕКП буде розроблено примірний договір [193].

Примірні та типові договори займають чи не найнижче місце в системі нормативно-правових актів України, які регулюють відносини у сфері енергетики, проте їх значення при укладанні конкретних договорів є істотним у монополізованій сфері енергетики. Саме та обставина, що сфера енергетики є монополізованою, і стає однією з причин жорсткого визначення умов договорів. Це також зумовлює більше використання саме типових договорів [197, с. 121].

З одного боку, можна сказати, що затвердження типового договору або нормативне закріплення істотних вимог до нього є обмеженням свободи договору, але багато вчених визнають необхідність такого обмеження задля забезпечення суспільних благ. Так, на думку О. В. Малько, обмеження виконують охоронну, захисну роль, виступаючи певним балансуєчим засобом для стимулювання. Мета обмеження – бути надійним «берегом» різноманітної енергії, щоб вона не набула спотвореної форми [142].

Прихильницею такої позиції є В. С. Мілаш, яка зазначає, що встановлення потрібного балансу між свободою договору у сфері господарювання та чинниками, які її обмежують, – важливе теоретичне і практичне завдання, яке неможливо вирішити раз і назавжди. Динамічний розвиток ринкових відносин вимагає проведення їх постійного моніторингу для виявлення «слабких ланок» механізму ринкового саморегулювання, що можуть призвести до дисбалансу усю систему ринкових відносин. Втручання держави в ринкові відносини повинно забезпечувати недопущення такого дисбалансу та бути спрямованим на стабільне функціонування господарського обороту [190, с. 9].

Н. І. Клейн також визнає необхідність обмеження договірної свободи і з цього приводу пише, що незважаючи на те, що свобода договору є найважливішим принципом договірного права, необхідно пам'ятати, що

можливе обмеження свободи договору. Воно повинно бути закріплено законодавством і має бути направлено на захист публічного порядку і прав економічно залежних і економічно слабких сторін договору [198, с. 25].

У свою чергу К. І. Забоєв, визнаючи, що вільний ринок, тобто ринок, заснований на принципі свободи цивільно-правового договору, спроможний саморегулюватися, зазначає, що таке саморегулювання повинно відбуватися на основі законів, встановлених державою і визначаючих межі свободи договору, оскільки держава повинна контролювати вільну стихію договірної регулювання. Також автор підкреслює, що хоча держава і вводить деякі владні регулятори в інтересах стабільності становища в суспільстві і економіці, що є, безумовно, обґрунтованим, так як зміни в цих сферах не повинні бути настільки різкими і нещадними, як в природі, видається, що таке обмеження повинно бути дуже обережним і по можливості мінімальним, так як воно може гальмувати самостійні природні зміни шляхом вільного договірної регулювання [199, с. 21].

Стосовно обмеження договірної свободи, заслуговує на увагу думка О. А. Беляневич, яка зазначає, що недооцінка ролі планування в окремих сферах господарської діяльності, результати яких задовольняють потреби суспільства в цілому, а не лише окремих суб'єктів господарювання чи групи споживачів, може призвести до колізійності у правовому регулюванні окремих видів договорів. Так, специфічно плановий характер зберігають договірні відносини у сфері електроенергетики, відмінність полягає лише в тому, що в радянський період принцип плановості був нормативно закріплений, а сьогодні в законодавстві на ньому не наголошують. Авторка підкреслює, що спланованість таких договорів виявляється не в директивному доведенні до споживачів їх параметрів, насамперед договірних величин (лімітів) споживання електричної енергії, а в тому, що зміст цих договорів формується на основі планових актів мікрорівня (програм діяльності споживачів електричної енергії), узгоджених з програмами діяльності енергопостачальників енергогенеруючих компаній [200, с. 445].

З останнім важко не погодитися, і держава дійсно має визначати межі свободи договору, особливо у стратегічно важливих для держави сферах господарства. У галузі відновлюваної електроенергетики останнє пояснюється уразливим становищем виробників відновлюваної електроенергії і їхньою потребою у державній підтримці. Тож у цьому секторі енергетики запровадження типової форми договору є не стільки намаганням держави обмежити свободу господарюючих суб'єктів, скільки намаганням захистити їх інтереси.

Визнаючи доцільність впливу держави на формування договірних відносин у галузі відновлюваної енергетики, слушною вбачається думка Я. Р. Кицика, який зазначає, що при формуванні типових і примірних договорів має бути забезпечена можливість для науковців та інших зацікавлених суб'єктів впливати на їхній зміст. Автор пояснює це тим, що при залученні даних осіб до обговорення змісту договорів у рамках тематичних круглих столів та інших заходів є більше шансів отримати слушні рекомендації з покращення певного типового чи то примірного договору [197, с. 122].

Окрім продажу відновлюваної електроенергії гарантованому покупцю, новим Законом також передбачена можливість її продажу безпосередньо споживачам. Так, згідно із ст. 71, електроенергія, вироблена на об'єктах електроенергетики, що використовують альтернативні джерела енергії (а з використанням гідроенергії – вироблена лише мікро-, міні- та малими гідроелектростанціями), може бути продана її виробниками за двосторонніми договорами на ринку «на добу наперед», на внутрішньодобовому ринку та на балансуєчому ринку за цінами, що склалися на відповідних ринках, або за «зеленим» тарифом, встановленим відповідно до цього Закону [193].

Положення цієї статті не можна назвати новелою для вітчизняної відновлюваної електроенергетики, адже на сьогодні виробники електроенергії з ВДЕ вже мають таке право. Проте уявити його практичне втілення не видається можливим навіть в умовах оновленого ринку електроенергії: для

споживачів знову ж таки не передбачено жодного стимулу переплачувати за «зелений» тариф, а виробник відновлюваної електроенергії незацікавлений у її продажу за ринковою ціною.

З метою підвищення конкурентоспроможності відновлюваної електроенергії законодавцем встановлено, що максимальний строк дії двосторонніх договорів, укладених з дати початку дії нового ринку електричної енергії до 31 грудня 2020 року, не може перевищувати одного року, крім договорів з виробниками електричної енергії за «зеленим» тарифом. Але, враховуючи малоймовірність укладання споживачами двосторонніх договорів з виробниками відновлюваної електроенергії, таке намагання держави їх підтримати має суто формальний характер.

При цьому ефективним стимулом до використання ВДЕ видається положення ст. 71 Закону України «Про ринок електричної енергії», в якому зазначається, що за бажанням суб'єктів господарювання, які мають намір виробляти електроенергію з альтернативних джерел енергії і які оформили право власності чи користування земельною ділянкою, зареєстрували декларацію про початок виконання будівельних робіт або дозволу на виконання будівельних робіт та уклали договір на приєднання до електромереж, гарантований покупець зобов'язаний укласти договір купівлі-продажу електричної енергії у будь-який час до початку будівництва та/або введення в експлуатацію відповідних об'єктів електроенергетики і встановлення «зеленого» тарифу Регулятором. Укладений договір втрачає силу у разі якщо об'єкт альтернативної електроенергетики або черга будівництва електричної станції, щодо якого його укладено, не введено в експлуатацію протягом трьох років з дати реєстрації відповідної декларації про початок виконання будівельних робіт або отримання дозволу на виконання будівельних робіт [193].

Зазначене нововведення суттєво убезпечує підприємців у галузі відновлюваної електроенергетики. Адже будь-який інвестор ще на етапі проектування свого об'єкта хоче бути впевненим, що зможе реалізувати усю

вироблену електроенергію. Наразі виробники не мають ніяких гарантій щодо продажу своєї продукції ДП «Енергоринок» до отримання «зеленого» тарифу, у той час як законодавство не гарантує його встановлення до введення електростанції в експлуатацію.

Для забезпечення функціонування нової моделі конкурентного ринку електроенергії Законом передбачено близько двадцяти видів договорів, зокрема: двосторонній договір купівлі-продажу електричної енергії (двосторонній договір), про купівлю-продаж електричної енергії за «зеленим» тарифом, про постачання електричної енергії споживачу, про купівлю-продаж електричної енергії на ринку «на добу наперед», про купівлю-продаж електричної енергії на внутрішньодобовому ринку, про надання послуг з розподілу, про надання послуг з передачі, про надання послуг з диспетчерського (оперативно-технологічного) управління, про приєднання до системи передачі, про приєднання до системи розподілу тощо.

Таке різноманіття договорів свідчить про те, що із початком функціонування нової моделі ринку електроенергії в електроенергетичному секторі приватноправові засоби регулювання майже повністю витиснуть публічно-правові. Причиною цього стало розширення кількісного складу учасників на ринку електроенергії і, як наслідок, ускладнення структури договірної взаємодії на ньому [192, с. 51].

Зазначені у Законі договори становлять систему пов'язаних між собою договорів, що відбивають структуру договірних зв'язків у сфері електроенергетики, і лише їхнє комплексне використання може забезпечити належне функціонування ринку електроенергії. Як зазначає А. Г. Биков, дослідження договорів в якості єдиної, стрункої системи дозволяє розглядати їх не як розрізнену масу окремих, що не мають між собою зв'язку видів договорів, а як певну сукупність, що володіє внутрішньою цілісною структурою, сукупність, в основі якої лежить єдність і взаємозв'язок між окремими договорами [201, с. 4].

Існуюча на сьогодні система договорів свідчить про те, що крім суб'єктів, що беруть участь у безпосередній купівлі-продажу електричної енергії, важлива роль на ринку електроенергії відведена суб'єктам, які надають послуги. Так, до моменту припинення своєї діяльності в якості організатора ринку ДП «Енергоринок» надає суб'єктам ринку послуги з організації функціонування та розвитку єдиної енергетичної системи країни.

У зв'язку із цим можна зробити висновок, що відносини, спрямовані на купівлю-продаж електроенергії, складають тільки частину відносин з енергопостачання. І у сфері електроенергетики, і відновлюваної електроенергетики зокрема, поряд із договорами про купівлю-продаж вагоме місце займають договори, спрямовані на сприяння торговим відносинам, наприклад договір про надання послуг з розподілу, договір про надання послуг з передачі, договір про надання допоміжних послуг, договір про надання послуг з диспетчерського (оперативно-технологічного) управління тощо.

Множинність договорів у галузі відновлюваної електроенергетики, що передбачені новим Законом, дає підстави для їхньої систематизації. За формою волевиявлення сторін можна виділити:

- 1) договори, щодо яких необхідне волевиявлення обох сторін (наприклад, двосторонні договори купівлі-продажу електричної енергії, договір про постачання електричної енергії споживачу тощо);
- 2) договори, щодо яких достатньо волевиявлення однієї сторони (наприклад, договір про купівлю-продаж електроенергії за «зеленим» тарифом, договір про участь на ринку «на добу наперед» та/або внутрішньодобовому ринку, договір про надання послуг з розподілу, договір про надання послуг з передачі тощо).

Враховуючи предмет кожного із договорів на ринку електроенергії, можна виділити:

- 1) основні договори, за допомогою яких встановлюється ланцюжок між генерацією електроенергії та її споживанням і предметом яких є обсяги електроенергії (наприклад, двосторонні договори, договори про

купівлю-продаж електричної енергії на ринку «на добу наперед», на внутрішньодобовому ринку, про купівлю-продаж електричної енергії за «зеленим» тарифом, договір про постачання електричної енергії споживачу тощо);

2) інфраструктурні договори, які супроводжують укладення основних договорів і предметом яких є інфраструктурне забезпечення реалізації відновлюваної електроенергії. В межах цієї групи договорів також можна виділити дві підгрупи:

- а) договори, які забезпечують доступ виробників відновлюваної електроенергії до ринку (наприклад, договори про участь у ринку «на добу наперед» та/або внутрішньодобовому ринку, про участь у балансуєчому ринку);
- б) допоміжні договори, які регламентують надання послуг щодо технічної реалізації відновлюваної електроенергії (наприклад, договори про надання послуг з розподілу, передачі, договори про надання допоміжних послуг, про надання послуг з диспетчерського (оперативно-технологічного) управління, про приєднання до системи передачі, розподілу тощо).

У запропонованій класифікації чітко простежуються взаємозв'язки договорів у галузі відновлюваної електроенергетики і підкреслюється виключна роль кожного з них для забезпечення процедури передачі електроенергії від виробника до споживача.

Аналіз приватноправових засобів регулювання відносин щодо використання ВДЕ буде неповним без визначення правової природи договорів у галузі відновлюваної електроенергетики. Правильне визначення правової природи договору є вкрай важливим, оскільки це запобігає практичним помилкам і порушенням прав сторін договору, сприяє правильному вибору способів і засобів захисту їхніх порушених прав і охоронюваних законом інтересів.

Встановлення правової природи договорів у галузі електроенергетики є складною як теоретичною, так і практичною проблемою. Попри те, що договори у галузі електроенергетики опосередковують та супроводжують відносини у сфері підприємницької діяльності, їхня господарсько-правова природа часто піддається сумнівам.

Така ситуація стала наслідком тривалих дебатів між цивілістами та господарниками відносно розподілу сфер впливу між нормами ЦК України та ГК України стосовно відносин у сфері здійснення підприємницької діяльності. Проблема єдиного розуміння правової природи договорів, що опосередковують та супроводжують господарську діяльність, багато в чому ускладнюється тим, що ГК України лише містить умови, особливості та порядок укладання, зміни, розірвання господарських договорів, не надаючи при цьому їхнього визначення.

Якщо звернутися до вітчизняної доктрини господарського права, то заслуговує на увагу визначення, яке надає О. А. Беяневич. Авторка пропонує тлумачити господарський договір як засноване на згоді сторін і зафіксоване у встановленій законом формі зобов'язання між суб'єктами господарювання, суб'єктами організаційно-господарських повноважень, не господарюючими суб'єктами-юридичними особами, змістом якого є взаємні права та обов'язки в галузі господарської діяльності [200, с. 61-62].

Наведене визначення, з деякими уточненнями, є характерним для договорів у галузі відновлюваної енергетики. Зокрема, сторонами договорів у галузі відновлюваної енергетики можуть виступати не лише юридичні особи, а й фізичні особи (наприклад, у двосторонньому договорі купівлі-продажу електроенергії).

Крім надання визначення, у напрямку обґрунтування господарсько-правової природи більшості договорів у сфері підприємництва, О. А. Беяневич виділила деякі характерні ознаки господарських договірних відносин, що дозволяють відокремити господарський договір від інших видів договорів, у тому числі цивільних. Відтак специфіку господарського договору

дослідниця насамперед вбачає у поєднанні в ньому публічних і приватних інтересів. На її переконання, господарський договір є правовою формою господарських зв'язків, специфічним правовим засобом, у якому поєднуються публічні інтереси суспільства в цілому та приватні інтереси окремих суб'єктів господарювання [202, с. 16].

Зазначена специфіка господарського договору проявляється у його особливому суб'єктному складі. Авторка зазначає, що суб'єкти господарювання вступають в договірні відносини не тільки під впливом власного господарського/підприємницького інтересу (одержання прибутку від реалізації результатів власної господарської діяльності та задоволення своїх потреб за допомогою результатів господарської діяльності інших осіб), але й через те, що участь в таких відносинах для окремих категорій суб'єктів є обов'язком, передбаченим законом (органів держави, суб'єктів, що господарюють у сфері природних монополій, тощо) [200, с. 71-72].

Господарський договір, на її думку, є правовою формою і засобом організації господарських зв'язків, відносин, які формуються між суб'єктами господарювання з приводу руху матеріальних благ незалежно від того, чи перебувають їхні учасники у відносинах диспозитивності, чи субординації [203, с. 42].

Ця особливість у повній мірі набула свого прояву у договірних відносинах у галузі відновлюваної електроенергетики, а саме у наявності таких суб'єктів, як гарантований покупець, який зобов'язаний законом купувати електроенергію у виробників, яким встановлено «зелений» тариф, а також оператор системи передачі та оператор систем розподілу, які не мають права відмовити у приєднанні електроустановок замовника до системи передачі або системи розподілу за умови дотримання замовником кодексу системи передачі та кодексу систем розподілу.

Логічним продовженням попередньої ознаки є те, що в договірних відносинах за участю держави принцип свободи договору діє не рівномірно, а саме він виключається для державних органів, що виконують відповідні

функції у договірних відносинах, та для суб'єктів господарювання, які зобов'язані в силу закону укладати відповідні договори із врахуванням застережень, встановлених законом [200, с. 123]. Ця властивість у сфері відновлюваної електроенергетики, поряд із існуванням гарантованого покупця та операторів системи передачі і систем розподілу, віддзеркалюється у наявності типових і примірних договорів, за допомогою яких і обмежується принцип свободи договору.

Також О. А. Беляневич зазначає, що договори різного виду, будучи самостійними правовідносинами, своїми умовами пов'язані один з одним, внаслідок чого виникають «ланцюжки» договорів, кожна із ланок яких впливає на інші [200, с. 136]. У галузі електроенергетики зазначена характеристика втілюється в інфраструктурних договорах, які супроводжують укладання основних договорів.

Виходячи із вищезазначеного, господарсько-правова природа договорів у галузі відновлюваної електроенергетики видається беззаперечною, у цьому секторі господарства країни яскраво простежується поєднання приватних і публічних інтересів.

В цілому, підбиваючи проміжні висновки даного розділу, можна зазначити, що, попри важливість державного регулювання галузі відновлюваної енергетики, у цій сфері важливого значення набуває договірне регулювання як самостійний правовий спосіб організації конкретних індивідуальних зв'язків між суб'єктами, що існує поряд з їхньою нормативно-правовою регламентацією.

РОЗДІЛ 3.

ОПТИМІЗАЦІЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ВІДНОВЛЮВАНИХ ДЖЕРЕЛ ЕНЕРГІЇ В ОКРЕМИХ СФЕРАХ ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ

3.1. Правове забезпечення ефективного використання ВДЕ для надання житлово-комунальних послуг з теплопостачання

Житлово-комунальне господарство є однією з найважливіших складових соціальної інфраструктури, яка являє собою сукупність галузей, що забезпечують побутові потреби населення і промисловості у постачанні електроенергії, тепла, води та газу. Попри досить пильну і тривалу увагу з боку органів державної влади, ця складова соціальної інфраструктури країни знаходиться в незадовільному стані. Багаторічне реформування житлово-комунального господарства (далі – ЖКГ) не забезпечило очікуваних позитивних змін у його функціонуванні, і наразі його ефективній роботі перешкоджає безліч проблем, пов'язаних зі зношеністю існуючого житлового фонду і його технічного забезпечення, несвоєчасним проведенням капітального та поточного ремонту, аварійним станом електричних та теплових мереж, безперервним зростанням тарифів і їхньою невідповідністю якості наданих послуг тощо.

На думку І. О. Панасенка, останнє багато в чому пояснюється тим, що розвиток ЖКГ стримує невідповідність структур та систем управління підприємствами ЖКГ умовам інтегрування в ринкову економіку. Житлово-комунальні підприємства не мають вагомих економічних стимулів до оптимізації структури тарифів і зниження нераціональних витрат матеріально-технічних ресурсів. Процес залучення приватного сектора в діяльність житлово-комунальних підприємств здійснюється повільно через фінансову нестабільність підприємств та за відсутності чітких і прозорих механізмів вибору орендаря або концесіонера. В Україні відсутні економічні стимули для залучення інвестицій до комунальної галузі [204, с. 5].

Зазначені проблеми позначаються на добробуті кожного окремо взятого громадянина і вимагають значних та термінових зусиль по їхньому вирішенню. Сучасний стан ЖКГ зумовлює необхідність пошуку і впровадження якісно нових концептуальних підходів до реформування цього сектора господарства, які передбачають широке залучення наукового та виробничо-технічного потенціалу країни. Сучасний економічний механізм розвитку ЖКХ має бути орієнтований на підвищення ефективності та якості житлово-комунальних послуг, на створення сприятливих умов для запровадження ринкових структур, на проведення капітальних ремонтів систем електропостачання, гарячого водопостачання та опалення, на підвищення енергетичної ефективності будівель, на використання енергозберігаючих систем тощо.

Розв'язання усіх зазначених проблем значно підвищить якість житлово-комунальних послуг, але разом із тим воно не зможе зупинити зростаючу залежність ЖКГ від імпорتنих енергетичних ресурсів, що посилює найбільш гостре та болюче соціальне питання – постійне зростання тарифів на житлово-комунальні послуги.

Виходячи з цього, полагодження існуючих систем енергопостачання для підвищення рівня надання житлово-комунальних послуг стає замало. Подальше процвітання ЖКГ вимагає зменшення його залежності від традиційних енергетичних ресурсів. Через що уряди все частіше розглядають необхідність стимулювання використання ВДЕ не тільки для забезпечення енергетичної та екологічної безпеки країни, але і для подальшого зниження тарифного навантаження на населення у сфері ЖКГ.

На даному етапі уряди значно більше уваги приділяють використанню ВДЕ для виробництва електроенергії, ніж для теплової енергії, що пояснюється тим, що попит на останню є сезонним. Втім такий підхід вбачається хибним, оскільки досягнення енергетичної незалежності можливе лише за умови всебічного використання ВДЕ в усіх можливих секторах енергетики.

Дані, наведені у таблиці 3 щодо обсягів використання ВДЕ у ЖКГ, свідчать про неспроможність існуючого механізму стимулювання забезпечити активне впровадження ВДЕ для забезпечення потреб населення в електричній та тепловій енергії.

Таблиця 3

Частка відновлюваної енергії у кінцевому споживанні за секторами *

Рік	01.01. 2011	01.01. 2012	01.01. 2013	01.01. 2014	01.01. 2015	01.01. 2016	01.01. 2017
Електроенергія	6,5 %	6,4 %	6,8 %	7,0 %	7,3 %	7,9 %	7,7 %
Теплоенергія	2,4 %	2,4 %	2,6 %	2,8 %	3,4 %	4,6 %	6,2 %

* Джерело: сформовано автором на основі даних Держенергоефективності [205]

Оскільки рекомендації щодо шляхів збільшення обсягів використання ВДЕ для виробництва електроенергії були надані у попередніх розділах, у рамках даного розділу зупинимось на перспективних напрямках удосконалення існуючого господарсько-правового механізму стимулювання виробництва теплової енергії на основі ВДЕ. Одразу ж варто зазначити, що генерація теплової енергії на основі ВДЕ є однією з вимог Директиви 2012/27/EU Європейського парламенту та Ради від 25 жовтня 2012 року про енергоефективність, яка змінює Директиви 2009/125/EC та 2010/30/EU і скасовує Директиви 2004/8/EC та 2006/32/EC щодо розвитку усіх джерел відновлюваної енергії для теплопостачання [206].

Основним нормативно-правовим актом, що регулює відносини, які пов'язані з виробництвом, транспортуванням, постачанням та використанням теплової енергії, є Закон України «Про теплопостачання» від 2 червня 2005 року. Згідно із ст. 6 Закону одним із принципів державної політики у сфері теплопостачання є пріоритетний розвиток використання альтернативних джерел енергії, НПДЕ [206]. На необхідності використання ВДЕ для генерації теплової енергії також наголошується у Законі України «Про енергетичну ефективність будівель» від 22 червня 2017 року. Так, в Законі одним із

основних заходів із забезпечення (підвищення рівня) енергетичної ефективності будівель вбачається використання відновлюваних та/або альтернативних джерел енергії та/або видів палива [208]. До речі, у зазначених нормативно-правових актах знову ж таки привертає до себе увагу неузгодженість у термінології, яка проявляється у використанні таких термінів, як НПДЕ, ВДЕ та альтернативні джерела енергії як окремих категорій, що підтверджує доцільність уніфікації термінології у галузі відновлюваної енергетики.

Активне використання ВДЕ у сфері теплоенергетики, як і у сфері електроенергетики, стримується такими перешкодами, як високі капітальні затрати на реалізацію проєктів з генерації відновлюваної теплової енергії, неконкурентоспроможність відновлюваного тепла у порівнянні з традиційним, відсутність кваліфікованих кадрів і необхідної інфраструктури тощо. Зазначені бар'єри не піддають сумнівам необхідність державної підтримки виробників відновлюваного тепла.

У контексті господарсько-правового стимулювання генерації теплової енергії на основі ВДЕ було прийнято Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про тепlopостачання» щодо стимулювання виробництва теплової енергії з альтернативних джерел енергії» від 21 березня 2017 року. Зазначеним Законом було запроваджено стимулюючі тарифи на теплову енергію для суб'єктів господарювання, що здійснюють її виробництво на установках з використанням ВДЕ, включаючи теплоелектроцентралі, ТЕС та когенераційні установки для потреб установ та організацій, що фінансуються з державного та місцевих бюджетів, а також для потреб населення, на рівні 90 % від діючого для підприємства тарифу на теплову енергію, що виробляється з використанням природного газу для потреб відповідної категорії споживачів [209].

Також Закон передбачив передачу повноважень від НКРЕКП щодо ліцензування господарської діяльності з виробництва, транспортування та

постачання теплової енергії з ВДЕ до місцевих адміністрацій, а встановлення тарифів на зазначену енергію до органів місцевого самоврядування.

Із цього приводу голова Держенергоефективності С. Д. Савчук зауважує, що зазначені новели мають сприяти вирішенню одразу двох «перезрілих» проблем. Так, до прийняття Закону про встановлення тарифів на тепло з ВДЕ застосовувався принцип «собівартість +6%». Принцип перейшов нам у спадок ще з радянських часів і абсолютно не відповідав засадам ринкової економіки, в якій ми живемо зараз. Він стимулював виробників теплової енергії завищувати усіма можливими способами собівартість, оскільки його рентабельність дорівнювала 6% від собівартості. Чим більше собівартість – тим більше дохід. А платити за збільшену собівартість мали споживачі. До того ж до прийняття Закону всі виробники теплової енергії з ВДЕ мали затверджувати свій тариф у НКРЕКП і кожний з них мав надавати розрахунки своєї собівартості НКРЕКП. Результатом такої системи схвалення тарифів стала перевантаженість НКРЕКП і його неспроможність затверджувати ці тарифи в короткі терміни. Типові очікування виробниками затвердження їхніх тарифів становили до 3 місяців, але були випадки і до 6 місяців. У кінцевому підсумку виробники «альтернативної» теплової енергії під час опалювального сезону мали працювати без встановленого тарифу, що є грубим порушенням законодавства [210].

Намагання Уряду зменшити тарифне навантаження на населення щодо оплати житлово-комунальних послуг звичайно заслуговує на похвалу. Але законодавець позиціонує запроваджені тарифи «не з газу» не стільки як інструмент здешевлення послуг з теплопостачання, скільки як засіб стимулювання розвитку відновлюваної теплоенергетики. Втім їхня спроможність вирішити хоча б одне з поставлених завдань викликає сумніви.

Відтак за наявних обсягів виробництва відновлюваної теплової енергії запровадження «дешевих» тарифів «не з газу» навряд чи приведе до суттєвого зниження тарифів на житлово-комунальні послуги для населення. На даному етапі вони є передчасними і їхньому запровадженню мало передувати

стимулювання збільшення обсягів генерації теплової енергії на основі ВДЕ. Але законодавець пропустив цей крок і вирішив, що розв'язати проблему тарифів і проблему низьких темпів приросту відновлюваної теплової енергії можна одночасно.

Зазначений підхід вбачається необґрунтованим, оскільки на фоні недостатнього державного фінансування проектів у галузі відновлюваної енергетики встановлення тарифів на відновлювану теплову енергію без урахування її собівартості створює ризики щодо нерентабельності таких проектів. До того ж встановлення стимулюючих тарифів на теплову енергію «не з газу» без диференціації ВДЕ, що використовуються для її виробництва, створює нерівні умови для виробників теплової енергії на основі різних видів ВДЕ. Так, наприклад, собівартість теплової енергії, отриманої на основі сонячної енергії та теплової енергії, отриманої з біомаси, буде значно відрізнятися. В першому випадку витрати на виробництво теплової енергії зводяться до придбання і встановлення необхідного обладнання, які у кінцевому підсумку окупляться. У другому випадку навіть після окупності обладнання собівартість виробленої теплової енергії будуть складати витрати на біомасу.

На сьогодні серед усіх видів біомаси найбільшого поширення для виробництва теплової енергії набули відходи деревообробної промисловості. При їхньому використанні важливого значення мають умови їхнього зберігання, по-перше: наявність великого складу для зберігання достатньої кількості біомаси, що зможе забезпечити безперебійність роботи котельні, а по-друге, рівень їхньої вологості, яка є одним із ключових факторів, що впливає на енергетичну цінність біомаси [211, с. 152].

Також, враховуючи різний потенціал біомаси у всіх регіонах країни, собівартість теплової енергії на її основі буде різнитися навіть у межах областей. Відтак у регіонах, де біомаса є більш доступною, зокрема у регіонах, де поширене лісопереробне господарство, виробники відновлюваної теплової енергії можуть купувати біоенергетичну сировину, яку раніше просто

утилізували. У той час як області, де деревообробна промисловість не розвинена, зокрема Одеська та Кіровоградська області, будуть вимушені транспортувати біосировину з інших областей або заготовляти соломку у якості сировини для генерації тепла, що так чи інакше підвищить собівартість виробленої теплової енергії.

Тож запроваджені «стимулюючі» тарифи на теплову енергію «не з газу» наразі не відповідають ані потребам галузі відновлюваної теплоенергетики, ані потребам ЖКГ. Сумбурність і непослідовність державної політики у сфері відновлюваного теплопостачання проявляється ще і в тому, що Уряд спочатку здешевив тарифи на «негазове» тепло, а вже потім замислився над проблемою доступу власників «дешевої» енергії на монополізований ринок теплової енергії.

В Україні комунальні підприємства теплоенергетики мають монопольне становище на ринку, вони одночасно управляють і тепловими мережами, і теплогенеруючими потужностями. За таких умов вони не мають жодних стимулів до покращення якості своїх послуг, а в додаток ще і створюють бар'єри для доступу до тепломереж незалежних виробників теплової енергії. Наразі комунальні підприємства, в першу чергу, не зацікавлені у входженні на ринок виробників теплової енергії на основі ВДЕ, оскільки останні завдяки своїм нижчим тарифам будуть демпінгувати ціни на теплову енергію.

З метою забезпечення недискримінаційних умов приєднання усіх виробників теплової енергії до теплових мереж, а також з метою підвищення зацікавленості усіх постачальників енергії підвищувати якість своїх послуг Урядом розглядається можливість запровадження конкурентного ринку теплової енергії на зразок європейських країн, де такі ринки вже створені. В Україні перспективним вбачається запровадження конкурентного ринку за моделлю «єдиного покупця», яка успішно функціонує у Швеції, Фінляндії, Естонії, Латвії, Литві, Німеччині, Данії, Норвегії, Угорщині, Хорватії, Нідерландах, Великобританії та Італії.

За основу береться позитивний досвід Литовської моделі конкурентного ринку. Модель «єдиного покупця» передбачає, що оператор мережі закуповує теплову енергію від усіх виробників на щомісячних аукціонах і продає її споживачам на рівних умовах та за однаковими цінами. У рамках даної моделі ринку теплогенеруючі організації не мають право постачати вироблену теплову енергію безпосередньо споживачу згідно з договором купівлі-продажу (у рамках існуючої моделі ринку теплоенергії в Україні така можливість передбачена). Запровадження конкурентного ринку теплової енергії також передбачає впровадження юридичного анбандлінгу – розподілу існуючих теплокомуненерго на підприємства, що здійснюють окремо лише генерацію теплової енергії, її транспортування та постачання [212].

Задля запровадження моделі «єдиного покупця» у нашій країні за ініціативи Держенергоефективності у лютому 2016 року було створено спеціальну робочу групу, яка спільно з Проектом USAID «Муніципальна енергетична реформа в Україні» розробила концепцію формування конкурентних засад на ринку теплової енергії. Дана концепція передбачає, що тарифи на тепло будуть нерегульованими (НКРЕКП буде встановлювати лише максимальні тарифи) і будуть визначатися під час проведення аукціонів. Запровадження аукціонів має забезпечити прозорий механізм і недискримінаційні правила приєднання незалежних виробників до теплової мережі [213].

«Муніципальна енергетична реформа в Україні» передбачає преференції для виробників теплової енергії на основі ВДЕ поряд із виробниками традиційної теплової енергії. Так, за словами керівника проекту Діани Корсакайте, якщо ціна на виробництво теплової енергії однакова у різних виробників, то оператор ринку закуповує її за такими пріоритетами: вироблена на когенераційних установках з ВДЕ, вироблена на котельнях з ВДЕ, вироблена на когенераційних установках з викопного палива, вироблена на котельнях з викопного палива [213].

Але зазначена поступка не може розглядатися у якості ефективного способу підвищення конкурентоспроможності відновлюваної теплової енергії у порівнянні з традиційною. Єдина можливість для виробників відновлюваного тепла відшкодувати витрати на реалізацію своїх проектів – це закласти їх у свої ціні, що у кінцевому підсумку взагалі ставить під сумнів їхню можливість конкурувати з виробниками традиційного тепла. З огляду на вищезазначене, запровадження конкурентної моделі ринку теплової енергії має здійснюватися у тандемі з ефективним державним фінансуванням проектів з генерації теплової енергії на основі ВДЕ. Останнє дозволить виробникам відновлюваного тепла формувати свої тарифи лише з урахуванням поточних витрат на вироблену продукцію.

У цьому напрямку важливим кроком стало прийняття Постанови Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для здійснення заходів щодо ефективного використання енергетичних ресурсів та енергозбереження» від 1 жовтня 2014 року. Цією Постановою було запроваджено стимулювання використання ВДЕ для генерації тепла шляхом відшкодування з державного бюджету частини суми кредитів, залучених на придбання котлів з використанням будь-яких видів палива та енергії (крім природного газу та електроенергії) та відповідного додаткового обладнання і матеріалів до них [214]. З метою реалізації Постанови у жовтні 2014 року почала діяти Урядова програма «теплих кредитів», яка реалізується за підтримки ПриватБанку, Ощадбанку, Укргазбанку та Укрексімбанку.

Програмою передбачено відшкодування витрат на придбання та встановлення альтернативних систем теплопостачання з державного бюджету у таких розмірах:

- 20% суми кредиту (але не більше 12 тис грн) на придбання негазових/неелектричних котлів для фізичних осіб;
- 35% суми кредиту (але не більше 14 тис грн) на придбання енергоефективного обладнання/матеріалів для фізичних осіб;

- 40% суми кредиту (але не більше 14 тис грн в розрахунку на одну квартиру) для ОСББ/ЖБК, як юридичних осіб, для загальнобудинкових заходів [215].

Дані, наведені у таблиці 3, свідчать про те, що програма має позитивний вплив на збільшення обсягів генерації теплової енергії на основі ВДЕ і за час її дії показник відновлюваної теплової енергії у загальному споживанні теплоенергії збільшився майже у 2 рази. Але разом із тим вона має значні недоліки і не може розглядатися як стабільний засіб підтримки ВДЕ у сфері теплоенергетики. Так, за даними Держенергоефективності щодо стану прийняття місцевих програм відшкодування відсотків за «теплыми» кредитами, у 2017 році не в усіх регіонах країни було виділено фінансування на її реалізацію, а в деяких регіонах програма була завершена ще у 2016 році [216]. У державному бюджеті на 2018 рік передбачено 400 млн грн на фінансування «теплих» кредитів, втім станом на 5 березня 2018 року банки так і не відновили їхню виплату [217]. Також зауважимо, що 400 млн грн є недостатньою сумою для повноцінної реалізації цієї програми, навіть у попередніх роках, коли зацікавленість у «теплих» кредитах була меншою, а відповідна сума була вищою, не вдалося задовольнити попит на отримання «теплого» кредиту у повній мірі. Так, у 2016 році Кабінетом Міністрів України було закладено у державний бюджет 900 млн грн. на реалізацію програми по фінансуванню населенню «теплих» кредитів, тоді як у 2017 році на ці цілі спочатку було виділено лише 400 млн грн., а вже у другій половині 2017 року на цю програму було додатково направлено ще 400 млн грн [218]. Втім загальна сума у 800 млн грн не змогла забезпечити фінансування цієї програми у всіх регіонах країни.

Місцеві органи влади також підключаються до програми «теплих» кредитів та розробляють власні програми з відшкодування населенню частини тіла кредиту або відсотків на реалізацію енергоефективних заходів [218], що дозволяє населенню брати участь відразу в декількох програмах енергоефективності. За даними Держенергоефективності, у 2017 році діяло 156

місцевих програм здешевлення «теплых» кредитів, якими було відшкодовано 57 млн грн 53 тис домогосподарствам, що перевищує відповідний показник за 2015 рік у 4 рази [219].

Враховуючи поточну політичну ситуацію в Україні і те, що державний бюджет затверджується щороку, кількість коштів, виділених на «теплі» кредити або інші програми фінансування, буде варіюватися, що в кінцевому підсумку не може гарантувати стабільне функціонування цього засобу підтримки виробників тепла на основі ВДЕ. За таких умов виробництво відновлюваної теплової енергії в умовах конкурентного ринку теплової енергії стає високо ризикованим і ставить під загрозу подальшу долю відновлюваної теплоенергетики в країні.

Натомість запровадження конкурентного ринку теплової енергії, забезпечення недискримінаційного доступу виробників тепла на основі ВДЕ можливо досягти шляхом примусового зобов'язання власників теплових мереж підключати виробників відновлюваного тепла.

Що стосується тарифної політики, то задля пом'якшення фінансових ризиків виробників відновлюваної теплової енергії вбачається необхідним розробити методику розрахунку економічно обґрунтованих тарифів на відновлювану теплову енергію, що передбачає врахування питомих витрат на її генерацію на основі кожного з можливих видів ВДЕ. Відтак у розрахунок тарифу на відновлювану теплову енергію мають бути включені капітальні вкладення та експлуатаційні витрати власників об'єктів теплової енергетики на основі ВДЕ, а також розмір прибутку необхідного для задоволення інтересів наявних виробників відновлюваної теплової енергії та для залучення нових. У разі якщо зазначені тарифи перевищують середньозважені тарифи на природний газ, то держава має взяти на себе зобов'язання щодо покриття цієї різниці. З метою недопущення зловживань з боку виробників теплової енергії з ВДЕ і з метою їхнього стимулювання вдосконалювати свої виробництва необхідно, щоб дія зазначених тарифів була обмежена у часі.

Аналіз зарубіжного досвіду дозволив дійти висновку, що незважаючи на те, що прогрес у відновленій тепловій енергетиці відбувається повільними темпами, ряд країн вже на даному етапі досягли значних успіхів у переході від систем опалення на основі традиційних енергоносіїв до екологічно чистих технологій.

Швеція є лідером за рівнем використання ВДЕ для виробництва теплової енергії, частка ВДЕ у загальному тепловому споживанні у 2015 році становила 46,7%. Енергетичні податки були основним рушієм у цій трансформації: Швеція запровадила екологічний податок на використання природного газу для опалення ще у 1985 році. З кожним роком ставки податку неухильно зростали і, як результат, станом на 2017 рік у Швеції діють найвищі ставки екологічного податку на природний газ в усьому світі. Новий закон про зміну клімату, прийнятий в червні 2017 року, встановив досить амбітні цілі Швеції у галузі відновлюваної енергетики – повна відмова від використання традиційних енергоносіїв до 2045 року [220, с. 28].

Іншим світовим лідером у використанні ВДЕ для теплопостачання є Данія. У Данії частка відновлюваної теплової енергії у загальному тепловому споживанні країни у 2015 році становила 39,6%. Основним ВДЕ для генерації теплової енергії в Данії виступає біомаса, на неї приходить 92 % від усіх видів біомаси. Близько 54 % відновлюваної теплової енергії подається через системи централізованого теплопостачання.

У 2012 році Данія ухвалила нову Програму розвитку енергетичної галузі, що має на меті повну відмову від використання традиційних енергетичних ресурсів до 2050 року. Починаючи з 2013 року в Данії не дозволяється використовувати системи опалення на основі традиційних енергоносіїв у новобудовах. З 2011 року урядом країни запроваджені тендери на отримання субсидій для великогабаритних теплових насосів для систем централізованого теплопостачання, що становлять 13-25% їхньої вартості. Також в країні діють спеціальні тарифи на відновлювану теплову енергію, розміри яких залежать

від цін на природний газ. У додаток у Данії встановлені високі податки на емісію вуглецевого газу [220, с. 22-23].

У Фінляндії та Нідерландах збільшення обсягів використання ВДЕ також досягається шляхом запровадження високих податків на виробництво тепла на основі вугілля та природного газу [220, с. 24, 33]. Крім того, усі ці країни у напрямку стимулювання використання ВДЕ для генерації теплової енергії значну увагу приділяють запровадженню централізованих систем тепlopостачання на основі ВДЕ, що пояснюється можливістю охоплення більшої споживчої аудиторії.

У Німеччині у 2009 році було прийнято Федеральний закон про тепlopостачання з ВДЕ. Його мета полягає в тому, щоб збільшити долю ВДЕ у виробництві тепла до 14 % до 2020 року. Згідно із цим законом, власники нових будинків зобов'язані отримувати певну частку тепла шляхом використання ВДЕ, а власники старих будинків отримують фінансову підтримку для модернізації своїх систем опалення. Як результат, станом на 2017 рік у Німеччині теплові насоси встановлені майже в чверті нових будинків [220, с. 31-33].

Досвід зазначених країн свідчить про те, що механізм стимулювання використання ВДЕ для генерації теплової енергії спирається не стільки на стимули, як на обмеження. Основним його інструментом виступають високі ставки екологічного податку за використання природного газу для опалення. Практика використання податку за використання природного газу для опалення видається цікавою для нашої країни. Значні теплові втрати в Україні призводять до не обґрунтовано великих обсягів використання природного газу і його оподаткування має стати вагомим стимулом до його заміщення на ВДЕ. Зазвичай з метою пом'якшення фінансового наваначення як на промисловість, так і на побутового споживача зазначене нововведення має супроводжуватися державними субсидіями на придбання та встановлення систем тепlopостачання на основі ВДЕ. Досвід використання субсидій на житлово-комунальні послуги вже добре відомий у нашій країні, втім переорієнтація

субсидіювання з енерго неефективних, неекологічних технологій опалення на користь систем опалення на основі ВДЕ значно більше відповідає цілям та задачам енергетичної стратегії країни.

Також варто зацентрувати увагу на тому, що державна політика зі стимулювання використання ВДЕ для виробництва теплової енергії повинна узгоджуватися з політикою енергоефективності. Підвищення ефективності енергетичних послуг покликане зменшити необхідні обсяги виробництва теплової енергії для задоволення потреб населення у теплопостачанні. У свою чергу, зменшення попиту на теплову енергію вимагатиме зведення меншої кількості об'єктів відновлюваної теплоенергетики для її виробництва, що у підсумку прискорить заміщення традиційних енергетичних ресурсів на ВДЕ.

3.2. Правове стимулювання використання ВДЕ у сфері транспорту

В умовах сучасної глобалізації світової економіки посилюються процеси інтернаціоналізації світового ринку, спрямовані на розвиток міжнародних транспортних коридорів, які створюють сприятливі умови для вільного руху товарів. Попри важливість автомобільного транспорту для забезпечення діяльності всесвітнього ринку товарів, кожна країна має свої проблеми у сфері його функціонування, зокрема: розвиток транспортної інфраструктури, спрощення митних процедур, удосконалення транспортного законодавства та інше.

Разом із тим спільною для всіх країн є проблема забезпеченості автотранспорту паливно-мастильними матеріалами, для яких основними джерелами є нафта і нафтові продукти. На тлі їхнього дефіциту посилюється хвилювання суспільства щодо подальшої можливості покриття потреб у моторних паливах, що змушує уряди шукати альтернативні джерела для їхнього виробництва. Поряд із забезпеченням енергетичної незалежності країни, відмова від викопного палива сприятиме реалізації цілей Кіотського

протоколу щодо стійкого розвитку, зокрема, що стосується зменшення викидів парникових газів [221, с. 52].

Для подальшого забезпечення національної економіки паливно-мастильними матеріалами багато країн світу, у тому числі і Україна, значну увагу приділяють переведенню вітчизняних автопарків на використання альтернативних, екологічних видів палива. Так, Енергетична стратегія України на період до 2035 року серед своїх цілей називає стимулювання збільшення використання екологічних видів моторного палива, збільшення частки екологічних видів палива в балансі їх споживання із забезпеченням стимулів до її нарощення [17].

Відмітимо, що на необхідності їхнього використання робиться акцент і у Директиві 2009/28/ЄС. Так, у ст. 3 зазначається, що кожна держава-член має робити все можливе для того, щоб частка енергії, видобутої з відновлюваних джерел у всіх видах транспорту, станом на 2020 рік дорівнювала, щонайменше, 10% її кінцевого споживання енергії в транспортному секторі [61, с. 52].

Мотиви використання альтернативних видів палива (як і альтернативних джерел енергії в цілому) є складними і багатогранними. Зазвичай побоювання щодо ціни на викопне паливо і його негативного впливу на навколишнє середовище мають неабияку роль у формуванні зацікавленості у виробництві альтернативних видів палива, але вони є недостатніми для забезпечення комерційного інтересу господарюючих суб'єктів для здійснення такої діяльності. Як вже зазначалося, на сучасному етапі відновлювана енергетика не може розвиватися за відсутності державної підтримки і її активний розвиток у транспортній сфері гальмується відсутністю належної правової регламентації, яка б змогла балансувати інтереси виробників і потенційних споживачів альтернативних видів палива [221, с. 53].

У світі відомий широкий спектр технологій і продуктів для виробництва альтернативних видів палива, але у рамках дослідження зупинимося на його перспективних видах саме для України. Для нашої країни такими є рідкі

біологічні види палива (далі – біопаливо): біоетанол та біодизель. Поняття «біологічні види палива» з'явилося із прийняттям Закону України «Про альтернативні види палива» від 14 лютого 2000 року. Згідно із Законом біологічні види палива – тверде, рідке та газове паливо, виготовлене з біологічно відновлювальної сировини (біомаси), яке може використовуватися як паливо або компонент інших видів палива [26]. На виконання положень Закону 4 липня 2000 року було прийнято Постанову Кабінету Міністрів України «Про затвердження програми «Етанол» (втратила чинність 13 січня 2011 року).

Програма «Етанол» передбачала розширення використання етилового спирту як енергоносія та сировини для промисловості. Її метою було створення сприятливих умов для виробництва продукції з використанням біологічних відновних джерел сировини та енергії, а також організація нових для України та переорієнтація існуючих виробництв на використання продуктів переробки відновної сільськогосподарської сировини – етилового спирту та його похідних [222]. Прийняття програми «Етанол» не забезпечило бажаної активності населення щодо виробництва біопалива.

Така ситуація багато в чому пов'язана з нераціональним використанням сировини, придатної для їхнього виробництва. Україна має сприятливі кліматичні та ґрунтові умови для забезпечення процвітання біоенергетичної галузі, тож нерозвиненість ринку біоенергетичної сировини є суттєвим прорахунком державної політики як в аграрному, так і в енергетичному секторі. Як зазначає Г. М. Калетник, окупність капітальних витрат на спорудження переробних заводів та закупівлю відповідних засобів переробки біосировини на паливо прямо залежить від сталого надходження біосировини. Біосировина у вигляді енергетичних культур (олійні та цукро-, крохмалевмісні), як свідчать літературні джерела і вітчизняний досвід, є надійним складником розв'язання проблеми розвитку біопалив у країнах світу [223, с. 13].

Для промислового виробництва біоетанолу в Україні придатні однорічні культури з високим вмістом цукрів і крохмалю – зернові колосові, кукурудза, цукрові буряки (меляса), картопля. Для одержання біодизеля використовується інша сировина: олійні культури – ріпак, соя, соняшник, льон олійний. В Україні провідна роль як сировини у виробництві біоетанолу належить зерновим культурам і мелясі із цукрових буряків, а біодизеля – ріпаку і соняшнику [224, с. 8].

Проте існуючий ресурсний потенціал для виробництва біопалива використовується не для власних потреб, а для експорту, що значно сповільнює перехід нашої країни на альтернативне паливо. Так, за даними USDA, станом на 2016 рік, наша країна займає четверте місце за рівнем експорту кукурудзи у світі після США, Аргентини та Бразилії. Частка українського експорту у світовій структурі експорту кукурудзи становить 13 % [225].

Тим часом ріпак взагалі є винятково експортною культурою на вітчизняному аграрному ринку. Ріпак – ліквідний товар, який характеризується стабільними і високими закупівельними цінами протягом усього року. Україна займає третє місце в рейтингу світових експортерів ріпаку, поступаючись при цьому Канаді та Австралії. За даними ІА «АПК-Інформ» обсяг експорту ріпаку з 2010 до 2012 року становив майже 100 %, проте у 2013 і 2014 роках спостерігаються позитивні зміни і обсяги експорту зменшилися і становили відповідно 88,7% і 79,2% [226]. Відповідний показник у 2016 і 2017 роках становив близько 83 % [227]. Найбільшими імпортерами українського ріпаку стали Польща, Бельгія, Франція та Нідерланди. У 2012 році Україна відкрила для себе нові ринки для поставок цієї культури, зокрема ОАЕ, Португалію, Італію.

У той час як Україна нехтує своїми запасами ріпаку, у Європі ріпакове пальне успішно використовується вже кілька років, стаючи все популярнішим. Наприклад, у Німеччині, яка зараз передує у виробництві біодизеля, його можна придбати на будь-якій заправці, причому значно дешевше, ніж

звичайну солярку. Тому сільгоспвиробники, водії таксі та «далекобійники» надають перевагу саме цьому виду пального [228].

Експортний напрямок споживання ріпаку у нашій країні обумовлений, насамперед, відсутністю вивізного мита на нього. У 2013 році на розгляд Уряду було подано проект Закону України «Про встановлення ставок вивізного (експортного) мита на ріпак», який встановлював тарифні обмеження на експорт ріпаку. Метою прийняття Закону було зменшення обсягів експорту сировинних ресурсів з України та створення умов для організації переробного виробництва на митній території України, створення нових робочих місць, збільшення податкових надходжень, підсилення енергетичної незалежності України [228]. Втім 27 листопада 2014 року цей законопроект було відкликано.

Мотиви його відкликання не зовсім зрозумілі: Україна прагне у майбутньому стати членом ЄС, проте на європейському ринку виступає лише як постачальник дешевої сировини. На даному етапі розвитку виробництва біопалива Уряду необхідно переглянути свою експортну політику стосовно сировини, придатної для виробництва біопалива.

Зменшення обсягів експорту ріпаку дозволить створити сприятливий інвестиційний клімат для розвитку нової переробної галузі в Україні. Наявна ресурсна база в нашій країні достатня для виробництва кінцевого продукту як для власних потреб, так і для експорту, що у кінцевому підсумку надасть можливість забезпечити власні потреби у біопаливі і збільшити надходження до Державного бюджету за рахунок його продажу за кордон.

З метою зменшення обсягів експорту ріпаку 7 грудня 2017 року було прийнято поправку до ПК України, згідно із якою тимчасово звільняються від оподаткування ПДВ операції з вивезення за межі митної території України в митному режимі експорту з 1 січня 2020 року до 31 грудня 2021 року насіння ріпаку [122]. Дана поправка призвела до скасування бюджетного відшкодування ПДВ при експорті ріпаку, що викликало обурення серед аграріїв.

У зв'язку із цим наразі у Верховній Раді України зареєстровано проект Закону «Про внесення змін до ПК України щодо деяких питань оподаткування податком на додану вартість операцій з вивезення за межі митної території України олійних культур», яким пропонується виключення даної поправки з ПК України [229].

На даному етапі з метою обмеження експорту ріпаку з України, натомість скасування експортного відшкодування ПДВ, Уряду доцільніше встановити вивізне мито на нього. В нашій країні у 2015 році стартував «митний експеримент», який передбачає, що половина суми перевиконання щомісячних планових митних надходжень спрямовується до спеціальних фондів регіональних бюджетів. Останні у свою чергу забезпечують фінансування заходів з розвитку автомобільних доріг загального користування в усіх областях та місті Києві, а також по реалізації заходів з розвитку дорожньої інфраструктури в місті Києві [230]. Враховуючи значні обсяги експорту ріпаку, встановлення вивізного мита на нього забезпечить зростання митних платежів, які зможуть бути використані для потреб автодорожнього сектора.

Досліджуючи ринок біоенергетичної сировини, необхідно зазначити, що вирощування енергетичних культур, як правило, здійснюється за інтенсивними технологіями, що передбачає використання значної кількості мінеральних добрив і хімічних засобів захисту рослин, гібридних і генномодифікованих сортів рослин. При виробництві цих сільськогосподарських культур у зв'язку з відсутністю ефективного державного контролю за станом і якістю ґрунтів не дотримуються рекомендовані сівозміни. Більш того, для біомаси, що використовується для виробництва біопалива, не встановлена стандартизована процедура перевірки на вміст у ній нітратів, нітритів, важких металів, радіоактивних елементів [231, с. 128]. Враховуючи той факт, що перехід на біопаливо має на меті не тільки зменшення енергетичної залежності, але і покращення екологічної ситуації в

країні, таке упущення є неприпустимим з боку Уряду і потребує негайного усунення.

Аналізуючи перспективи розширення вітчизняного ринку біопалива, варто звернути увагу на те, що його функціонування може мати позитивний вплив на розвиток сільськогосподарських угідь та загальне піднесення сіл: збільшене продукування сировини для біопалива сприятиме багатофункціональності сільського господарства і забезпечуватиме стимул в економіці сільського господарства через створення нових джерел прибутку і нових робочих місць.

Однак досягнення зазначених зисків залежить від конкурентоспроможності енергетичних культур поряд із харчовими культурами – аграрії мають бути зацікавлені у використанні своїх земельних ресурсів для вирощування біоенергетичної сировини. Зазвичай основними чинниками, що впливають на інтерес виробників сільськогосподарських виробників, є попит і відповідно ціна на їхню продукцію. Із цього приводу слід зауважити, що ціни на біомасу є похідними і залежними від цін на українському та світовому ринку на такі види сільськогосподарської сировини, як насіння соняшнику, зерно, цукрові буряки, і такі продукти харчування, як цукор, масло із соняшника, кукурудза. Важливо враховувати і той факт, що кукурудза, цукрові буряки, олійні культури використовуються не тільки в харчовій, але і в хімічній, фармацевтичній, парфумерній, текстильній промисловості. Тому ціни на зазначені сільськогосподарські культури будуть залежати від попиту на них в усі галузях, де використовується їхня сировина [231, с. 129].

З огляду на вищезазначене, можливість Уряду впливати на ціну енергетичної сировини досить обмежена. Органам державної влади необхідно шукати інші шляхи підтримки аграріїв, які вирощують біоенергетичні культури. У цьому напрямку перспективною видається часткова компенсація витрат на закладку плантацій або підвищення суми страхового відшкодування

за договорами страхування урожаю сільськогосподарських культур, фінансування інноваційних розробок тощо.

Незважаючи на значні переваги біопалива поряд із традиційними видами палива, доцільність його виробництва у багатьох країнах піддається сумнівам. Вважається, якщо обсяги використання біоенергетичних культур будуть збільшуватися, знадобляться досить великі площі землі для їхнього вирощування, що призведе до скорочення посівних площ для продуктів харчування і, як наслідок, світові ціни на останні будуть зростати. Також дуже гостро постає питання безпосереднього використання продуктів харчування для виробництва біопалива.

Противники біопалива вважають, що негативний вплив від використання традиційних видів палива на екологію і економіку країни є ніщо у порівнянні з загрозою голоду та підвищенням цін на харчові продукти. Як зазначив колишній Генеральний секретар ООН Кофі Аннан, збройні конфлікти у світі дедалі частіше виникатимуть через прісну воду і доступні продукти харчування, а зовсім не через мінеральні енергоносії. Голод уже став детонатором політичних потрясінь у Тунісі, Єгипті, Йорданії, Ємені, Алжирі, жителі яких були змушені за шість місяців, як мінімум, удвічі збільшити витрати на продовольчі товари першої необхідності. Протести призвели до зміни влади в Тунісі та Єгипті [232].

Противники біопалива багато в чому спираються на світову продовольчу кризу березня – квітня 2008 року. У той час у Великобританії канцлер казначейства у відкритому листі його колегам з ECOFIN запропонував ЄС провести ретельне дослідження позитивних і негативних наслідків виробництва біопалива і надати оцінку їхнього впливу на ціни на продукти харчування, зараз і в майбутньому [233, с. 2].

Побоювання щодо негативних наслідків розвитку ринку біопалива на харчову промисловість країни дійсно мають місце бути, тому останніми роками у світі багато уваги приділяється тому, що органічні відходи від деревообробної індустрії, тваринні жири, відходи важкої промисловості та

сільського господарства, перероблені кулінарні жири, водорості та багато інших джерел можуть бути використані для виробництва біопалива другого покоління. Проте на сучасному етапі розвитку України, на відміну від багатьох країн ЄС, технології виробництва біопалива другого покоління ще не набули широкого розповсюдження і потребують значного доопрацювання [221, с. 55-56].

З метою попередження кризових явищ державним органам необхідно безперервно проводити моніторинг як вітчизняних, так і зарубіжних ринків біоенергетичної сировини та ринків продуктів харчування. Забезпечення правильного балансу між потребами харчової промисловості та біоенергетичної є вірним шляхом до отримання лише зисків від переведення національного автопарку на біопаливо.

Окрім збереження та розвитку сировинної бази, необхідно забезпечити привабливі економічні та організаційні умови для розвитку ринку біопалива. Економісти, як правило, виступають за скасування торговельних бар'єрів на ринку, вбачаючи у скасуванні податків та адміністративних перепон шлях до досягнення досконалої конкуренції [233, с. 25]. Але, як показує досвід, досконала конкуренція не має місця на практиці і проблема, з якою стикаються політики, полягає у тому, що країни з різним рівнем розвитку не можуть забезпечити однакові умови щодо ведення того чи іншого виду господарської діяльності. Як наслідок, один й той ж вид підприємництва може мати різні економічні зиски для господарюючих суб'єктів у різних країнах. Така ситуація є характерною для ринку біопалива.

Так, країни, в яких на біопаливо є більший попит, а для його виробників запроваджені певні стимули, наприклад податкові пільги, субсидії, є більш привабливими для реалізації біопалива, ніж країни, де такі стимули відсутні. Тож виробники біопалива будуть зацікавлені транспортувати свій товар саме до таких країн – наразі такими країнами є країни ЄС. Це створює проблеми для країн, що розвиваються, які не можуть дозволити собі щедрі поступки в оподаткуванні біопалива на зразок ЄС, у результаті чого вони експортують

біопаливо власного виробництва до ЄС, імпортуючи при цьому викопне паливо [233, с. 25].

В ідеалі для вирішення цієї проблеми уряди країн мали б запровадити однакову політику щодо біопалива. Втім, оскільки така утопія є не можливою, кожна країна розроблює власний механізм підтримки виробників біопалива.

У Європі головними засобами стимулювання виробництва і споживання біопалива є пільгове оподаткування та зобов'язання. Податкові пільги були використані у більшості європейських країн і були дуже ефективними на ранніх стадіях розвитку ринку біопалива. Вони зазвичай полягають у повному чи частковому звільненні від оподаткування діяльності з виробництва біопалива. Розміри податкових пільг можуть різнитися, але в середньому податок на біоетанол та біодизель на 50% нижче, ніж ставки на бензин та традиційний дизель. У подальшому у разі, якщо виробництво біопалива не обмежувалося тендерною системою, податкові пільги значно зменшували надходження до державного бюджету і спричиняли надмірну компенсацію для певних груп низькозатратних виробників. До того ж вони не стимулювали господарюючих суб'єктів зменшувати витрати на їхні виробництва.

У зв'язку із цим уряди європейських країн почали використовувати зобов'язання, які полягають у тому, що кожний постачальник палива має додавати певний відсоток біопалива до свого продукту. Такі зобов'язання видалися більш ефективними на шляху до досягнення цільових показників щодо частки біопалива у загальному споживанні палива і вони стали дієвим засобом стимулювання зниження витрат на його виробництво [234].

Зазначений сценарій розвитку ринку біопалива є характерним для Німеччини, яка є одним із світових лідерів за обсягами виробництва та споживання біопалива. На початкових стадіях розвитку біопаливного сегмента, Німеччина звільняла від оподаткування чисте біопаливо. Але така поступка для його виробників мала мінімальний ефект: вони не були зацікавлені оптимізувати їхні виробничі витрати на виготовлення біопалива і ціни на нього залишалися занадто високими. У 1999 році уряд вирішив

збільшити обсяги виробництва біопалива шляхом збільшення податку на викопне паливо. У той час ціна на нафту почала миттєво зростати і у кінцевому підсумку перевищувала ціну на біопаливо. Це привело до величезного буму на біопаливо: частка його використання в загальному споживанні палива становила 3,75% у 2005 році, що майже вдвічі перевищувало показники, зазначені у Директиві 2003/30/ЄС від 8 травня 2003 року про сприяння використанню біопалива або іншого відновлюваного палива для транспорту.

Однак податкові пільги почали коштувати уряду занадто багато грошей, через що у 2007 році уряд передивився свою політику стосовно біопалива, у результаті чого було запроваджено зобов'язання для постачальників палива принести на ринок мінімальну кількість біопалива. Це зобов'язання реалізується за допомогою квот. Непогашення квот тягне за собою штрафні санкції. З моменту запровадження зазначених зобов'язань податкове звільнення сумішевого пального було скасовано, оскільки відтепер усе паливо у Німеччині містить біокомпоненти. Тим часом для чистого біопалива залишилися податкові пільги, але з 2012 року вони поступово скорочуються і у підсумку мають сягнути нульової відмітки [234].

На даному етапі в нашій країні засоби стимулювання розвитку ринку біопалива полягають лише у фіскальних поступках по відношенню до виробників біопалива. Так, згідно із п. 197.16 ст. 197 ПК України звільняються від оподаткування операції із ввезення на митну територію України матеріалів, сировини, устаткування та комплектуючих, які будуть використовуватися у виробництві альтернативних видів палива або виробництві енергії з відновлюваних джерел енергії. Також тимчасово до 1 січня 2019 року звільняються від оподаткування ПДВ операції з імпорту техніки, обладнання, устаткування, що використовуються для реконструкції існуючих і будівництва нових підприємств з виробництва біопалива і для виготовлення та реконструкції технічних і транспортних засобів з метою споживання біопалива, якщо такі товари не виробляються та не мають аналогів в Україні, а

також технічних та транспортних засобів, у тому числі самохідних сільськогосподарських машин, що працюють на біопаливі, якщо такі товари не виробляються в Україні [122].

Також, згідно із підп. 5 п. 4 розділу XXI МК України, тимчасово до 1 січня 2019 року звільняються від оподаткування ввізним митом при ввезенні на митну територію України та поміщенні в митний режим імпорту – техніка, обладнання, устаткування, що використовуються для реконструкції існуючих і будівництва нових підприємств з виробництва біопалив і для виготовлення та реконструкції технічних і транспортних засобів з метою споживання біопалив, які класифікуються за кодами УКТ ЗЕД, визначеними статтею 7 Закону України «Про альтернативні види палива», якщо такі товари не виробляються та не мають аналогів в Україні [123].

Відзначимо, що операції із ввезення на митну територію України вищезазначених товарів звільняються від оподаткування лише за умови того, що ці товари застосовуються платником податку для власного виробництва та якщо ідентичні товари з аналогічними якісними показниками не виробляються в Україні.

Для підтвердження відсутності ідентичних та аналогічних товарів в Україні, згідно із постановою Кабінету Міністрів України № 581 «Про затвердження Порядку ввезення на митну територію України техніки, обладнання, устаткування, технічних та транспортних засобів, що використовуються для розвитку виробництва і забезпечення споживання біологічних видів палива» від 18 травня 2011 року, суб'єкт господарювання подає митному органу відповідний висновок Міністерства економічного розвитку і торгівлі [235]. Міністерство має підготувати висновок або лист-відмову в його видачі протягом 30 календарних днів. Втім, якщо результати не дають можливості прийняти обґрунтоване рішення щодо видачі висновку, Міністерство може звернутися до галузевих центральних органів виконавчої влади, Торгово-промислової палати України та інших спеціалізованих (експертних) установ або підприємств для отримання

інформації стосовно виробництва товарів або їх аналогів в Україні, необхідної для видачі висновку. У такому разі строк видачі висновку продовжується, але не більше ніж на 30 календарних днів [236].

Така процедура підтвердження відсутності ідентичних та аналогічних товарів в Україні вбачається досить зарегульованою та такою, що створює не виправдані перешкоди для виробників біопалива. До того ж зазначеним Порядком передбачено, що висновок дійсний до завершення митного оформлення товару, але не більше як на 1 рік з дати його видачі. Після завершення цього строку суб'єкт господарювання має повторно звернутися за висновком.

Звичайно, підтримка вітчизняного виробництва біопалива, відповідного обладнання та транспортних засобів є важливим напрямком державної політики, проте для цього не обов'язково запроваджувати такі бюрократизовані механізми. Вважаємо необхідним сформулювати перелік техніки, обладнання, устаткування, що використовуються для реконструкції існуючих та будівництва нових підприємств з виробництва біопалив, та таких, що використовуються для виготовлення та реконструкції технічних і транспортних засобів з метою споживання біопалив, а також перелік технічних та транспортних засобів, у тому числі самохідних сільськогосподарських машин, що працюють на біопаливі, з зазначенням їхніх кодів УКТЗЕД.

Розробка зазначеного переліку дозволить відмовитися від отримання висновку Міністерства економічного розвитку і торгівлі щодо відсутності ідентичних чи аналогічних товарів в Україні до тих, що імпортуються на її митну територію. Факт відсутності ідентичних чи аналогічних товарів буде встановлюватися безпосередньо митними органами під час оформлення товарів, зазначених у ст.7 Закону України «Про альтернативні види палива».

Запропонована процедура надасть змогу значно скоротити строки здійснення операцій з ввезення таких товарів на митну територію України та

надасть змогу господарюючим суб'єктам самостійно прогнозувати свої витрати на їхнє оподаткування, керуючись відповідним переліком.

Разом із тим слід звернути увагу на те, що, поряд із зазначеними сприятливими фіскальними поступками, для виробників біопалива все ще залишаються обтяжливі ставки акцизного податку. Так, ставка акцизного податку на біодизель та його суміші складає 106 євро за 1000 літрів, на альтернативне паливо – 162 євро за 1000 літрів, а на бензин з 5 % вмістом біоетанолу акциз встановлено на такому ж рівні, як для традиційного бензину – 213,50 євро за 1000 літрів.

Запровадження акцизу на альтернативне паливо у 2014 році було піднесено Урядом як тимчасовий захід, який дуже скоро став підтвердженням вислову «немає нічого більш постійного, ніж тимчасове». Акцизний податок на альтернативне паливо «тимчасово» діє й до сьогодні, а його ставка зросла на 63 євро за 1000 літрів, що безсумнівно не вписується у механізм державної підтримки його виробників.

Ненадання виробникам бензину зі вмістом біоетанолу преференцій у сплаті акцизу у порівнянні з виробниками чистого бензину пояснюється тим, що згідно із ст. 229.1.1 ПК України з біоетанолу, що використовується підприємствами для виробництва бензинів моторних сумішевих із вмістом біоетанолу, етил-трет-бутилового етеру (ЕТБЕ), інших добавок на основі біоетанолу та біоетанолу, який використовується для виробництва біопалива, акциз справляється за ставкою 0 гривень за 1 літр [122].

На перший погляд положення цієї статті ПК України можна розглядати як намагання Уряду зменшити податкове навантаження на виробників сумішевого бензину. Втім, враховуючи скасування вимоги щодо обов'язкової складової біокомпонентів у бензині, виробники палива не мають жодних стимулів додавати біокомпоненти до свого палива. І п'ятивідсоткове зниження кінцевої вартості палива у разі додавання біоетанолу (що пояснюється тим, що наразі саме 5 % частка біокомпонентів не потребує

модернізації транспортних засобів) не може спровокувати масштабного виробництва сумішевого палива.

З метою контролю за цільовим використанням біоетанолу, ПК України передбачено, що виробник біопалива має виписати авальований вексель на суму акцизного податку, нарахованого на обсяг біоетанолу, що отримується з акцизного складу, виходячи із ставки, яка визначається для спирту етилового, а саме – 126,96 грн за 1 літр 100-відсоткового спирту.

На підприємствах, що використовують біоетанол як компонент моторного палива, встановлюється податковий пост, представники якого здійснюють постійний безпосередній контроль за цільовим використанням біоетанолу. Виробник сумішевого палива має погасити податковий вексель протягом 90 днів. Податковий вексель вважається погашеним без сплати суми акцизного податку коштами в разі документального підтвердження факту цільового використання біоетанолу. У разі нецільового використання біоетанолу з виробника біопалива справляється штраф у розмірі, який обчислюється виходячи з обсягу біоетанолу, що використаний не за призначенням, та ставки спиртового акцизу, збільшеної в 1,5 раза.

На практиці надання податкового векселя є досить складною кредитною операцією, яка вимагає від виробника біопалива великої застави, оскільки для переміщення одного автовозу біоетанолу необхідно покласти податковий вексель вартістю 2,1-4 млн грн.

Така зарегульованість процедури отримання біоетанолу не виправдана. Враховуючи непридатність біоетанолу для використання у харчовій промисловості через його технічні характеристики, запровадження зазначеної процедури лише створює додаткові бар'єри для розвитку вітчизняного виробництва біопалива.

Взагалі, включення біоетанолу до групи підакцизних товарів вбачається необґрунтованим. Так, ПК України та УКТ ЗЕД всю спиртовмісну продукцію визначають як різновид спирту етилового, який має товарну групу 2207. У той час як у країнах ЄС біоетанол визначають як технічний спирт, який не може

бути використаний у харчовій промисловості і який має товарний код 3814 – продукція хімічної та пов’язаних з нею галузей промисловості.

Позиція європейських країн щодо віднесення біоетанолу до продукції хімічної промисловості відповідає вимогам Директиви 92/83/ЄС Європейського парламенту та Ради від 19 жовтня 1992 року щодо гармонізації структур акцизних зборів на спирт та алкогольні напої (глава VII) (далі – Директива 92/83/ЄС). До речі, зазначена Директива має бути імплементована Україною до 2019 року, що є одним із наслідків підписання Угоди про асоціацію між Україною з однієї сторони та ЄС, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами з іншої сторони.

Так, згідно із Директивою 92/83/ЄС в країнах ЄС звільнено від оподаткування акцизним податком спирт етиловий (алкоголь), який денатурований та використовується для виробництва будь-якого не призначеного для людського споживання товару; спирт етиловий для виробництва лікарських препаратів, оцту, ароматизаторів, шоколаду та інших харчових продуктів [237].

З метою виключення біоетанолу із групи підакцизних товарів та з метою виконання Україною свого зобов’язання щодо імплементції Директиви 92/83/ЄС слід віднести біоетанол до товарної групи 3814. Відповідні зміни необхідно зробити у ПК України та в УКТЗЕД.

Поряд із віднесенням біоетанолу до підакцизних товарів, не менш проблемним є питання щодо існуючих ставок акцизного податку на біодизель та паливо моторне альтернативне. Враховучи незначні обсяги їхнього виробництва, акцизний податок на них не може розглядатися як вагоме джерело надходжень до Державного бюджету. У даному випадку акцизний податок лише створює негативні економічні наслідки для виробників біопалива. У зв’язку із цим вважаємо необхідним до моменту, коли частка альтернативних видів палива від загального обсягу споживання палива в Україні становитиме 20% (саме цей показник зазначений у Законі України

«Про альтернативні види палива»)), встановити нульові ставки акцизного податку на біодизель та паливо моторне альтернативне.

Поряд із фінансовими заходами, одним з найпоширеніших державних засобів підтримки виробництва біопалива у світі є встановлення обов'язкової вимоги щодо змішування певного відсотка біопалива з бензином та дизельним паливом. Так, наприклад, у Китаї цей механізм працює з 2002 року. Програма, що передбачає обов'язковий вміст біоетанолу у розмірі 10 %, спочатку діяла лише у великих містах, але з часом поширила свою дію на багато провінцій.

В Україні перша спроба використання цього засобу підтримки виробництва біопалива виявилася невдалою. Так, Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо виробництва та використання моторних палив з вмістом біокомпонентів» від 19 червня 2012 року (втратив чинність) передбачав поетапне збільшення нормативно визначеної частки виробництва і застосування біопалива та сумішевого палива моторного. Вміст біоетанолу в бензинах моторних, що виробляються та/або реалізуються на території України, у 2014 -2015 роках мав становити не менш як 5 %, а з 2016 року не менш як 7 % [238].

Ці вимоги втратили чинність на підставі Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення умов ведення бізнесу (дерегуляція)» від 12 лютого 2015 року, оскільки вони були визнаними як такі, що не мають позитивного впливу на збільшення обсягів виробництва біопалива. Останнє пов'язано з тим, що зазначені вимоги носили безсистемний характер, оскільки не була створена система обліку та контролю за дотриманням суб'єктами господарювання на ринку моторних палив норм щодо вмісту біокомпонентів у паливі моторному та відсутня відповідальність за їх невиконання [239].

З огляду на це, наразі у Верховній Раді України зареєстровано проект Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо розвитку сфери виробництва рідкого палива з біомаси та впровадження критеріїв сталості рідкого палива з біомаси та біогазу, призначеного для

використання в галузі транспорту». Даний законопроект передбачає запровадження обов'язкової частки вмісту біокомпонентів у бензині на рівні не менш як 3,4 % з 1 січня 2019 року та не менш як 4,8 % з 1 січня 2020 року. Новелою законопроекту є запровадження обов'язкової частки вмісту біокомпонентів і для дизельного пального: не менш як 2,7 % з 1 січня 2019 року. Досягнення мети планується шляхом введення обліку та контролю вмісту біокомпонентів у паливі моторному/паливі моторному альтернативному на ринку нафтопродуктів, які покладені на Держенергоефективності, а також шляхом віднесення до адміністративних правопорушень недотримання суб'єктами господарювання, що виробляють та/або імпортують для продажу на митній території України, вимог щодо вмісту обов'язкової частки біокомпонентів у традиційному паливі [239].

Варто підкреслити, що зазначений законопроект значно більше відповідає потребам і реаліям вітчизняного ринку біопалива, ніж Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо виробництва та використання моторних палив з вмістом біокомпонентів», який не враховував, що всі застарілі автомобілі і частина сучасних автомобілів конструктивно пристосовані лише для використання палива Е5 (тобто з допустимим вмістом біостанолу до 5%) [240, с. 10]. У свою чергу, законопроект передбачає встановлення припустимої частки біокомпонентів у моторних паливах, яка не вимагає модифікації наявних транспортних засобів і може бути запроваджена для існуючого автопарку.

Запровадження вимог щодо суміщення традиційного палива з біокомпонентами є реальною можливістю забезпечення хоч і незначного, але стабільного попиту на біопаливо. Тож позиція законодавця щодо відміни обов'язкової вимоги про змішування певного відсотка біопалива у вичерпаному паливі незрозуміла: краще відмовитися від перспективного засобу стимулювання виробництва і споживання біопалива, ніж вдосконалити механізм його реалізації? Як видається, парламенту доцільно не зволікати зі

схваленням зазначеного законопроекту і перейти до його практичного втілення.

Окрім встановлення вимоги щодо суміщення традиційного палива з біокомпонентами, Уряду, з метою симулювання вітчизняного виробництва біопалива, доцільно обмежити його імпорт за допомогою тарифних або нетарифних методів регулювання зовнішньоекономічної діяльності. У першому випадку необхідно встановити ставку ввізного мита на такому рівні, що зробить кінцеву ціну імпортного біопалива неконкурентоспроможною поряд із біопаливом вітчизняного виробництва. У другому випадку найбільш вдалим вбачається встановлення імпортних квот на біопаливо: квотування є більш ефективним засобом захисту внутрішнього ринку біопалива, ніж митні тарифи, оскільки квоти дозволяють утримувати кількість імпортного біопалива на незмінному рівні, що не залежить від збільшення попиту, і відповідно, цін на нього.

З метою сприяння виробництву палива з біокомпонентами Урядом було прийнято Закон України «Про внесення змін до ПК України та деяких законодавчих актів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у 2016 році» від 24 грудня 2015 року [241], який усунув подвійну сплату акцизного податку на паливо з біокомпонентами. Так, згідно із п. 217.6. ст. 217 ПК України, для пального, при виробництві якого в якості сировини використані інші оподатковувані підакцизні товари, сума податку до сплати зменшується на суму податку, розрахованого для такої сировини [122]. До цього виробники сумішевого пального мали двічі сплачувати акциз – один раз при купівлі викопного палива, а другий – після добавки до нього біокомпонентів.

Для скорішого проникнення біопалива на енергетичний ринок важливим є забезпечення попиту на нього серед споживачів. Цілий ряд причин впливає на зацікавленість світової спільноти у переході на біопалива, завданням Уряду є донесення цих причин до громадськості. В нашій країні з насторогою ставляться до біопалива. У контексті сталого розвитку та побоювань щодо

приближення екологічної кризи, для українського населення важливо усвідомити, що біопаливо – це можливість мати у майбутньому безпечне довкілля. Так, наприклад, у продуктах згорання біодизеля на 8-10% менше окису вуглецю, майже на 50% менше сажі й значно менше сірки. Через високий вміст кисню в біодизельному паливі продукти його згорання містять приблизно на 10% більше окису азоту порівняно з нафтовим дизельним паливом. У разі попадання в ґрунт або воду біодизельне паливо протягом 25-30 днів практично повністю розпадається й не завдає екологічної шкоди, тоді як один кілограм мінеральних нафтопродуктів може забруднити майже мільйон літрів питної води, знищуючи в ній всю флору і фауну [242].

Звичайно, біопаливо – це не панацея від усіх енергетичних та екологічних проблем у світі. Щоб вирішити проблему скорочення запасів традиційних енергетичних ресурсів, усі відомі на сьогодні засоби отримання енергії повинні бути максимально використані. Проте факт залишається фактом: біопаливо є перспективним альтернативним енергоресурсом у транспортній сфері, і з часом його можна зробити придатним для широкого кола споживачів. До того ж значна частина перешкод на шляху до масового виробництва і споживання біопалива може бути усунена вже на сучасному етапі.

ВИСНОВКИ

У дисертації розв'язано важливе наукове завдання визначення напрямків та засобів господарсько-правового стимулювання використання ВДЕ в Україні. Основні наукові і практичні результати дослідження полягають у таких положеннях:

1. ВДЕ мають виключне значення у забезпеченні стійкості енергетичних систем до дестабілізуючих факторів, зокрема економічних, природних, техногенних, політичних, і виступають важливим критерієм сталого розвитку суспільства. Переведення вітчизняного енергетичного сектора на їх використання відкриває широкий спектр можливостей для нашої країни: від забезпечення її енергетичної безпеки та покращення її іміджу на міжнародній арені до підвищення якості житлово-комунальних послуг та створення нового ринку збуту сільськогосподарської продукції.

2. Відносини щодо стимулювання використання ВДЕ у своєму кількісному та якісному вимірах переважно є господарськими і, відповідно, повинні регулюватися нормами ГК України і господарського законодавства в цілому. Останнє пояснюється кількома обставинами, зокрема тим, що саме господарські відносини як професійно орієнтований вид виробничих відносин суспільства найбільш енергетично залежні і характеризуються витрачанням енергії на усіх складових виробництва, зберігання, перевезення, перевалки та обробки продукції. Крім того, питання фінансування є одним із найбільш болючих під час реалізації проектів у галузі відновлюваної енергетики, у зв'язку із чим запровадження ефективного механізму стимулювання використання ВДЕ без залучення підприємницького сектора та активізації усієї сукупності господарських відносин у напрямку якомога повнішого використання ВДЕ є неможливим.

3. На фоні посилення ролі міжнародних організацій у стимулюванні використання ВДЕ Україні доцільно розширювати співпрацю з міжнародними урядовими і неурядовими організаціями шляхом проведення презентацій

вітчизняних проектів з ВДЕ за кордоном; розробки банку даних інвестиційних проектів та комерційних пропозицій суб'єктів господарювання у галузі відновлюваної енергетики; організації стажування вітчизняних фахівців у галузі відновлюваної енергетики у профільних міжнародних університетах, організаціях; організації проведення технологічних платформ, бізнес-форумів, міжнародних конференцій та інших заходів з питань використання ВДЕ на вітчизняних теренах.

4. Господарсько-правове стимулювання використання ВДЕ – процес цілеспрямованого впливу органів державної влади, органів місцевого самоврядування, профільних організацій, фінансових установ на господарюючих і негосподарюючих суб'єктів з метою активізації виробництва та споживання енергії, виробленої на основі ВДЕ, шляхом закладення в господарському законодавстві як позитивних, так і негативних засобів спонукання.

5. Позитивним господарсько-правовим стимулам у галузі відновлюваної енергетики притаманні такі ознаки: спрямовані на виконання цільових показників у галузі відновлюваної енергетики; покликані мінімізувати економічні ризики виробників відновлюваної енергії; адресатами виступають як господарюючі, так і негосподарюючі суб'єкти; можуть мати як персоніфікований, так і неперсоніфікований характер; характеризуються тривалістю дії у поєднанні з динамічністю змін.

6. У процесі здійснення господарсько-правового стимулювання використання ВДЕ в Україні можна виділити три етапи:

1) підготовчий етап, що включає в себе залучення нових виробників/споживачів енергії на основі ВДЕ, а також стимулювання наявних виробників/споживачів збільшувати обсяги генерації/споживання енергії на основі ВДЕ шляхом використання інформаційно-психологічних стимулів;

2) другий етап, пов'язаний зі сприянням у зведенні об'єктів ВДЕ шляхом використання усього спектра організаційно-правових стимулів та таких

фінансово-господарських стимулів, як пряме державне фінансування та податкові пільги;

3) третій етап, що характеризується наданням підтримки власникам об'єктів ВДЕ у реалізації виробленої енергії шляхом використання «зелених» тарифів, а у перспективі – системи квотування і пов'язаної з нею системи «зелених» сертифікатів.

7. Запровадження системи квотування та пов'язаної з нею системи «зелених» сертифікатів дозволить Україні отримати багато зисків. По-перше, на сьогодні в нашій країні відсутня ефективна система обліку електроенергії з ВДЕ, що унеможливорює отримання об'єктивних даних щодо динаміки її приросту. Така ситуація ускладнює оцінку результативності запровадженого механізму господарсько-правового стимулювання використання ВДЕ і, як наслідок, перешкоджає вчасному реагуванню у разі його неефективності.

По-друге, на фоні сучасної економічної кризи спроможність держави до 2030 року викупати усю вироблену електроенергію з ВДЕ (особливо враховуючи очікуване збільшення її об'ємів) за «зеленим» тарифом викликає сумніви. Запровадження системи квотування на основі «зелених» сертифікатів дозволить частково перекласти фінансове навантаження щодо придбання електроенергії на основі ВДЕ на приватний сектор. Запропоновано встановити обов'язкові квоти щодо споживання електроенергії з ВДЕ для важких галузей промисловості, які є основними джерелами емісії шкідливих сполук у довкілля.

8. Множинність договорів у галузі відновлюваної електроенергетики, що передбачені новим Законом України «Про ринок електричної енергії», дає підстави для їхньої систематизації. За формою волевиявлення сторін можна виділити:

- 1) договори, щодо яких необхідне волевиявлення обох сторін (наприклад, двосторонні договори купівлі-продажу електроенергії, договір про постачання електроенергії споживачу тощо);

- 2) договори, щодо яких достатньо волевиявлення однієї сторони (наприклад, договір про купівлю-продаж електроенергії за «зеленим» тарифом, договір про участь на ринку «на добу наперед» та/або внутрішньодобовому ринку, договір про надання послуг з розподілу, договір про надання послуг з передачі тощо).

Враховуючи предмет кожного із договорів на ринку електроенергії, можна виділити:

- 1) основні договори, за допомогою яких встановлюється ланцюжок між генерацією електроенергії та її споживанням і предметом яких є обсяги електроенергії (наприклад, двосторонні договори, договори про купівлю-продаж електроенергії на ринку «на добу наперед», на внутрішньодобовому ринку, про купівлю-продаж електроенергії за «зеленим» тарифом, договір про постачання електричної енергії споживачу тощо);
- 2) інфраструктурні договори, які супроводжують укладення основних договорів і предметом яких є інфраструктурне забезпечення реалізації відновлюваної електроенергії. В межах цієї групи договорів також можна виділити дві підгрупи:
 - а) договори, які забезпечують доступ виробників відновлюваної електроенергії до ринку (наприклад, договори про участь у ринку «на добу наперед» та/або внутрішньодобовому ринку, про участь у балансуєчому ринку);
 - б) допоміжні договори, які регламентують надання послуг щодо технічної реалізації відновлюваної електроенергії (наприклад, договори про надання послуг з розподілу, передачі, договори про надання допоміжних послуг, про надання послуг з диспетчерського (оперативно-технологічного) управління, про приєднання до системи передачі, розподілу тощо).

9. Важливою умовою пом'якшення фінансових ризиків виробників відновлюваної теплової енергії вбачається необхідним розробити методику

розрахунку економічно обґрунтованих тарифів на відновлювану теплову енергію, що передбачає врахування питомих витрат на її генерацію на основі кожного з можливих видів ВДЕ. Відтак у розрахунок тарифу на відновлювану теплову енергію мають бути включені капітальні вкладення та експлуатаційні витрати власників об'єктів теплової енергетики на основі ВДЕ, а також розмір прибутку, необхідного для задоволення інтересів наявних виробників відновлюваної теплової енергії та для залучення нових. У разі якщо зазначені тарифи перевищують середньозважені тарифи на природний газ, то держава має взяти на себе зобов'язання щодо покриття цієї різниці. З метою недопущення зловживань з боку виробників теплової енергії з ВДЕ і з метою їхнього стимулювання вдосконалювати свої виробництва необхідно, щоб дія зазначених тарифів була обмежена у часі.

10. У Данії, Швеції, Фінляндії, Німеччині та інших європейських країнах, що роблять значні успіхи у виробництві тепла на основі ВДЕ, поширена практика використання екологічного податку за використання природного газу для опалення. Ця практика видається перспективною для нашої країни. Значні теплові втрати в Україні призводять до не обґрунтовано великих обсягів використання природного газу, а тому оподаткування його використання для опалення має стати вагомим стимулом до його заміщення на ВДЕ. Зазначене нововведення має супроводжуватися державними субсидіями на придбання та встановлення систем теплопостачання на основі ВДЕ.

11. Важливим елементом господарсько-правового стимулювання розвитку ринку біопалива в Україні є збереження сировинної бази для його виробництва, зокрема ріпаку. У цьому напрямку, з метою обмеження експорту ріпаку з України, натомість скасування експортного відшкодування ПДВ Уряду доцільніше встановити вивізне мито на нього. Враховуючи значні обсяги експорту ріпаку, встановлення вивізного мита на нього забезпечить зростання митних платежів, які зможуть бути використані для потреб автодорожнього сектора у рамках «митного експерименту».

12. Запропоновано внесення таких змін до нормативно-правових актів України:

перейменувати Закон України «Про альтернативні джерела енергії» на Закон України «Про відновлювані джерела енергії»;

замінити терміни «нетрадиційні та поновлювані джерела енергії» та «альтернативні джерела енергії» на термін «ВДЕ» в усіх нормативно-правових актах України;

поняття «ВДЕ» у Законі України «Про альтернативні джерела енергії» викласти у такій редакції: «ВДЕ – це відтворювані біосферою невикопні джерела енергії, які забезпечують якомога дешевий та локальний спосіб отримання енергії, що гарантує енергетичну безпеку України»;

ст. 9 Закону України «Про альтернативні джерела енергії» викласти у наступній редакції: «Господарсько-правове стимулювання використання ВДЕ здійснюється відповідно до законодавства шляхом застосування фінансово-господарських, організаційно-правових, інформаційно-психологічних важелів і стимулів, передбачених законодавством про енергозбереження та охорону довкілля, з метою розширення використання ВДЕ»;

доповнити Закон України «Про альтернативні джерела енергії» статтею наступного змісту: «Одним із суб'єктів реалізації господарсько-правового стимулювання використання ВДЕ в Україні є бізнес-інкубатори. Бізнес-інкубатор – це організація, яка надає фінансові, юридичні, консалтингові, комунікативні, освітні та інші послуги новоствореним суб'єктам господарювання, чия діяльність пов'язана із генерацією енергії на основі ВДЕ, за державний кошт з метою сприяння у набутті ними фінансової самостійності».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Нафтова криза 1973 року. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9D%D0%B0%D1%84%D1%82%D0%BE%D0%B2%D0%B0_%D0%BA%D1%80%D0%B8%D0%B7%D0%B0_1973_%D1%80%D0%BE%D0%BA%D1%83
2. Philipp Mueller. UK energy security. The Global Warming Policy Foundation GWPF Briefing 9. 2014. 28 p.
3. Barry Barton, Catherine Redgwell, Anita Ronne and Donald N. Zillman, Energy security: managing risk in a dynamic and regulatory environment, Oxford, Oxford University Press. 2004. URL: <http://www.amazon.com/Energy-Security-Managing-Regulatory-Environment/dp/0199271615>
4. Микитенко В. В. На чому базується енергетична безпека держави. *Вісник НАН України*. Київ, 2005. № 3. С.41-46
5. Сухін Є. І. Нетрадиційна енергетика як фактор економічної безпеки держави: автореф. дис... д-р екон. наук: 21.04.01. Київ. 2005. 38 с.
6. Криволапов А. Н., Костенко В. И., Островский Э. П. Энергосбережение и стандартизация как факторы энергетической безопасности: навч.-метод. посіб. Київ: Логос. 1998. 76 с.
7. Member Countries. URL: http://www.opec.org/opec_web/en/about_us/25.htm
8. Чичина О. А. Світовий ринок енергетичних ресурсів: стан та перспективи розвитку. *Вісник ОНУ ім. І. І. Мечникова*. 2016. Т.1 вип. 7-1 (49). С. 21-25
9. Directive 2009/73/EC of the European Parliament and of the Council of 13 July 2009 concerning common rules for the internal market in natural gas and repealing Directive 2003/55/EC. *Official Journal of the European Union*. L 2011. 2009. P. 94–136
10. Directive 2009/72/EC of the European Parliament and of the Council of 13 July 2009 concerning common rules for the internal market in electricity and

repealing Directive 2003/54/EC. *Official Journal of the European Union*. L 2011. 2009. P. 55-93.

11. Regulations (EC) № 715/2009 of the European Parliament and of the Council of 13 July 2009 on conditions for access to the natural gas transmission networks and repealing Regulation (EC) № 1775/2005. *Official Journal of the European Union*. 2009. L. 171. P. 36-54.

12. Regulations (EC) № 714/2009 of the European Parliament and of the Council of 13 July 2009 on conditions for access to the network for cross-border exchanges in electricity and repealing Regulation (EC) № 1228/2003. *Official Journal of the European Union*. L. 211. 2009. P. 15-35.

13. Council Directive 2009/119/EU of 14 September 2009 imposing an obligation on Member States to maintain minimum stocks of crude oil and/or petroleum products. *Official Journal of the European Union*. L. 265. 2009. P. 9-23.

14. Селезньова О. Міжнародна енергетична безпека. *Політичний менеджмент*. Київ, 2010. № 4. С.148-175

15. Рамкова конвенція Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату: Міжнародний документ від 09.05.1992 р. *Офіційний вісник України*. 2012. №83 Стор. 198. Ст. 3381

16. Кіотський протокол до Рамкової конвенції Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату. Протокол, міжнародний документ від 11.12.1997. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_801

17. Про схвалення Енергетичної стратегії України на період до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність»: Постанова Кабінету Міністрів України від 18.08.2017 № 605-р. *Урядовий кур'єр*. 2017. № 167

18. Про концепцію діяльності органів виконавчої влади у забезпеченні енергетичної безпеки України: Постанова Кабінету Міністрів України від 19.01.1998 № 48. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/48-98-%D0%BF>

19. Про нафту і газ: Закон України від 12.07.2001 р. № № 2665-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 50. Ст. 262.
20. Про ринок природного газу: Закон України від 09.04.2015 № 329-19. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 27. стор. 1426, стаття 234.
21. Краткая историческая справка строительства ветропарков и ВЭС в СССР. URL: <https://rawi.ru/ru/kratkaya-istoricheskaya-spravka-stroitelstva-vetroparkov-i-ves-v-sssr-i-rf-2/>
22. Історія Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського». URL: <http://kpi.ua/alma mater>
23. Постановление ВС СССР от 27.11.1989 о неотложных мерах экологического оздоровления страны. URL: <http://www.economics.kiev.ua/download/ZakonySSSR/data01/tex11133.htm>
24. Скакун О. Ф. Теорія держави та права: підручник/ за заг. ред. О. Ф. Скакун. 3-тє вид. Київ, 2012. 528 с.
25. Про енергозбереження: Закон України від 07.07.1994 № 74/94-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 30. Ст. 283.
26. Про альтернативні види палива: Закон України від 14 січня 2000 р. № 1391-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 12. Ст. 94.
27. Про альтернативні джерела енергії: Закон України від 20.02.2003 № 555-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 24. Ст. 155.
28. Рибнікова Е. Ю. Поняття нетрадиційних та відновлюваних джерел енергії за законодавством України. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2017. № 2 С. 74-77.
29. Мхитарян Н. М. Человек и комфорт: навч.-метод. посіб. Київ: Наукова думка, 2005. 395 с.
30. Батурин Л. А., Игнатов В. Г., Кокин А. В. Сбалансированное природопользование. Ростов-на-Дону, 1998: Изд-во СКАЗС. 324 с.

31. Твайделл Дж., Уэйр А. Возобновляемые источники энергии: навч. посіб. Москва, 1990. 392 с.
32. Качинский А. Екологічна безпека України: системний аналіз перспектив покращення: наук. посіб. Київ, 2001. 311 с.
33. Руда О. І. Ефективність функціонування електроенергетичних підприємств на базі поновлювальних джерел енергії (на прикладі ВЕС у Карпатському регіоні): дис. ... канд. екон. наук: 08.06.01. Тернопіль, 2001. 205 с.
34. ДСТУ 2420-94 Енергоощадність. Терміни та визначення. [Чинний від 1995-01-11]. Вид. офіц. Держстандарту України Київ, 1994. 7с.
35. Великий тлумачний словник сучасної української мови/ за заг. ред. В. Т. Бусел. Київ. 1991. 1440 с.
36. Рабінович М. Д. Альтернативна енергетика: проблеми класифікації та положення Кіотського протоколу. *Проблеми загальної енергетики*. Київ, 2003. № 9. С. 29-31.
37. Мхитарян Н. М. Энергетика нетрадиционных и возобновляемых источников: монографія. Київ: Наук. Думка, 1999. 320 с.
38. Енергоефективність та відновлювальні джерела енергії / за заг. ред. А. Шидловського. Київ: Українські енциклопедичні знання, 2007. 560 с.
39. Биогаз – альтернативное топливо будущего. URL: <https://pronedra.ru/alternative/2012/07/10/biogaz>
40. Кушнарѡва О. В. Основні форми упорядкування нормативної правової термінології. *Альманах права*. 2012. № 3. С. 380-383.
41. Конференція ООН з проблем середовища, оточуючого людину. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%84%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BD%D1%86%D1%96%D1%8F_%D0%9E%D0%9E%D0%9D_%D0%B7_%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B5%D0%BC_%D1%81%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%89%D0%B0,_%D0%BE%D1%82%D0%BE%D1%87%D1%83%D1

%8E%D1%87%D0%BE%D0%B3%D0%BE_%D0%BB%D1%8E%D0%B4%D0%B8%D0%BD%D1%83,_1972_%D1%80%D0%BE%D0%BA%D1%83

42. Декларація Конференції Організації Об'єднаних Націй з проблем оточуючого людину середовища. Принята Конференцией Организации Объединенных Наций по проблемам окружающей человека среды, Стокгольм, 1972 год. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_454

43. Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future. Transmitted to the General Assembly as an Annex to document A/42/427 - Development and International Cooperation: Environment. 1987. 247 p.

44. Декларація Ріо-де-Жанейро щодо навколишнього середовища та розвитку ООН; Декларація, Міжнародний документ від 14.06.1992. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_455

45. Чіпко М. В. Міжнародно-правове регулювання співробітництва держав у сфері використання відновлюваної енергетики: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.11. Одеса, 2017. 27 с.

46. Международное публичное право: учебник/ под ред. К. А. Бекашева. Москва, 2003. 779 с.

47. Полтавцева А. С. «М'яке право» як універсальний регулятор міжнародних відносин. *Міжнародні читання з міжнародного права пам'яті професора П. Є. Казанського*: матеріали четвертої міжнар. наук. конф. (м. Одеса, 8–9 лист. 2013 р.). Одеса, 2013. С. 46-49.

48. Hillgenberg H. A Fresh Look At Soft Law. *European Journal of International Law*. 1999. Vol.10. №. 3. P. 499 – 515.

49. Baxter R. International Law in «Her Infinite Variety». Vol. 29. № 4. 1980. P. 549 – 566.

50. Лукашук И. И. Нормы международного права в международной нормативной системе: навч.-метод. посіб. Москва, 1997. 322 с.

51. F. Snyder Soft law and institutional practice in the European Community. European University Institute Working Paper, LAW. Florence, 1993. № 93/5.
52. Загальна декларація ООН з прав людини: Декларація, міжнародний документ від 10.12.1948. *Голос України*. 2008. № 236
53. Заключний документ Гаазької конференції з Європейської енергетичної хартії: Хартія, Міжнародний документ від 17.12.1991. *Зібрання чинних міжнародних договорів України*. 1991. № 1. Ст. 303
54. The Energy Charter Treaty and Related Documents. A Legal Framework for International Energy Cooperation. Brussels. 2004. 232 p.
55. The Protocol on Energy Efficiency and Related Environmental Aspects. URL: <https://energycharter.org/process/energy-charter-treaty-1994/energy-efficiency-protocol/>
56. Декларация тысячелетия Организации Объединенных Наций: Декларація, міжнародний документ від 08.09.2000. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_621
57. Паризька угода: Угода, міжнародний документ від 12.12.2015. *Відомості Верховної ради України*. 2016. № 35. Стор. 5 Ст. 595
58. Грозовский Г., Попов В., Полякова Е. Нормативно-техническое регулирование в области возобновляемых источников энергии. *ЭСКО*. 2010. № 6. URL: http://journal.esco.co.ua/industry/2013_9/art301.pdf
59. Directive 2001/77/EC of the European Parliament and of the Council of 27 September 2001 on the promotion of electricity produced from renewable energy sources in the internal electricity market. *Official Journal of the European Union*. L 283. 2001. P. 33-40.
60. Директива Ради 2003/30/ЄС Європейського Парламенту та Ради «Про сприяння використанню біопалива або іншого відновлюваного палива для транспорту»: Директива, міжнародний документ від 08.05.2003. URL: http://saee.gov.ua/documents/dyrektyva_2003_30_ES.pdf

61. Directive 2009/28/EU of the European Parliament and of the Council of 23 April 2009 on the promotion of the use of energy from renewable sources and amending and subsequently repealing Directives 2001/77/EU and 2003/30/EC. *Official Journal of the European Union*. 2009. L 140/16. P. 39-85.

62. Бенедик Я. С. Роль міжнародних організацій системи оон у сфері відновлюваної енергетики. *Науковий вісник Ужгородського Національного університету*: серія: Право. Ужгород, 2015. № 34. С. 122-126.

63. Новые и возобновляемые энергетические ресурсы. URL: [http://www.un.org/ru/documents/ods.asp?m=E/RES/2119\(LXIII\)](http://www.un.org/ru/documents/ods.asp?m=E/RES/2119(LXIII))

64. Edmund Jan Osmańczyk Encyclopedia of the United Nation and international agreements. 3rd. ed. London: Routledge, 2003. 2258 p.

65. What does UN Environment matter? URL: <https://www.unenvironment.org/about-un-environment/why-does-un-environment-matter>

66. World Summit on Sustainable Development. URL: <http://www.un.org/events/wssd/summaries/envdevj1.htm>

67. Інститут відновлюваної енергетики НАН України: проекти. URL: http://www.ive.org.ua/?page_id=593

68. About the International Low-Carbon Energy Technology Platform. URL: <https://www.iea.org/about/structure/platform/>

69. International energy agency: Structure. URL: <http://www.iea.org/about/structure/>

70. IEA framework for international energy technology cooperation. URL: <https://www.iea.org/media/impag/ieaframework.pdf>

71. M. Metayer., C. Breyer, H.-J. Fell The projections for the future and quality in the past of the World Energy Outlook for solar PV and other renewable energy technologies. 31st European Photovoltaic Solar Energy Conference (EU PVSEC). 27 p.

72. Бенедик Я. С. Міжнародне енергетичне агентство в організаційному механізмі співробітництва держав у сфері відновлюваної енергетики. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 3. С. 171-176
73. About IRENA. URL: <http://www.irena.org/aboutirena>
74. IRENA: History. URL: <http://www.irena.org/history>
75. Договір про заснування Енергетичного Співтовариства: Договір, Міжнародний документ від 25.10.2005. *Офіційний вісник України*. 2011. № 32, / № 1, 2011, ст. 1, стор. 136
76. Who we are. URL: <https://www.energy-community.org/aboutus/howeare.html>
77. Falkner Robert. Global governance – the rise of non-state actors. A background report for the SOER 2010 assessment of global megatrends. EAA technical report. № 4. 2011. 20 p.
78. Новакова О. В. Роль міжнародних неурядових організацій в реалізації концепції сталого розвитку. *Політологічні записки*. 2013. № 7. С. 12-21
79. Криволапов А. Н., Костенко В. И., Островский Э. П. Энергосбережение и стандартизация как факторы энергетической безопасности. Киев, 1998. 76 с.
80. INFORSE Charter. URL: <http://www.inforse.org/doc/INFORSE%20CHARTER.pdf>
81. INFORSE Presentation. URL: <http://www.inforse.org/presentation.php3>
82. REN21: about us. URL: <http://www.ren21.net/about-ren21/about-us/>
83. REN21: Annual report 2015. URL: http://www.ren21.net/wp-content/uploads/2015/12/REN21_AnnualReport_final_2015_low.pdf
84. EUROSOLAR: about us. URL: <https://www.eurosolar.de/en/index.php/eurosolar/head-office-eurosolar-bonn>
85. EUROSOLAR: sections. URL: <https://www.eurosolar.de/en/index.php/sections-eurosolar>

86. AEBIOM: About us. URL: <http://www.aebiom.org/about-us/>
87. European Biomass Association URL: https://en.wikipedia.org/wiki/European_Biomass_Association
88. AEBIOM: Activities. URL: <http://www.aebiom.org/activities/>
89. Порошенко поручил подати заявку на приєднання України до Уставу Міжнародного агентства по відновлюваним джерелам енергії. URL: <https://www.segodnya.ua/economics/enews/poroshenko-poruchil-podat-zayavku-na-prisoedinenie-ukrainy-k-ustavu-mezhdunarodnogo-agentstva-po-vozobnovlyayemym-istochnikam-energii-714523.html>
90. Подцерковний О. П. Системне економіко-правове стимулювання розвитку галузей економіки (на прикладі суднобудування). *Юридичний вісник*. 2014. № 1. С. 60-65
91. Господарський кодекс України: Закон України від 07.03.2018 № 436-IV. *Відомості Верховної ради України*. 2003. № 18. Ст. 144
92. Подцерковний О. П. Проблемні питання господарсько-правової підтримки гірничо-металургійного комплексу України. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2016. Т. 18. С. 153-162
93. Васильєв І. А., Королева Т. С., Романюк Б. Д., Корныльєва Ю. А., Шинкевич С. В., Захаров Г. В., Васильєв О. І. Зарубежний досвід стимулювання використання відновлюваних деревних джерел енергії. Труды Санкт-петербургского научно-исследовательского института лесного хозяйства. 21 с.
94. Про ратифікацію Протоколу про приєднання України до Договору про заснування Енергетичного Співтовариства: Закон України від 15.12.2010 № 2787-17. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 24. стор. 1238, ст. 170
95. Про затвердження плану заходів з імплементації Директиви Європейського Парламенту та Ради 2009/28/ЄС: Розпорядження Кабінету Міністрів України № 791-2014-р від 03.09.2014. *Урядовий кур'єр*. 2014. № 165.

96. Про Національний план дій з відновлюваної енергетики на період до 2020 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 01.10.2014 № 902-2014-р. *Офіційний вісник України*. 2014. № 81. стор. 48, ст. 2298

97. Інформація щодо потужності та обсягів виробництва електроенергії об'єктами відновлюваної електроенергетики, яким встановлено «зелений»

тариф (станом на 01.04.2017). URL: <http://saee.gov.ua/sites/default/files/Infodovidka%20elektry%60ka%20VDE%20na%20I%20kvartal%202017%20na%20sajt.pdf>

98. Інформація щодо частки енергії, виробленої з відновлюваних джерел, у кінцевому енергоспоживанні в Україні. URL: <http://saee.gov.ua/sites/default/files/2016VDE.pdf>

99. Енергоспоживання на основі відновлювальних джерел за 2007 – 2016 роки. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

100. Share of energy from renewable sources 2015 URL: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=nrg_ind_335a&lang=en

101. Рибнікова Е. Ю. Окремі проблеми імплементації європейського досвіду використання нетрадиційних та відновлюваних джерел енергії в Україні. *Актуальні проблеми держави та права*. 2017. № 78. С. 135-142

102. Джумагельдієва Г. Д. Стимулювання розвитку альтернативної енергетики в Україні: економіко-правовий аспект. *Вісник Національної академії наук України*. Київ, 2012. № 10. С. 26-30.

103. Feed-in-tariff. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Feed-in_tariff

104. Stromeinspeisungsgesetz. URL: <https://de.wikipedia.org/wiki/Stromeinspeisungsgesetz>

105. Про внесення змін до деяких законів України щодо встановлення «зеленого» тарифу: Закон України від 25.09.2008 № 601-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9. стор. 446, ст. 155

106. Стимулювання відновлюваної енергетики в Україні за допомогою «зеленого» тарифу. Посібник для інвесторів. 2012. 80 с.

107. Про електроенергетику: Закон України від 16.10.1997 № 575/97-вр. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 1. ст. 1

108. Про вдосконалення системи розрахунків за електричну енергію з альтернативних джерел енергії: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 18.06.2014 № 589-р. *Урядовий кур'єр*. 2014. № 114.

109. Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення конкурентних умов виробництва електроенергії з альтернативних джерел енергії: Закон України від 04.06.2015 № 514-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 33. стор. 1664, ст. 324

110. Про затвердження Порядку встановлення, перегляду та припинення дії «зеленого» тарифу на електричну енергію для суб'єктів господарської діяльності та приватних домогосподарств від 02.11.2012 № 1421. *Офіційний вісник України*. 2012. № 92. стор. 201, ст. 3757

111. Про затвердження змін до деяких постанов НКРЕКП та визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов НКРЕКП: Постанова НКРЕКП від 25.01.2018 № 105 URL: <http://www.nerc.gov.ua/index.php?id=30726>

112. Про вжиття тимчасових надзвичайних заходів на ринку електричної енергії: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.01.2015 р. № 36-р. *Урядовий кур'єр*. 2015. №13

113. Рибнікова Е. Ю. Економіко-правовий механізм стимулювання виробництва та використання альтернативної енергії в Україні. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2017. № 3-4. С. 94-97.

114. Відновлювана енергетика: як вижити у вітчизняних реаліях URL: <http://forbes.net.ua/ua/opinions/1391580-vidnovlyuvana-energetika-yak-vizhiti-u-vitchiznyanih-realiyah>

115. Герасименко М.О., Серебренніков Б.С. Аналіз державної політики стимулювання виробництва електроенергії з відновлюваних джерел в Україні за допомогою механізму «зеленого тарифу». *Зб. наук. пр. Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені*

Ігоря Сікорського» «Актуальні проблеми економіки та управління». Київ, 2016. № 10. URL: http://ape.fmm.kpi.ua/article/download/66988/pdf_31

116. R. Haas, C. Panzer, M. Rescha, M. Ragwitzb, G. Reeces, A. Held A historical review of promotion strategies for electricity from renewable energy sources in EU countries. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*. 2011. № 15. P. 1003–1034

117. Зарубіжний досвід стимулювання відновлюваних джерел енергетики (досвід Німеччини та Австрії). Доклад офісу з фінансового та економічного аналізу у Верховній Раді України. 2017. 40 с.

118. What is Feed-in Premium. URL:<https://www.igi-global.com/dictionary/feed-in-premium/55372>

119. Toby D. Couture, Karlynn Cory, Claire Kreycik, Emily Williams A Policymaker's Guide to Feed-in Tariff Policy Design. Technical Report NREL/TP-6A2-44849. July 2010. 144 p.

120. Feed-in tariff vs. Feed-in premium. 6th south east Europe energy dialogue Thessaloniki. May 30th & 31st, 2012. 19 p.

121. Feed-in Premiums (FIP). URL: [https://energypedia.info/wiki/Feed-in_Premiums_\(FIP\)](https://energypedia.info/wiki/Feed-in_Premiums_(FIP))

122. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 13-17 ст. 112

123. Митний кодекс України: Закон України від 13.03.2012 № 4495-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 44-48 ст. 552

124. Кузьміна М. М. Окремі проблеми правового регулювання виробництва енергії з альтернативних джерел в умовах адаптації до права ЄС. *Адаптація до права ЄС регулювання економіки України в сучасних умовах: зб. наук. пр. (за матеріалами «Круглого столу», м. Харків, 26 трав. 2015 р.)*. Харків, 2015. С. 34–38.

125. Сідельникова Л.П., Костіна Н.М. Податкова система: навч. посіб. Київ, 2013. 579 с.

126. Земельний кодекс України: Закон України від 25.10.2001 № 2768-III. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>

127. Про землі енергетики та правовий режим спеціальних зон енергетичних об'єктів: Закон України від 09.07.2010 № 2480-17. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 1. стор. 2, ст. 1

128. Технічні умови на приєднання до електричних мереж для побутових споживачів. URL: <http://www.nerc.gov.ua/?id=15976>

129. Про регулювання містобудівної діяльності: Закон України від 17.02.2011 № 3038-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 34. стор. 1544, ст. 343

130. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності» щодо покращення інвестиційних можливостей у сфері виробництва електричної енергії з альтернативних джерел» від 13.02.2017. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61140

131. Сергій Савчук: Технічні умови із визначеним терміном дії стимулюватимуть інвесторів вчасно завершувати будівництво об'єктів відновлюваної енергетики. URL: <http://saee.gov.ua/uk/news/1528>

132. Сергій Савчук: Законопроект, що полегшить доступ власників проектів з відновлюваної енергетики до мереж, схвалено Комітетом Верховної Ради України та рекомендовано Парламенту до розгляду у першому читанні URL:

http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/printable_article?art_id=249838459

133. Прутська О. О., Федик О. Ю. Сучасний стан та проблеми розвитку альтернативної енергетики в Україні. *Збірник наукових праць ВНАУ. Економічні науки*. Вінниця, 2012. № 1(56). С. 158-164

134. Балуща С. В. Необходимость государственного регулирования экономики. *Ключевые проблемы современной науки*: материалы 5-й Междунар. науч.-практ. конф. Москва, 2009. URL: http://www.rusnauka.com/12_KPSN_2009/Economics/44839.doc.htm.

135. Цыпин И. С. Стратегия государственного регулирования экономики: уч. пос. Москва: МГИУ, 2007. 136 с.
136. Комарницький І. Ф. Економічна теорія: навч. посіб. Чернівці, 2006. 334 с.
137. Рибнікова Е. Ю. Необхідність державного регулювання розвитку відновлюваної енергетики. *Сучасний вимір держави і права*: зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф., 19-20 трав. 2017 р., Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2017 С. 95-97
138. Авер'янов В. Б. Не «керувати» людиною – служити їй. *Віче*. 2005. № 4. С. 10 – 15.
139. Калюжний Р. А., Лапка О. Я., Пікуля Т. В. Правові стимули в механізмі правового стимулювання: монографія. Київ: «МП Леся», 2013. 204 с.
140. Хохлов В.А. Гражданско-правовая ответственность в агропромышленном объединении: дис. канд. юрид. наук.: 12.00.03. Саратов, 1995. 205 с.
141. Дабижа Я. И. Хозяйственно-правовые стимулы: понятие и признаки. *Закон и жизнь*. 2013. № 10. С. 92-96
142. Малько А. В. Стимулы и ограничения в праве: монография. Москва: Юристъ, 2004. 250 с.
143. Про внесення змін до Порядку продажу, обліку та розрахунків за електричну енергію, що вироблена з енергії сонячного випромінювання об'єктами електроенергетики (генеруючими установками) приватних домогосподарств: Постанова НКРЕКП від 25.02.2016 № 229. *Офіційний вісник України*. 2016. № 28. стор. 495, ст. 1454
144. Д-р Франк Майсснер, Фалько Укердт Розвиток відновлюваних джерел енергії в Україні: потенціал, перешкоди і рекомендації щодо економічної політики. Berlin Economics. 2010. 42 с.
145. Інвестування у відновлювану енергетику – крок у майбутнє! USELF. Програма фінансування альтернативної енергетики в Україні. 2017. 11 с.

146. 7 джерел для фінансування зелених проектів в Україні. URL: <http://ecotown.com.ua/news/7-dzherel-dlya-finansuvannya-zelenykh-proektiv-v-Ukrayini/>
147. Копылов А. Е. Механизм «зеленых» сертификатов возобновляемой энергии и возможности его использования в России: уч. пособ. Москва, 2006. 55 с.
148. What we are? RECS International. URL: <http://www.recs.org/who-we-are/what-we-are>
149. Курбатова Т. О. Система торгівлі зеленими сертифікатами: перспективи для України. *Економіка та держава*. 2015 № 2. С. 131–135.
150. T. Faber, J. Green, M. Gual, C. Huber, G. Resch, W. Ruijgrok, J. Twidell Promotion strategies for electricity from renewable energy sources in EU countries. Compiled within the cluster «Green electricity» cofinanced under the 5th framework programme of the European Commissionю 2001. 31 p.
151. Няньчук Н. Ю. Фінансово-кредитне забезпечення розвитку інноваційної діяльності малих підприємств: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.04.01. Одеса, 2006. 20 с.
152. Волошин О. Л. Механізми державного регулювання розвитку альтернативної енергетики в Україні. *Державне управління та місцеве самоврядування*. Дніпропетровськ, 2015. № 2. С. 103-112.
153. Поєдинок В. В. Проблеми захисту легітимних очікувань інвесторів. *Економіка і право*. 2013. № 1. С. 79-83
154. Юдін О. К., Богуш В. М. Інформаційна безпека держави: Навч. посіб. Харків.: Консум, 2005. 576 с.
155. Камышанский В. П., Диденко А. А., Ксиропулос С. Г. Гражданско-правовое регулирование использования возобновляемых источников энергии. *Научный журнал КубГАУ*. Краснодар, 2013. № 92 (08). URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/grazhdansko-pravovoe-regulirovanie-ispolzovaniya-vozobnovlyaemyh-istochnikov-energii>

156. Pal Leslie A. Beyond Policy Analysis: Public Issue Management in Turbulent Times 3rd ed. Scarborough, ON: Thomas Nelson, 2006. 448 p.
157. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
158. Авер'янов В. Б. Виконавча влада і адміністративне право: підручник / за заг. ред. В. Б. Авер'янова. Київ, 2002. 668 с.
159. Про затвердження Положення про Державне агентство з енергоефективності та енергозбереження України: Постанова Кабінету Міністрів України від 26.11.2014 № 676. *Урядовий кур'єр*. 2014. № 235
160. Про затвердження Положення про Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України: Постанова Кабінету Міністрів України від 30.14.2014 № 197. *Урядовий кур'єр*. 2014. № 118
161. Про Положення про Міністерство енергетики та вугільної промисловості України: Указ Президента України від 06.04.2011 № 382/2011. *Урядовий кур'єр*. 2011. № 71
162. Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг: Закон України від 22.09.2016 № 1540-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 51. стор. 5, ст. 833
163. Про затвердження структури НКРЕКП: Наказ НКРЕКП від 29.12.2016 № 223. URL: <http://www.nerc.gov.ua/?id=23632>
164. Про місцеві державні адміністрації: Закон України від 09.04.1999 № 586-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 20. ст. 190
165. Сіленко А. О. Деякі тенденції розвитку соціальної держави. *Право України*. Київ, 2005. № 8. С. 56–57.
166. Огляд основних джерел фінансування проектів. URL: <http://energomanagementpro.com/ua/2015-09-01-11-01-17/nashi-publikatsiji/156-oglyad-osnovnikh-dzherel-finansuvannya-proektiv-z-energoefektivnosti.html>
167. Цілі та завдання УАБЕ. URL: <http://uare.com.ua/pro-nas/tsili-ta-zavdannia.ht>

168. Rengy Development. Rengy Development. URL: <http://rengydevelopment.com/>

169. ЛНК. URL: <http://www.lnkenergy.com/%D0%BE-%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%BF%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D0%B8/>

170. ТОВ «Рокитнянський цукровий завод». URL: <http://uare.com.ua/tov-rokytnianskyi-tsukrovyyi-zavod.html>

171. Урочисте відкриття найпотужнішого біогазового заводу на території «Рокитнянського цукрового заводу» у смт. Рокитне Рокитнянського району Київської області URL: <http://www.spp.com.ua/news/11/>

172. Токмак Солар Енерджи. Токмак Солар Енерджи. URL: <http://www.tokmaksolar.com.ua/ru/o-kompanii/history>

173. Украинская ветроэнергетическая ассоциация. URL: <http://uwea.com.ua/ru/about/deyatelnost/>

174. Наша миссия. УВА. URL: <http://uwea.com.ua/ru/about/nasha-missiya/>

175. Європейсько-українське енергетичне агентство. URL: <http://uwea.com.ua/ru/about/nasha-missiya/>

176. Європейсько-українське енергетичне агентство: місія та цілі. URL: <http://euea-energyagency.org/uk/pro-euea/misiya-ta-tsili>

177. Біоенергетична асоціація України. URL: <http://www.uabio.org/membership/benefits>

178. Події БАУ. URL: <http://www.uabio.org/events/events>

179. Савченко В. Ф., Долгополов М. Г. Бізнес-інкубатори як інструмент державної підтримки розвитку малого підприємництва. *Науковий вісник Полісся*. Чернігів, 2016. № 4 (8), ч. 2. С.202-207

180. Бітюк І. М. Становлення та розвиток концепції бізнес-інкубування: закордонний досвід. *Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії*. Запоріжжя, 2016. Вип. 6 (2). С. 24-28.

181. Смаковська Ю. М. Інкубація бізнесу як ефективна система підтримки малого підприємництва. *Вісник Національного університету*

«Львівська політехніка». Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. Львів, 2007. № 606. С. 402-407.

182. Тормышева Т. А. Развитие бизнес-инкубаторов в условиях построения российской инновационной экономики: автореф. дис. ... канд. экон. наук: 08.00.05. Москва, 2013. 24 с.

183. Про затвердження Порядку реєстрації організацій, діяльність яких спрямована на задоволення потреб суб'єктів малого та середнього підприємництва: Постанова Кабінету Міністрів України від 21.05.2009 № 510. *Урядовий кур'єр*. 2009. № 106

184. Правові засоби стимулювання інноваційного розвитку України в умовах євроінтеграції: монографія / О.П. Подцерковний, М.Д. Василенко, Д.В. Зятіна, Л.Д. Романадзе та ін.; за заг.ред. С.В. Ківалова, О. П. Подцерковного. Одеса: Фенікс. 2015. 270 с.

185. Рибнікова Е. Ю. Бізнес-інкубація у галузі відновлюваної енергетики. *Актуальні питання взаємодії інститутів громадянського суспільства та органів публічного адміністрування у напрямку розвитку правової системи України*: зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф., 8-9 вересня 2017 р. Київ: Центр правових наукових досліджень, 2017 С. 23-27

186. Supportive Government Policy as a Mechanism for Business Incubation Performance in Nigeria. URL: https://www.researchgate.net/publication/308099044_Supportive_Government_Policy_as_a_Mechanism_for_Business_Incubation_Performance_in_Nigeria

187. Крупчан О. Д. Публічно-правове та приватноправове регулювання підприємництва в Україні. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. Київ, 2014. № 3. С. 150-157

188. Гончаренко О. М. Види саморегулювання господарської діяльності. *Підприємництво, господарство і право*. Київ, 2016. № 11. С. 68-72.

189. Погрібний С. Регулювання договірних відносин у цивільному праві України: співвідношення їх внутрішнього (саморегулювання) і

зовнішнього (державного) регулювання. *Право України*. Київ, 2012. № 9. С. 26–36.

190. Мілаш В. С. Приватно-правові підвалини господарського правопорядку: сучасний стан і перспективи модернізації. *Теорія і практика правознавства*. Харків, 2014. 21 с. № 1 (5).

191. Михалев Д. Н. Система договорів в сфері електроенергетики. *Вестник Волгоградского государственного университета*. Волгоград, 2011. № 5. С. 238-244.

192. Рибнікова Е. Ю. Договірне забезпечення використання відновлюваних джерел енергії в Україні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 6. Т. 3. С. 48-52

193. Про ринок електричної енергії: Закон України від 13.04.2017 № 2019-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 27-28. стор. 5, ст. 312

194. Про засади функціонування ринку електричної енергії України: Закон України від 24.10.2013 № 663-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 22. стор. 1781, ст. 781

195. Про внесення змін до Закону України «Про електроенергетику» щодо стимулювання виробництва електроенергії з альтернативних джерел енергії: Закон України від 20.11.2012 № 5485-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 51. стор. 2718, ст. 714

196. Директор ДП «Енергоринок» Юрій Гнатюк: Новий ринок дозволить вперше визначити ринкову вартість електроенергії. URL: <https://economics.unian.ua/energetics/2158401-direktor-dp-energorinok-yuriy-gnatyuk-noviy-rinok-dozvolit-vpershe-viznachiti-rinkovu-vartist-elektroenergiji.html>

197. Кицик Я. Р. Використання примірних та типових договорів у галузі електроенергетики України. *Приватне право і підприємництво*. Київ, 2016. № 16. С. 120-123.

198. Клейн Н. И. Принцип свободы договора и основания его ограничения в предпринимательской деятельности. *Журнал российского права*. 2008. № 1. С. 20-26
199. Забоев К. И. Правовые и философские аспекты гражданско-правового договора / К. И. Забоев. СПб.: Юрид. центр «Пресс», 2003. 278 с.
200. Беяневич О. А. Господарське договірне право України: монографія. Київ: Юнікорм Інтер, 2006. 592 с.
201. Быков, А. Г. Система хозяйственных договоров. *Вестник МГУ*. Москва, 1974. № 1. С. 4–5.
202. Мілаш В. С. Перспективи модернізації договірних правовідносин у сфері господарювання: монографія. Харків. Вид-во ХНУГХ, 2014. 228 с.
203. Беяневич О.А. Господарський договір та способи його укладення: навч. пос. Київ: Наук. думка, 2002. 277 с.
204. Панасенко І. О. Особливості функціонування та розвитку житлово-комунального господарства в Україні. *Державне будівництво*. Харків, 2012. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2012_2_14
205. Інформація щодо частки енергії, виробленої з відновлюваних джерел, у кінцевому енергоспоживанні в Україні. URL: <http://saee.gov.ua/sites/default/files/2016VDE.pdf>
206. Directive 2012/27/EC of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 on energy efficiency, amending Directives 2009/125/EC and 2010/30/EU and repealing Directives 2004/8/EC and 2006/32/EC. Official Journal of the European Union. L 315. 2012. P. 1-56.
207. Про теплопостачання: Закон України від 02.06.2005 № 2633-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 28. стор. 1151, ст. 373
208. Про енергетичну ефективність будівель: Закон України від 22.06.2017 № 2118-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 33. стор. 5, ст. 359
209. Про внесення змін до Закону України «Про теплопостачання» щодо стимулювання виробництва теплової енергії з альтернативних джерел

енергії: Закон України від 21.03.2017 № 1959-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 17. стор. 20, ст. 207

210. Тепло без газу і тариф «мінус» 10%. URL: <http://saee.gov.ua/uk/news/1368>

211. Рибнікова Е. Ю. Економіко-правове стимулювання використання альтернативних джерел енергії для виробництва теплової енергії. *Visegrad journal of human rights*. 2017. № 6. С. 151-156.

212. Конкурентний ринок тепlopостачання – основна передумова скорочення використання газу. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/248883910>

213. Проект USAID муніципальна енергетична реформа в Україні. Розробка концепції впровадження конкуренції в централізованому тепlopостачанні України. URL: http://saee.gov.ua/sites/default/files/KONTSEPTS_IYA%20VPROVADZHENNYA%20KONKURENTSIYI%20V%20TSENTRALIZOVANOMU%20TEPLOPOSTACHANNI%20UKRAYINY.docx

214. Про внесення змін до Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для здійснення заходів щодо ефективного використання енергетичних ресурсів та енергозбереження: Постанова Кабінету Міністрів України від 01.10.2014 № 491. *Урядовий кур'єр*. 2014. №186

215. Державна підтримка енергозбереження. Урядова програма «теплих» кредитів. URL: <http://saee.gov.ua/uk/consumers/derzh-pidtrymka-energozabespechenya>

216. Стан прийняття місцевих програм відшкодування відсотків за «теплими» кредитами. URL: http://saee.gov.ua/sites/default/files/Municipal_programs_12_04_2018.xls

217. Теплі кредити 2018 – Приватбанк, Укргазбанк та Ощадбанк: порівняння банків, онлайн калькулятор (Тепла оселя, Ощадний дім, Теплий кредит). URL: <https://finsee.com/%D1%82%D0%B5%D0%BF%D0%BB%D0%B0->

%D0%BE%D1%81%D0%B5%D0%BB%D1%8F-

%D0%BE%D1%89%D0%B0%D0%B4%D0%BD%D0%B8%D0%B9-

%D0%B4%D1%96%D0%BC/

218. «Теплі» кредити в 2018 році профінансують мінімум на 400 мільйонів. URL: <https://economics.unian.ua/realestate/2104656-tepli-krediti-v-2018-rotsi-profinansuyut-minimum-na-400-milyoniv.html>

219. Розбудова сфери енергоефективності та відновлюваної енергетики в Україні: здобутки 2017 р. URL: http://saee.gov.ua/sites/default/files/Press_conference_28_12_2017.pdf

220. Ute Collier Renewable heat policies Delivering clean heat solutions for the energy transition. International energy agency. Insight series. 2018. 57 p.

221. Рибнікова Е. Ю. Господарсько-правове стимулювання використання біологічних видів палива в Україні. *Правове забезпечення політики держави на сучасному етапі її розвитку*: зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф., 3-4 берез. 2017 р. Харків: Східноукраїнська наукова юридична організація, 2017. С. 52-56.

222. Про затвердження програми «Етанол»: Постанова Кабінету Міністрів України від 7 липня 2000 № 1044. *Офіційний вісник України*. 2000. № 27. Ст. 1126

223. Калетнік Г. М. Розвиток ринку біопалив в Україні. *Біоенергетика*. Київ, 2013. № 1. С. 11-16.

224. Калетнік Г. М. Розвиток ринку біопалив в Україні: автореф. дис... докт. юрид. наук: 08.00.03. Київ, 2009. 27 с.

225. World Agricultural Supply and Demand Estimates. URL: <http://usda.mannlib.cornell.edu/usda/current/wasde/wasde-07-12-2017.pdf>

226. Чехов С. А. Ринок ріпаку в Україн. Продуктивність агропромислового виробництва. *Економічні науки*. Київ, 2015. № 27. С. 77-83.

227. Ріпак в Україні: виробництво падає, проте ми залишаємось в лідерах. URL: <http://www.bakertilly.ua/ua/news/id1365>

228. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про встановлення ставок вивізного (експортного) мита на ріпак». URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=49128

229. Проект Закону про внесення змін до Податкового кодексу України щодо деяких питань оподаткування податком на додану вартість операцій з вивезення за межі митної території України олійних культур. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63154

230. Рада продлила «таможенный эксперимент» для ремонта дорог. URL: <http://gordonua.com/news/money/rada-prodlila-tamozhennyu-eksperiment-dlya-remonta-dorog-220937.html>

231. Зиновчук Н. Ограничения в производстве энергетических культур в Украине. *Management theory and studies for rural business and infrastructure development*. 2010. № 23 (4). С. 126-132

232. Продовольча криза – проблема глобальна. URL: https://dt.ua/ECONOMICS/prodovolcha_kriza__problema_globalna.html

233. Alan Swinbank EU Support for Biofuels and Bioenergy, Environmental Sustainability Criteria, and Trade Policy. ICTSD Global Platform on Climate Change, Trade Policies and Sustainable Energy. 2009. № 17

234. Ewout P. Deurwaarder European Biofuel Policies– Energy research Centre of the Netherlands. URL: <https://www.ecn.nl/docs/library/report/2007/m07040.pdf>

235. Про затвердження Порядку ввезення на митну територію України техніки, обладнання, устаткування, технічних та транспортних засобів, що використовуються для розвитку виробництва і забезпечення споживання біологічних видів палива: Постанова Кабінету Міністрів України від 18.05.2011 № 581. *Урядовий кур'єр*. 2011. № 104

236. Про порядок видачі висновків про те, що товари, які використовуються для розвитку виробництва і забезпечення споживання біологічних видів палива, що виробляються та не мають аналогів в Україні:

Наказ Міністерства економічного розвитку та торгівлі України від 23.08.2011. № 42. *Урядовий кур'єр*. 2011. № 171

237. Council Directive 92/83/EEC of 19 October 1992 on the harmonization of the structures of excise duties on alcohol and alcoholic beverages. *Official Journal of the European Union*. L. 316. 1992. P. 21-27

238. Про внесення змін до деяких законів України щодо виробництва та використання моторних палив з вмістом біокомпонентів: Закон України від 19.06.2012 № 4970-VI. *Голос України*. 2012 . № 131

239. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо розвитку сфери виробництва рідкого палива з біомаси та впровадження критеріїв сталості рідкого палива з біомаси та біогазу, призначеного для використання в галузі транспорту». URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=62987&pf35401=4401>
19

240. Агеев В. Б., Устименко В. С., Опімах Р. Є. Ризики запровадження в Україні обов'язкового додавання біоетанолу до автомобільних бензинів. *Автошляховик України*. Київ, 2012. № 5 (229). С. 9-11

241. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у 2016 році: Закон України від 24.12.2015 № 909-VIII. *Голос України*. 2015. № 250

242. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо підтримки виробництва біодизельного палива». URL:

<http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=55799&pf35401=3500>
00

ДОДАТКИ

Додаток 1

Публікації здобувача за темою дисертації

1. Рибнікова Е. Ю. Поняття нетрадиційних та відновлюваних джерел енергії за законодавством України. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2017. № 2 С. 74-77.
2. Рибнікова Е. Ю. Окремі проблеми імплементації європейського досвіду використання нетрадиційних та відновлюваних джерел енергії в Україні. *Актуальні проблеми держави та права*. 2017. № 78. С. 135-142
3. Рибнікова Е. Ю. Економіко-правовий механізм стимулювання виробництва та використання альтернативної енергії в Україні. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2017. № 3-4. С. 94-97.
4. Рибнікова Е. Ю. Договірне забезпечення використання відновлюваних джерел енергії в Україні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 6. Т. 3. С. 48-52
6. Рибнікова Е. Ю. Економіко-правове стимулювання використання альтернативних джерел енергії для виробництва теплової енергії. *Visegrad journal of human rights*. 2017. № 6. С. 151-156.
6. Рибнікова Е. Ю. Необхідність державного регулювання розвитку відновлюваної енергетики. *Сучасний вимір держави і права: зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф., 19-20 трав. 2017 р., Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2017. С. 95-97.*
7. Рибнікова Е. Ю. Бізнес-інкубація у галузі відновлюваної енергетики. *Актуальні питання взаємодії інститутів громадянського суспільства та органів публічного адміністрування у напрямку розвитку правової системи України: зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф., 8-9 вересня 2017 р. Київ: Центр правових наукових досліджень, 2017. С. 23-27.*
8. Рибнікова Е. Ю. Господарсько-правове стимулювання використання біологічних видів палива в Україні. *Правове забезпечення політики держави на сучасному етапі її розвитку: зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф., 3-4*

берез. 2017 р. Харків: Східноукраїнська наукова юридична організація, 2017. С. 52-56.

Відомості про апробацію результатів дисертації

Одержані у процесі дослідження висновки, узагальнення та пропозиції висвітлені на таких науково-практичних конференціях: «Правове забезпечення політики держави на сучасному етапі її розвитку» (м. Харків, 3-4 березня 2017 р.), «Сучасний вимір держави і права» (м. Львів, 19-20 травня 2017 р.), «Актуальні питання взаємодії інститутів громадянського суспільства та органів публічного адміністрування у напрямку розвитку правової системи України» (м. Київ, 8-9 вересня 2017 р.).

**ДЕРЖАВНА ФІСКАЛЬНА СЛУЖБА УКРАЇНИ
МИКОЛАЇВСЬКА МИТНИЦЯ ДФС**

вул. Московська, 57-а, м. Миколаїв, 54017, тел.: (0512) 47-45-01, факс: (0512) 47-45-00
e-mail: mk@customs.sfs.gov.ua Код ЄДРПОУ 39536431

№ _____

На № _____

від _____

АКТ ВПРОВАДЖЕННЯ

результатів дисертаційного дослідження

Рибнікової Еліни Юріївни

«Господарсько-правове стимулювання використання відновлюваних

джерел енергії в Україні»

у Миколаївській митниці ДФС

Дисертаційне дослідження Рибнікової Еліни Юріївни та розроблені в ньому окремі положення, висновки та рекомендації стосовно теоретичних та практичних проблем розвитку галузі відновлюваної енергетики в Україні, є цінними для практичної роботи Миколаївської митниці ДФС. Запропоновані у дослідженні засоби підвищення ефективності господарсько-правового стимулювання використання відновлюваних джерел енергії в Україні, зокрема щодо обмеження експорту сировини, придатної для виробництва біологічних видів палива, а також віднесення біоетанолу до продукції хімічної промисловості в УКТЗЕД, відповідають сучасним реаліям розвитку сфери державної митної справи та використовуються Миколаївською митницею ДФС України при здійсненні навчання, підвищення професійної компетентності посадових осіб та розробці пропозицій щодо удосконалення чинного законодавства з питань державної митної справи.

Перший заступник
начальника митниці

О. ШЕВЧЕНКО

К

МИКОЛАЇВСЬКА МИТНИЦЯ ДФС
1282/10/14-70-65-40 від 14.03.2018

